

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ДЕРЖАВНА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ
ІМ. І. ГОРБАЧЕВСЬКОГО

ЯРОСЛАВ ГОНСЬКИЙ

ІВАН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ У СПОГАДАХ І ЛИСТУВАННЯХ

Тернопіль
“Укрмедкнига”
2004

ББК 5г
Г 65
УДК 61(092)

Автор: Гонський Ярослав Іванович, доктор медичних наук, професор Тернопільської державної медичної академії ім. І. Горбачевського

Гонський Ярослав
Г 65 Іван Горбачевський у спогадах і листуваннях. – Тернопіль: Укрмед-книга, 2004. – 184 с.
ISBN 966-673-047-2

ПЕРЕДМОВА

Пропонована праця є узагальненням життєвого і творчого шляху одного із сподвижників європейської і української науки, діяльність якого охоплює останні 20 років XIX та перші 40 років XX століття. Це – виходець із галицького села, що на Тернопільщині, Іван Горбачевський.

Доля Івана Горбачевського подібна на долю І.Пулюя, Ю.Дрогобича (Котермака), математика Остроградського, лікаря Мечникова, які своїм талантом та важкою працею примножили славу і збагатили велич тих країн, де вони вчилися, а потім і працювали. На протизвагу багатьом українцям він, проживши багато років (понад 60) за межами України, не порвав з нею зв'язків, не відрікся рідної мови, постійно відчував себе сином Української Землі і докладав всі свої зусилля для возвеличення та визволення свого народу. І як не дивно, в Україні за часів тоталітаризму про Івана Горбачевського знало лише вузьке коло людей, головно – спеціалістів у галузі біохімії. Водночас його знали, шанували і високо цінували в Австрії, Чехії, Німеччині, Франції, Польщі.

Про світовий авторитет і популярність І.Горбачевського говорять ті чисельні наукові та урядові титули, звання та нагороди, яких він був удостоєний. Його обирали почесним президентом міжнародних наукових конгресів і з'їздів, йому доручали найскладніші завдання в медицині, охороні здоров'я, організації освіти, розробці заходів з усунення шкідливих техногенних впливів на людину. І скрізь він приймав неординарні рішення, знаходив геніальні шляхи виходу із складних ситуацій.

Йому вдячні австрійці, бо він приніс честь і славу Віденському університетові. Як великого вченого, його обрали членом (а згодом головою) Королівської санітарної ради, надали кілька високих титулів і призначили першим міністром здоров'я Австро-Угорщини.

Німці одразу побачили в Горбачевському великий талант і були йому вдячні за публікацію своїх праць у німецьких наукових часописах. Але найбільше користі приніс професор Горбачевський чеському народові, його культурі, науці, освіті. Саме тому чехи вважали його своїм ученим українського походження. Та все-таки І.Горбачевський залишився до останніх днів свого життя українцем. Ідею служити своєму народові він усмоктав із молоком матері, разом з її піснями та мудрими порадами батька-священника. Закладені в дитячі роки зерна національної свідомості проросли буйним цвітом у час навчання у Віденському університеті: в студентському об'єднанні "Січ", яке він очолив, створюється українська бібліотека, видається "Історія України" Маркевича, книжечки поезій Т.Шевченка. За цю діяльність І.Горбачевський потрапляє під нагляд поліції у Відні. Він постійно працює на українську національну справу: зорганізовує і проводить

українські наукові з'їзди в Празі, видає українською мовою перший університетський підручник з органічної хімії, опрацьовує наукову хімічну термінологію, бореться за відкриття Українського університету у Львові, створює фонд допомоги незаможним студентам, відкриває і очолює музей Визвольної боротьби України, зорганізовує фонд допомоги Карпатській незалежній Україні. Всі ці сподвижні самопожертвування Івана Горбачевського будуть вічно служити прикладом для молоді, яка вступає у самостійне життя. Тому моральним обов'язком кожної освіченої та інтелектуальної людини є вивчити життєвий і творчий шлях тієї великої людини та передати ці відомості молоді для наслідування в своєму житті.

Про І.Горбачевського є багато спогадів. Його добрим словом згадують колеги із Празького та Українського вільного університетів, колишні студенти, професори, які вчилися у нього.

Більшість праць про Горбачевського розпорошені в часописах європейських країн, Америки та Канади і приурочені переважно до ювілейних дат ученого.

Найінформативніші, які автор використав при написанні цього нарису, це – спогади професорів УВУ у Празі С.Дністрянського, М.Гончаренка, М.Зайцева, І.Мірчука, а з недавніх – І.Головацького. Змістовними залишилися також спогади чеських професорів, учнів І.Горбачевського – К.Кацла, Е.Форманека, І.Крамла.

Крім спогадів, у нарисі містяться листи І.Горбачевського до брата Антона, до Наукового товариства імені Т.Шевченка та інші.

Уперше наводимо родовід І.Горбачевського, який за метрикальними записами починається із 1370 року.

Поміщено також хронологічний список праць Горбачевського та перекладені вперше українською мовою з німецької “Синтез сечової кислоти” і “Теорія утворення сечової кислоти в організмі ссавців”.

Автор щиро вдячний світлої пам'яті доценту Карлового університету в Празі пані Тетяні Беднаржовій за передані деякі публікації про І.Горбачевського. Окремої подяки і глибокої шани заслуговує внучка Антона Горбачевського, що проживає в м.Торонто, пані Ірена Носик, яка віддала нам цінні сімейні архіви про братів Горбачевських та інші експонати, що будуть розміщені у музеях с.Зарубинці та Тернопільської державної медичної академії імені академіка Івана Горбачевського.

ДО 150-РІЧНОГО ЮВІЛЕЮ АКАДЕМІКА ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО

За рішенням ЮНЕСКО 2004 рік визнаний як рік Івана Горбачевського. Цю дату будуть відзначати в Австрії, Німеччині, Чехії, Польщі, і звичайно, в Україні. Так сталося, що І.Горбачевського добре знали, шанували та відзначали його ювілеї при житті і після смерті в Європі. Та майже не згадували і не знали на батьківщині за часів Радянського Союзу.

Досить перерахувати тільки самі титули, якими володів Горбачевський, щоб зрозуміти, що це непересічна особистість: доктор медицини, професор, декан медичного факультету Карлового університету у Празі, згодом – його ректор, член Санітарної ради Чеського королівства, член Найвищої ради здоров'я Австро-Угорщини у Відні, член Ради з технічних досліджень у Відні, довічний член палати панів Австрійського парламенту з правом на “ексцеленцію”, дійсний таємний радник, перший міністр здоров'я Австро-Угорщини, засновник і директор інституту лікарської хімії в Празі, ректор Українського вільного університету в Празі, професор хімії Подебрадської господарської академії, дійсний і почесний член НТШ та багатьох наукових товариств в Європі, дійсний член Української академії наук.

Іван Горбачевський прожив на світі 88 років, з них 67 – за межами України. Але з Україною був тісно пов'язаний, жив її radoщами та болями, багато робив для визволення її від іноземного панування. Світ захоплюється його наукою та синівським патріотизмом.

Народився Іван Горбачевський в Галичині, недалеко від Тернополя, в с.Зарубинці 15 травня 1854 року. Батько його греко-католицький священик, проводив велику національно-виховну роботу серед своїх парафіян. Через це викликав підозру у місцевої влади. За українофільство до нього не раз навідувалися представники австрійської влади. Своім дітям і парафіянам отець Яків прищеплював любов до Бога і України, повагу до праці та тягу до знань. Цей заповіт батька Іван проніс через усе своє життя.

Закінчивши в м.Збаражі народну школу (т.зв. гауптнормальшуле), продовжує навчатися в класичній гімназії м.Тернополя. Тут він стає членом таємного гуртка української учнівської молоді “Громада”, де здобув першооснови української національної свідомості. Громадівці читали і вивчали твори І.Котляревського, Т.Шевченка, П.Куліша. За мету обрали – будити в народі національну свідомість, що мало не-

абияке значення, враховуючи польсько-німецьке оточення викладацького складу в гімназії та засилля москофільства серед тогочасної нечисленної інтелігенції Галичини. Після закінчення гімназії Іван обирає професію лікаря, тому подальша його життєва стежка потяглася до Віденського університету на медичний факультет (в Галичині вищих медичних студій не було). Ще будучи студентом, він виявив схильність та великі здібності до наукової праці й цим зацікавив своїх професорів.

На II курсі університету І.Горбачевський виконав і надрукував першу свою наукову працю “Про вестибулярний нерв”, за яку був відзначений керівництвом університету і зарахований до наукового німецького товариства. Німці побачили в молодому студентові майбутню перспективу і не помилилися. Наступні студії, дослідження і публікації були переважно пов’язані з органічною, біологічною та лікарською хіміями. Більшу частину життя Іван Якович присвятив вивченню хімічного складу та хімічних процесів в організмі здорової та хворої людини, з’ясуванню причин та опрацюванню способів лікування багатьох недуг.

Перша наукова праця, яка принесла йому наукове визнання та світову славу – це “Синтез сечової кислоти”. Вона викликала наукову сенсацію, здивування та захоплення. Вперше в світі молодий 28-літній українець, випускник Віденського університету Іван Горбачевський синтезував сечову кислоту. Праця була надрукована в німецьких, австрійських і польських часописах. Сечова кислота була відома ще в XVII ст. як така, що входить до складу сечових камінців та сечі.

Але синтезувати її штучно не вдавалося нікому, хоча над цим питанням працювали всесвітньовідомі науковці, зокрема Е.Фішер, В.Траубе, О.Розен та ін.

1838 р. Ю.Лібих і Ф.Веллер писали: “... в органічній хімії немає речовини, яка привокувала б увагу більшою мірою, ніж сечова кислота”. Праця Горбачевського із синтезу сечової кислоти принесла велику славу і честь австрійській науці, зокрема Віденському університету. З цього часу ім’я Горбачевського як першорядного хіміка – синтетика та біохіміка стає відомим у всьому науковому світі.

Через рік його запрошують до Празького університету на посаду професора медичного факультету, а 1884 р. – обирають професором лікарської хімії з одночасним викладанням фармакології. В наступні роки він запропонував і ще інші способи синтезу сечової кислоти, синтезував біологічно важливу речовину креатин; довів, що аміно-

кислоти є будівельним матеріалом для білків, відкрив фермент ксантиноксидазу, який бере участь в утворенні сечової кислоти в організмі. Велика заслуга І.Горбачевського перед наукою і в тому, що вперше (1899 р.) встановив джерела сечової кислоти в організмі людини. Висунута ним теорія утворення сечової кислоти в організмі ссавців і людини не втратила свого значення і донині.

Сучасні уявлення про біосинтез сечової кислоти є тільки дещо доповнені новими даними про вплив різних чинників екзо- і ендогенного походження на біосинтез і вміст цієї речовини в тканинах організму. Цей напрямок, започаткований вперше І.Горбачевським, плідно розвивається в багатьох наукових школах світу, особливо при вивченні порушень обміну нуклеїнових кислот.

Можна з певністю сказати, повторюючи французького вченого Ф.Косте (1953 р.), що праці акад. Горбачевського із штучного синтезу та дослідження із біосинтезу сечової кислоти в організмі залишаються неперевершеними і нині.

Варто зазначити, що опрацьовуючи теорію утворення сечової кислоти, професор одночасно розробив методику виділення нуклеїнових кислот із тканин організму. Значення праць Горбачевського з перетворення нуклеїнових кислот до кінцевих продуктів можна належно оцінити з точки зору регуляції синтезу і розщеплення нуклеїнових кислот, що інтенсивно опрацьовується в наш час і поглиблює наші уявлення про суть життя на молекулярному рівні. Праці професора І.Горбачевського з вивчення утворення сечової кислоти в організмі дають ключ для розуміння патогенезу подагри та її лікування.

Усі наступні праці (наукові, педагогічні, видавничі, громадсько-політичні) Івана Яковича були пов'язані з чеським Карловим (там був ще німецький Фердінандів) університетом у Празі. Цьому університетові він віддав 37 років життя. У Празі він проводив дослідження з гігієни, загальної хімії, епідеміології, судової медицини, токсикології. Горбачевський написав і видрукував чеською мовою перший університетський підручник з лікарської хімії в 4-х томах (неорганічна, органічна та біологічна хімія). Він навчав та виростив велику когорту лікарів і науковців. Роль Івана Яковича в науковому і суспільному житті настільки велика, що в деяких чеських енциклопедіях підкреслено, що професор І.Горбачевський був великим чеським ученим українського походження. У Празі його обрали деканом медичного факультету на кілька каденцій та ректором Карлового університету (1902-1903 рр.).

За визначну наукову та громадсько-корисну працю І.Горбачевського було нагороджено орденом “Залізної Корони” 3-го класу, обрано членом Королівського чеського товариства наук (згодом Чеська академія наук), членом Крайової санітарної ради. Про авторитет і популярність вченого свідчить і те, що пам’ятник великому борцю за волю Чехії Яну Гусу було доручено відкрити саме українцеві Івану Горбачевському.

1917-1918 рр. Горбачевський стає засновником міністерства і першим міністром здоров’я Австро-Угорщини. За проектом розбудови і програми дії цього міністерства пізніше розбудувалися міністерства здоров’я Англії, Франції та інших держав.

Хоча проф. І.Горбачевський продовжував свою дослідницьку і наукову працю упродовж всього життя, про що свідчать численні його публікації німецькою, чеською та українською мовами, проте найбільше своєї розумової праці він уклав у підручник хімії, який вийшов 1904-1908 рр. у чотирьох томах, що обіймають неорганічну, органічну та фізіологічну хімію. Цей вагомий твір, що став взірцевим підручником для його учнів в університеті та порадиником для лікарів, обіймає найдокладнішу літературу тої доби і тому був високо оцінений всіма фаховими дослідниками (д-р М. Шляхтиченко, 1958). Підручник був надрукований чеською мовою, але проф. І. Горбачевський до кінця свого життя удосконалював його мовою українською. Український вільний університет у Празі встиг видати лише його підручник з органічної хімії. А написаний український підручник з неорганічної хімії так і не був надрукований ні за життя, ні після смерті І.Горбачевського (рукопис знаходиться в музеї Тернопільської державної медичної академії).

Ставши міністром здоров’я, проф. Горбачевський, передає свою кафедру в університеті та створений ним же інститут лікарської хімії одному із колишніх своїх асистентів, професорові Фарманекові, а сам виїздить з Праги до Відня.

Чехи, які хоч з великою повагою та вдячністю ставилися до проф. Горбачевського, не могли зрозуміти його українських політичних аспектів. Цей крок професора вони розцінили як вияв австрофільства і деякі з них вороже ставилися до нього навіть пізніше, коли 1921 р. він повернувся до Праги вже як професор Українського вільного університету. Повернувшись із Відня до Праги, проф.І.Горбачевський із своєю родиною жив спочатку в Добжиховицях біля Праги, а вже потім, аж до самої смерті в Празі на Гонспалці.

Незадовго до смерті проф. Горбачевський відчув, що він не зовсім здоровий і за наполяганнями доньок Ольги і Марії був доправлений до клініки. Але за кілька днів, несподівано, а саме у неділю 24 травня він помер від уремії, хоча сам виставив собі діагноз “рак кишківника”. Варто згадати, що проблема уремії захоплювала вченого ще в молодому віці і цій проблемі він присвятив свою публікацію: “Beitrag zur Lehre von der Uramie”, (Medic. Jahrbucher, 1883).

Похорон великого науковця та славного українця відбувся у п’ятницю 28 травня 1942 року. В похороні взяли участь багато священників – українців. Надгробну проповідь виголосив парох греко-католицької церкви св. Климента в Празі отець Василь Лар. Митрополит Шептицький відрядив до Праги на похорон архієпископа Сліпого. Але той, через труднощі воєнного лихоліття запізнився в дорозі і приїхав лише наступного дня після похорону. Поховали покійного на кладовищі св.Матвія на Шарці у Празі поруч з його дружиною (*доньки професора вважали це поховання тимчасовим, бо сподівалися перепоховати в Галичині, мабуть, у Львові – Я.Г.*). Віддати останню шану покійному зійшлося дуже багато як українців, так і чехів. Але через заборону німецьких окупантів, похорон відбувся зовсім мовчазно, хоча було дуже багато великих вінків: понад 30 – від українців, 2 – від чехів і один – від професора – німця, який колегував з покійним. Як описує молодша донька професора Горбачевського, труну з тілом покійного з дому несли на українському національному прапорі.

Офіційних представників від Карлового університету не було на похороні (університет та інші вищі школи німці закрили, а студентів і професорів розігнали). Не було офіційно репрезентовано і українське громадянство. Лише Український вільний університет міг офіційно виявляти свій смуток: від імені університету промовляв ректор доктор І.Борковський, а доктор Герич від студентства УВУ. Архієпископ Сліпий у день свого приїзду відвідав родину покійного та його свіжу могилу, а в неділю, в церкві Св.Климента відправив заупокійну Службу Божу.

Ім’я академіка Івана Горбачевського є символом і взірцем науковця, патріота, який все своє життя віддає служінню науці та рідному народові. На життєвому і творчому шляху Горбачевського будуть вчитися сучасні і прийдешні покоління українців відданості своїй батьківщині, незалежно де б вони не перебували.

Рішенням уряду нашої держави урочистості, присвячені 150-літтю від дня народження великого мужа України, відбудуться в Тернополі

та в с.Зарубинцях, де вперше побачив білий світ І.Горбачевський. На вшанування пам'яті та посвячення пам'ятника запрошені гості з Карлового університету в Празі, з Віденського університету і Міністерства здоров'я Австрії, з УВУ у Мюнхені та нащадки І.Горбачевського з м.Торонто (Канада).

I. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ І АВСТРІЯ

Австрійці та німці повинні бути вдячні цьому слов'янину, який будучи відірваний від своєї батьківщини і не маючи можливостей студіювати медицину в Галичині (австрійський уряд не дозволяв відкрити український університет у Львові), вивчився за кошти українські у Віденському університеті і примножив славу австрійській і німецькій науці. Саме він, 28-річний випускник Віденського університету, працюючи асистентом на кафедрі лікарської хімії, вперше в світі синтезував сечову кислоту, випередивши цим самим таких знаменитих тоді вчених, як Е.Фішер, В.Граубе, О.Розен. Ця робота поза сумнівом була сенсаційною і її швидко надрукували австрійські та німецькі друківані органи.

1906 р. як визначний фахівець з медицини і хімії проф. Горбачевський був запрошений до складу найвищої санітарної ради у Відні, а згодом стає її президентом. 1917-1918 рр. – стає засновником міністерства і першим Міністром народного здоров'я Австро-Угорщини. За проектом розбудови та програми дій міністерства, запропонованого проф.Горбачевським, пізніше були створені такі ж міністерства здоров'я в Англії, Франції та інших державах.

Як великого науковця, фахівця з хімії і медицини І.Горбачевського було обрано довічним членом палати австрійського парламенту та дійсним радником австрійського цісарського двору.

I. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ І НІМЕЧЧИНА

Німці побачили в особі Горбачевського майбутнього вченого ще в його ранні студентські роки, зарахувавши його членом німецького наукового товариства за першу самостійну роботу “Про вестибулярний нерв” (1875 р.) і не помилилися, бо наступні праці про альбумі-

ноїди і синтез сечової кислоти наочно показали, що цей молодий українець значно випередив таких відомих в науці німецьких вчених, як Е.Фішер, О.Розен, В.Траубе, які безуспішно прагнули здійснити цей синтез.

У німецьких наукових журналах було надруковано і деякі інші праці Горбачевського. Зокрема, його праці про розклад альбуміноїдів під дією соляної кислоти та стаття про травлення еластину. Одержавши при гідролізі білків амінокислоти, він цілком логічно констатував, що останні є тими цеглинами, із яких побудовані білки. Названі праці сприяли вивченню структури та природи білків і мали значення для підсилення пріоритету в цій галузі знань німецько-австрійської наукової школи.

І. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ І ЧЕХІЯ

Але чи не найбільшу роль І. Горбачевський зіграв у розвитку чеської науки та культури. Тут він протягом 34 років (з 1883-1917 рр.) працює професором чеського університету у Празі. За цей час створив наукову школу біохіміків, заснував інститут лікарської хімії. Закладені ним наукові основи експериментальної біохімії ще і зараз продовжують плідно опрацьовувати його учні та послідовники в Чехії.

Гордість і славу чеській науці принесли праці професора Горбачевського, зокрема нові способи синтезу сечової кислоти та креатину, способи виділення нуклеїнової кислоти, відкриття ферменту ксантиноксидази та теорія утворення сечової кислоти в організмі ссавців з похідних нуклеїнових кислот. Протягом чотирьох каденцій був обраний деканом лікарського факультету в Празі (1889, 1894, 1904, 1911), а 1902-1903 рр – працював ректором Карлового університету в Празі. За визначну наукову і водночас практичну діяльність професора І.Горбачевського нагороджено орденом “Залізної Корони” 3 класу, обрано членом Королівського чеського товариства наук (згодом Чеська Академія наук), членом Крайової санітарної ради.

І.Горбачевський проявив себе не тільки великим українським патріотом, а й великим громадянином Чехії. Про авторитет і популярність вченого свідчить і те, що пам’ятник великому борцю за волю Чехії Яну Гусу було доручено відкривати саме українцеві Івану Горбачевському. З повагою ставився професор до чеського народу і його мови: вже через один рік свого перебування у Празі він вільно читав

лекції студентам чеською мовою. Чехи вважали його своїм ученим українського походження. Цілі покоління студентів і науковців вдячні йому за написаний і виданий чеською мовою перший університетський підручник з лікарської хімії в 4-х томах (неорганічна, органічна та біологічна хімія), який не втратив свого значення і донині. Громадськість Праги з вдячністю довго згадувала, як за рекомендаціями проф. І.Горбачевського були розроблені системи очистки стічних вод у Празі та замінене водопостачання міста з ріки Влтави, яка була дуже забруднена, на таке з річки Їзерна, що врятувало життя багатьом людям від поширеного там червоного тифу.

Добре ставлення чехів до проф. І.Горбачевського, якого вони вважали “приналежним” до своєї громади, зберігалось до призначення його міністром здоров’я Австро-Угорщини, що супроводжувалося розривом професора з Карловим університетом та виїздом з Праги до Відня. Вони вважали, що у міністерстві Горбачевський не буде захищати інтереси ні чехів, ні українців, а тільки служити справі зміцнення імперії. Тому Королівсько-чеське наукове товариство, членом якого був і Горбачевський, запропонувало йому вийти із товариства, на що міністр не дав жодної відповіді. Таке хибне уявлення про Горбачевського як політика і в майбутньому відчувалося, коли професор повернувся в Прагу для відкриття тут Українського вільного університету. Щоправда, учні проф. Горбачевського з Карлового університету доброзичливо поставилися до нього і надали професорові приміщення для викладання хімічних дисциплін студентам Українського вільного університету. Постійну допомогу та підтримку при створенні вільного університету і його функціонуванні надавав давній друг професора – перший президент Чехо-Словаччини Томаш Масарик.

Треба сказати, що після закінчення Першої і аж до Другої світової війни більшість друзів з Карлового університету та учнів проф. Горбачевського дуже доброзичливо ставилися до нього, пам’ятаючи всі добрі справи, які зробив він для розвитку чеської культури, науки і медицини. Вони залишили добрі спомины про І.Горбачевського, які допомагають нам, його співвітчизникам, зрозуміти всю велич та непересічність цього сина української землі.

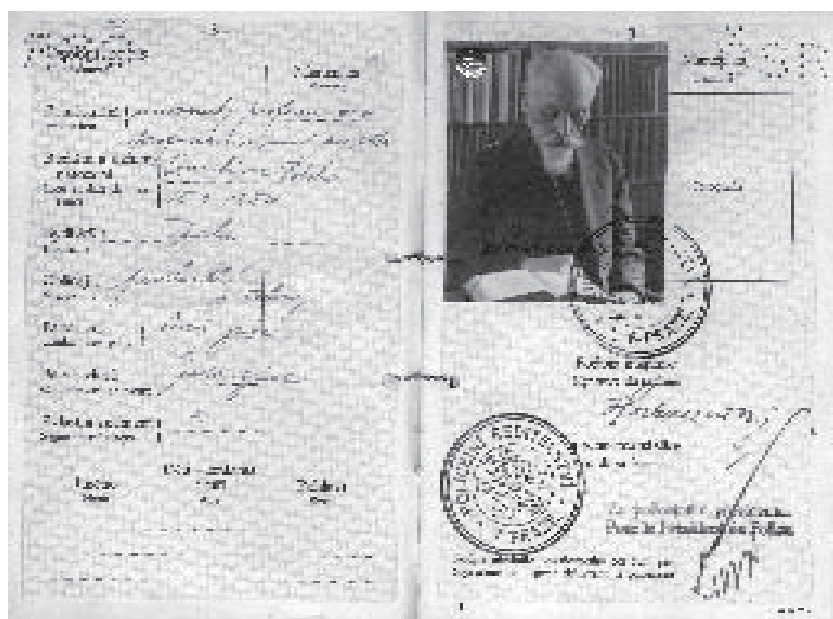
Для Чехії Горбачевський залишився великим громадянином, ученим і педагогом. Він заклав міцну базу для розвитку чеської біохімії, виховав для чеської науки визначних учених – проф. Форманека, проф. К.Черного та проф. А.Гамзіка. В інституті, який він очолював,

*Проф. І.Горбачевський – директор Інституту лікарської хімії
Карлового університету в Празі. 1898 р.*

Чеський паспорт
І.Горбачевського

біохімію вивчали такі сучасні науковці, як проф. М.Силлаба, проф. Швагр, акад. В.Лауфбергер. Під його впливом виросло і наступне покоління науковців, зокрема О.Вагнер, А.Ріхтер, К.Кацл, Я.Щула.

I. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ І УКРАЇНА

Перебуваючи майже все своє свідоме життя за межами України, постійно підтримував з нею зв'язки, жив її турботами, чимало зусиль докладав у боротьбі за її волю, збагачував українську науку і культуру. Багато енергії віддав для відкриття українського університету у Львові, був членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові, заснував фонд допомоги малозабезпеченим студентам у Празі, був членом, а пізніше почесним президентом Українського лікарського товариства, одним із засновників і постійним професором Українського Вільного університету у Празі, а 1923-1924 та 1931-1934 рр. – ректором цього університету, видав у Празі перший університетський український підручник “Органічна хімія”, багато працював над українською науковою хімічною термінологією.

1925 р. обраний академіком Української академії наук (УАН) в галузі біохімії. В Празі заснував і був головою управи товариства “Музей визвольної боротьби України”, учасник наради Української парламентської репризентації у Відні, яка ухвалила проголосити Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР) 1918 р.

В українському культурному та громадському житті в Чехії І.Горбачевський завжди займав особливе і почесне становище, хоч ніколи не цурався і буденної праці.

Особливо помітний український напрямок у житті і діяльності Горбачевського спостерігається протягом т.зв. третього періоду його життя: 1919-1942 рр. Цей час доктор Микола Зайцев назвав українським періодом, тоді як роки 1883-1917 створюють другий період в житті Горбачевського, т.зв. чесько-німецький.

1919-1942 рр. у Празі та її околицях скупчилася численна українська політична еміграція, яка там розвинула велику культурну та громадську діяльність. Ще з 1906 р. професор Горбачевський систематично, спільно з іншими українськими громадськими діячами, ставив вимоги перед австрійським урядом про відкриття у Львові українського університету, але урядові кола негативно сприймали цю ідею. До цього питання Горбачевський повертається знову 1919 року.

Цього разу українська громадськість зуміла відкрити Український вільний університет на чужині, у Відні.

Відкриття його відбулося 17 січня 1921 року у Відні. А в жовтні наступного року університет був переміщений до Праги, де в особі тодішнього президента Чехо-Словаччини, професора Томаша Масарика одержав економічну та політичну підтримку. Через два роки діяльності університету Горбачевський стає його ректором. В оголошеному меморандумі було сказано: “Коли на Великій Україні замовкли святині української науки, а Львів не допустив української молоді до університету, приневолюючи українську науку скриватися у підземеллю, ціла українська суспільність звернула увагу на Прагу, де силою факту утворилось середовище наукової праці за кордоном”.

Крім Українського вільного університету професор Горбачевський працював в Українській господарській академії в Подєбрадах та в Українському високому педагогічному інституті. Свої виклади він проводив на базі аудиторій та лабораторій Інституту лікарської хімії, в цьому безвідмовно сприяв його колишній асистент, проф. Форманек. За використання приміщень жодної платні від українських вищих шкіл не вимагалось.

Підготував численний загін лікарів і науковців з біохімії для України. З проголошенням незалежності Карпато-Української держави 1939 р. чеські українці під головуванням проф. Горбачевського організували в Празі Комітет оборони Карпатської України при Центральному союзі українських організацій Чехо-Словацької республіки. Цей комітет зібрав пожертвування на суму 150 тисяч крон і за 98 тисяч закупив комплектні однострої для карпатської “Січі”. Решта зібраних грошей було передано до команди “Січі”.

За викладацьку працю в педагогічному інституті Горбачевському належалася полекційна платня, від якої він відмовився, пожертвувавши її для студентського допомогового фонду. Цей фонд зібрав і розподілив поміж незаможними студентами інституту поважну суму грошей.

Не менш шляхетним проявом діяльності Горбачевського в цей період була його участь в роботі товариства “Музей визвольної боротьби України” (1924 р.). В ньому було зібрано багато матеріалів і документів, які відображали боротьбу за незалежність України. Головою управи товариства було обрано проф. І. Горбачевського. На цій посаді він залишився до 1935 року. За цей час було зібрано кошти для закупівлі будинку під музей для розміщення там понад 700 тисяч зібраних експонатів з часу визвольних змагань.

*Провід "Музею Визвольної Боротьби України". 1929 р.
Зліва направо: В.Сімонович, Д.Антонович, І.Горбачевський,
В.Біднов, І.Омелянович-Павленко, К.Лисюк, невідомі особи.*

**В МИНУЛОГО УКРАЇНЦЕ В ЕВРОПІ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Голова комісії української національної історії УСРР в Парижі (1906) Мельник,
 Голова української комісії: Д. Боровик, Ст. Савин, Стоцький, С. Сторожко, І. Мельник,
 Засидяк, І. Горбачевський, П. Іванко, П. Килимний, П. Дудиряк, Ф. Іванко,
 Водар, І. Д. Ст. Іванович, Е. Шумкович, І. д-р Водар, Ст. Іванко, В. Чорногора,
 А. Коваленко, Ф. Лисюк, П. Пилипчук, Б. Чалоговський, Д. Давидович, І. Чорногора, Р. Баска,
 В. Коваленко, д-р Іванович, Д. Іванко, Ст. Іванович, М. Іванович, М. Іванович, І.
 І. Сторожко, П. Іванко, В. Іванко, Ст. Рудницький, К. Лисюк, Е. Іванович, І. Сторожко.

16 вересня 1938 року управа музею купила триповерховий будинок на вулиці Гориміровій, ч.6, біля Вишеграду, недалеко від центру Праги. В будинку розмістилася величезна колекція експонатів, які розповідали про змагання українського народу за свою державність. Так здійснилася давня мрія І.Горбачевського, щоб музей мав власну хату – український дім у Празі. Та, на жаль, музей проіснував тільки до приходу радянських військ у Прагу. Всі експонати музею 1945 року були вивезені з Праги советськими спецслужбами. Яка їх подальша доля?

Необхідно відзначити, що майже всі визначні події українського культурно-наукового життя у Празі відбувалися за участю і на чолі проф.Горбачевського. Він був головою Організаційної комісії Першого українського наукового з'їзду в Празі 3-7 жовтня 1926 року. Він, як голова Українського академічного комітету, відкрив Другий Український науковий з'їзд в Празі 20 березня 1932 року. Іван Горбачевський також, як почесний голова, відкривав Український правничий з'їзд у Празі, що відбувся 4-7 жовтня 1933 року.

Проф. Горбачевського обирали ректором УВУ в Празі 5 років (1923-1924, 1931-1935 рр.).

24 червня 1933 року наукова громадськість Праги вшанувала 50-річчя діяльності проф.Горбачевського. В зв'язку з цим ювіляра було обрано почесним доктором права та суспільних наук. А наступного року (21.06.1934 р.) ухвалено заснувати при музеї визвольної боротьби України бібліотеку ім. І.Горбачевського.

П'ятидесятиріччя професорської діяльності та вісімдесятиріччя від народження проф.Горбачевського збіглися в одному році, і обидві ці події УВУ разом із усією українською громадськістю в Празі святкував 24 червня 1933 року. Урочиста академія відбулася у великій залі інституту лікарської хімії. Директор цього інституту, колишній асистент проф. І.Горбачевського у своїй промові охарактеризував велике значення науково-дослідницької праці ювіляра та дякував за його заслуги для чеської науки. Ця академія мала характер великої української національної маніфестації.

Свій талант проф. Горбачевський віддавав і Спілці українських лікарів, яка існувала в Празі від 10 грудня 1922 року.

Проф. І.Горбачевський був звичайним, а пізніше почесним членом Української лікарської спілки. Спілка 1923-1925 рр. видавала "Український Медичний вісник" як неперіодичний часопис клінічної та суспільної медицини. Цей часопис виходив аж до появи "Укра-

Ректори Українського Вільного Університету

їнських медичних вістей” у Києві та відновлення “Лікарського вісника” у Львові. Проф. І. Горбачевський був співробітником “Українського медичного вісника” й публікував у ньому свої праці (Симон Наріжний: Українська Еміграція, Прага, 1942. – Ст. 221-224). Спілка видала латинсько-український медичний словник розміром 20 друкарських аркушів. Проф. Горбачевський належав до термінологічної комісії цього важливого видання.

За наукові досягнення І. Горбачевський був відзначений почесними Віденського, Празького, Краківського та Львівського університетів. Був членом багатьох різних наукових інституцій, починаючи від Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Поряд з науковою та викладацькою працею вчений проводив широку громадську працю серед української інтелігенції Галичини та Праги. Постійно підтримував широкі контакти з українською науковою та культурною громадськістю. Збирав матеріали з питань фізіології, гігієни, стану харчування та економічного забезпечення українських селян.

Перебуваючи більшу частину свого життя за межами України, він ніколи не поривав з нею своїх зв’язків, переживав всі болі України і своєю працею щоденно наближав день її воскресіння і незалежності. Горбачевський зробив помітний внесок у багатьох галузях знань: працював як біохімік, гігієніст, епідеміолог та в питаннях судової медицини. Він автор понад 50 наукових праць, опублікованих українською, чеською, польською та німецькою мовами, які відзначаються оригінальністю думки, сміливістю та актуальністю ідей, глибоким обґрунтуванням досліджень. Його наукова спадщина – це вагомий внесок у розвиток української, чеської та, взагалі, світової науки. Світова наука в галузі лікарської хімії ще донині живе ідеями геніального українського вченого, а деякі проблеми, поставлені ним, ще чекають свого розв’язання.

Згідно з характеристикою людей, які особисто знали І. Горбачевського, він був високого зросту, гарної постави з благородним обличчям, з ясними очима, достойний, мовчазний, водночас відкритий, прямий та безпосередній, добрий і чуйний, завжди готовий допомагти.

Ім’я професора Івана Горбачевського є символом та взірцем справжнього науковця, патріота, який все своє життя віддає науці та служінню рідному народові. На життєвому та творчому шляху Горбачевського будуть вчитися сучасні й прийдешні покоління українців

відданості своїй батьківщині, її народові, назалежно від того, де б вони не перебували.

У цьому належну роль повинні зіграти спогади про нашого геніального земляка співвітчизників та іноземців. На жаль, про них, як і про самого акад. І.Горбачевського, більшість нашої людності із об'єктивних причин почує вперше.

З теплотою згадує про свого учителя професор Йозеф Швейцер, який був свого часу студентом І.Горбачевського. На сторінках журналу Українського лікарського товариства Північної Америки "Лікарський вісник" він так описує викладацьку працю свого вчителя:

"Лекції професора І.Горбачевського я слухав з великим зацікавленням, а лабораторні вправи, які він особисто проводив, я з приємністю відробляв. У професора Горбачевського я теж склав перші усні іспити. Метою моєї статті є представити його громадсько-політичні погляди на обов'язки лікаря, які згодом дали початок модерним ідеям медико-санітарної служби. Вже від молодих літ І.Горбачевський відзначався великою наснагою та непересічними здібностями до наукової праці. Завдяки своїй наполегливості і послідовності він опанував чеську мову до тої міри, що тільки дуже рідко можна було почути акцент, який вказував на його нечеське походження. Найчастіше цей акцент був помітний, коли професор, який не переносив запаху аміаку, нервував та лаяв студентів, що відкрили необережно пляшку з аміаком. Він плував тоді українські слова з чеськими. Такі проступки він добре пам'ятав та ніколи їх не забував, передусім на іспитах, що мало іноді прикрі наслідки. Тому то одним із завдань асистентів було остерігати студентів перед таким гріхом.

Професор Горбачевський присвячував нам багато часу та все був готовий передати нам свої знання. Його наснага і глибокі знання медичних наук придбали йому велику пошану серед студентства. Він безупинно та до крайності жертовно працював, вишколив багато вечних, які згодом стали університетськими професорами. Тому треба з вдячністю ствердити, що професор І.Горбачевський теж як учитель та виховник виконав своє завдання гідно і чесно. Знання та відкриття професора І.Горбачевського були високо оцінені і надали можливість подальших дослідів над метаболізмом пуринових сполук та їхнього значення в людському організмі. Пізніші праці у цій ділянці, які продовжувалися у Празі, мали велике значення та дали підстави до розуміння етіології подагри. Його слідами пішов тоді відомий професор фізіолог Празького університету Мареш. Професор Горбачевсь-

кий дав почин до дальших праць багатьом ученим у ділянці біохімії. За свої наукові здобутки був відзначений почесними Віденського, Празького Карлового та Львівського університетів.

Великої популярності серед науковців Карлового університету у Празі надали професору Горбачевському підручники з хімії, випущені ним протягом 1904-1908 рр. чеською мовою: перший том – неорганічна хімія, другий – органічна хімія, третій і четвертий томи – фізіологічна хімія”.

Лікарський вісник (журнал Укр. лікарського товариства Північної Америки) – Т. XXXVI. – Ч. 1. – 1989. – С. 40.

Підручником користувалися кілька поколінь викладачів та студентів Празького Карлового університету. Цей багатотомний науковий посібник засвідчив всестороннє знання проф. Горбачевським неорганічної, органічної та біологічної хімії.

Деякі положення висловлені автором у цих книгах, не втратили свого значення і в наші дні. Біохімія у викладі Горбачевського почасті викликала дискусії в науковому світі, зокрема в питаннях будови сечової кислоти, її утворення та перетворення в організмі ссавців. Професор був неперевершений в доказовості, точності і обґрунтованості своїх положень. Саме цим він і зовйовував на свій бік опонентів. Зокрема, професор Франтішек Мареш після дискусії з Горбачевським став його науковим послідовником.

I. ГОРБАЧЕВСЬКИЙ У СПОГАДАХ СПІВВІТЧИЗНИКІВ ТА ІНОЗЕМЦІВ

Багатовікова бездержавність України прирікала її народ на фізичне та духовне вимирання. Сусіди, що розподілили між собою споконвічні українські землі, докладали всіх зусиль, щоб тримати народ в темноті, гальмували його культурний і духовний розвиток, вбачаючи в освіченні українського народу кінець свого панування.

Одержати освіту і збагачувати скарбницю знань світової цивілізації українці могли тільки за межами рідного краю. На рідній землі талант їхній не завжди був належно оцінений і визнаний. Тому українська нація розпорозувалася по світу і її кращі уми, за словами І.Франка, служили добрим “перегноєм” і каталізатором для розвитку культури та науки інших народів.

Ще в XV ст. у хроніках італійських, а пізніше – Паризького та інших європейських університетів, збереглися відомості про допитливих і талановитих спудеїв-рутенців (українців), що здобували там освіту. Серед них був і Юрій Котермак (Дрогобич), майбутній ректор Болонського університету та вчитель славнозвісного Коперника.

Маємо відомості про ще одного знаменитого українця, студента Сорбони Івана Іжевича, який у XVII столітті видрукував там першу українську граматику.

Принесли славу і сприяли поступові російської науки й культури український лікар-морфолог Шумлянський, філософ Прокопович, композитори Березовський і Бортнянський, математик Остроградський, письменник Гоголь, лікар-лауреат Нобелівської премії Мечников, учений-енциклопедист, засновник багатьох наук Вернадський. Але всіх їх вважають російськими вченими.

Велику послугу німецькій науці та техніці надав український фізик І.Пулюй, який своїми дослідженнями сприяв відкриттю “X”-променів Рентгеном. Особливо поповнився західний світ українською інтелігенцією у XX ст. після Першої та Другої світових воєн, коли з України емігрували лікарі, інженери, артисти, художники, священники. Сусідні народи не проти того, щоб мати в своєму національному пантеоні знаменитих українців, заперечуючи при цьому їхній український родовід.

“Настав час повернути Україні імена великих діячів, митців та вчених, “привласнених іншими культурами”, – справедливо зазначає президент Міжнародної асоціації українців, відомий український критик і літературознавець, академік І.Дзюба.

Усвідомлюючи, що культура і наука кожної нації належить всьому людству, вважаємо за свій священний обов’язок пізнати свою історію, своїх світочів науки і культури та розповісти Заходові і Сходові про тих наших співвітчизників, які спричинилися до здобутків цивілізації як вчора, так і сьогодні.

У цій праці піде мова про Івана Горбачевського – великого українського вченого, громадського діяча, педагога, життя і творчість якого охоплюють період від 60-их років XIX до 40-их років XX століття.

Щоб усвідомити значимість і велич І.Горбачевського як особистості і внесок його у світову культуру та науку, досить згадати, скільки ма титулами володіла ця людина.

І.Горбачевський – доктор медичних наук, професор, декан медичного факультету Карлового університету в Празі, згодом його

ректор, член Санітарної ради Чеського Королівства, член Королівського чеського товариства наук (згодом Чеська академія наук), член Найвищої ради здоров'я Австро-Угорщини у Відні, член Ради для технічних досліджень у Відні, довічний член палати панів Австрійського парламенту з правом на "ексцеленція", дійсний радник австрійського цісарського двору, перший міністр здоров'я Австро-Угорщини, завідувач кафедри хімії і ректор Українського вільного університету в Празі, професор хімії Подебрадської господарської академії, дійсний член Всеукраїнської АН, дійсний і почесний член Наукового товариства ім.Т.Шевченка та багатьох інших міжнародних лікарських і наукових товариств.

Про Івана Горбачевського залишилося багато споминів. Його згадують друзі та колеги, студенти і працівники, з якими він спілкувався у викладацькій чи громадській роботі, знавці наукової спадщини професора. Про Горбачевського сказати добре слово мали люди різних національностей та релігійних віросповідань, бо головним кредом його життя було вироблення знань про людину та навколишню природу, поширення правди, справедливості і добра між людьми, любов до своєї вітчизни.

Про високу популярність І.Горбачевського як вченого, педагога, громадянина і великого патріота Землі української засвідчують ювілейні урочистості, що відбувалися в Празі 14 травня 1924 року з нагоди 70-річчя від дня його народження. Ювілей І.Горбачевського відзначався дуже широко. Привітати проф. Горбачевського прибули професори Карлового і Українського вільного університетів у Празі, представники чеської молоді, делегації від українських і чеських наукових та громадських установ, представники студентських організацій (українські, чеські, грузинські і білоруські) та багато українських і чеських громадян. На ювілейному засіданні з доповіддю "Семидесятиліття професора, доктора Івана Горбачевського виступив один із його учнів, директор Інституту лікарської хімії Карлового університету у Празі професор Є.Форманек. Виступаючи, він сказав:" Якщо треба коротко вказати на значення дослідника, то не можна написати тільки його біографію та перерахувати його праці, але потрібно зазначити добу, її прагнення, погляди і напрямки, щоб заслуги та відмінні погляди дослідника належно виявилися на ґрунті його доби. Кожний винахід і кожний погляд стає поступом, загальним маєтком і самозрозумілою правдою єдино в рамках своєї доби, в яких він відрізняється і виступає над рівнем звичайних думок. Тому ці рядки не мають бути ні

вичерпно повною біографією нашого ювіляра, ні повним підрахунком і розглядом його праці, вони мають бути тільки спробою подати певний рельєф, в якому виступає постать дослідника в рамках сучасної йому доби, причому дані біографічні та відповідні праці є лише неминучим доповненням. У Тернополі він отримав середню освіту німецькою та польською мовами. Навчання нерідною мовою вимагає значної пильності та напруження, і пильність та витривалість тоді здобуті стали характеристичною ознакою творчості І. Горбачевського. Медичні студії у Відні, де тодішні знамениті вчителі Шнайдер, Брюкке та Людвіг, мали великий вплив на вироблення наукового напрямку молодого дослідника. Дуже швидко захопила його хімія, що викладалася тоді у Відні чудовим лектором Ернестом Людвігом. Але Людвіг був не тільки знаменитим учителем, а як учень Гайдельберського – Бунзена, дуже гарним і точним аналітиком. Енергія Горбачевського під керуванням такого славного вчителя скоро принесла свої плоди.

Питання синтезу сечової кислоти було тоді дуже актуальним. М.Ненцький, тодішній професор університету в Берні, заклався, що він буде першим, хто проведе синтез сечової кислоти.

Виконавши зворотню реакцію Штрекера, який при розкладі сечової кислоти виявив сечовину та амінокислоту глікоколь, Горбачевський обережним сполученням цих речовин уперше в світі одержав сечову кислоту. Дізнавшись про це, старенький Брюкке прийшов до інституту Людвіга, щоб погратулювати молодого дослідника з його успіхом.

З нагоди ювілею професора І.Горбачевського надійшло багато привітальних листів і телеграм, зокрема з канцелярії президента Чехо-Словаччини, від прем'єр-міністра Швагли, від міністра Гірси, міністра народної освіти, президента Чехо-Словацького парламенту Томаша Масарика, голови міста Праги – Бакси, від ректорів усіх чеських шкіл, Наукового товариства імені Шевченка у Львові, Товариства українських правників у Чехо-Словаччині, Української студії пластичного мистецтва, білоруської громади та багатьох інших осіб, що з різних причин не змогли прибути на свято особисто*¹.

Щиросердечно вітали ювіляра і представники української громадськості. Ось як зверталася до нього Спілка українських лікарів у Чехо-Словаччині*²: “Високоповажний пане Професоре. В день 70-х

*¹. Святкування ювілею 70-річчя професора д-ра І.Горбачевського // Укр. медичний вісник. – 1924. – Ч. 3-4. – С. 217.

*². З українського медичного життя // Український медичний вісник. – 1924. – Ч. 3-4. – С. 216-217.

роковин Вашого народження Спілка українських лікарів у ЧСР вітає Вас не тільки як свого Почесного члена, але й як одного з найсвітліших українських громадян. Доля судила Вам виховати десятки поколінь лікарів неукраїнців, але Ви ніколи не рвали тісного зв'язку з рідною землею і все жили і живете їх численними болями і рідними радощами. Своїми цінними науковими працями Ви придбали собі місце в перших рядах працівників світової науки, ще багато поколінь лікарів усіх країн, знайомлячись з основами хімії, будуть все зустрічати і Ваше ім'я. Нараз в останні роки, хоч і в умовах еміграції, Вам пощастило мати перед собою українську аудиторію і викладати їй в своїй рідній мові.

Ваша безсторонність, щирість і спокійне, об'єктивне та добросердечне ставлення до всіх і всього примушують стихати біля Вас усі персональні, групові й партійні рахунки та незгоди і роблять авторитет Ваш не тільки як ученого, але й як людини і громадянина високим і безсумнівним в найрізноманітніших колах нашого суспільства. Кожна добра національна справа, кожна особиста нужда зустрічають у Вас жвавий та щедрий відгук і Вашу цінну піддержку. Такі люди як Ви, Високоповажний пане Професоре, роблять честь кожному народові, навіть і багатому культурними та громадськими силами. Тим більше цінити Вас мусить наш народ, що багато давав культурних сил іншим, але ще мало має своїх.

Ми, українські лікарі, вважаємо особливим щастям і честю рахувати у своїх рядах таку чисту духом людину, як Ви. Найще довгі літа йде Ваша праця на користь нашої науки і культури. Найбільше буде серед українського народу таких світлих громадян, як професор І.Горбачевський". Здається, краще не скажеш.

Святкування 70-літнього ювілею засвідчило про високий авторитет і широку популярність проф. І.Горбачевського серед наукової і культурної громадськості в Чехо-Словацькій республіці.

В честь ювілею колеги та друзі виготовили і подарували професорові пам'ятну ювілейну адресу. В ній сказано: "Високоповажаному пану професору, доктору Івану Горбачевському. Прага. 15 травня 1924 року.

Високоповажаний пане професоре!

Приносимо Вам у день, коли кінчиться 70 років Вашого життя, виповненого висококорисною науковою та академічною працею на користь української культури та світової науки, сердечні поздоровлення та найщиріші бажання многих літ, здоров'я і сил для дальшої праці на славу всього українського народу".

Під адресою підписались професори, доценти, студенти, представники різних культурних і громадських організацій. Всього понад 200 підписів, серед яких чітко прочитуються від сенату Українського вільного університету в Празі (проф. Дністрянський, Матющенко, Лященко), від правничого факультету УВУ (проф. О. і Е.Ейхельман), від сенату Української господарської академії та академічної громадськості (Е.Головінський і С.Смаль-Стоцький). Стоять підписи ректора Карлового університету та інших професорів, українського товариства економістів (Мицюк), українського жіночого союзу (М.Лазинська), товариства пластичного мистецтва (голова Д.Антонович), українського академічного хору в Празі, діячів високих шкіл Києва (О.Ейхельман), українського педагогічного інституту в Празі (проф. Л.Білецький), українського студентського товариства “Громада” (В.Баб’як), комітету Західноукраїнських емігрантів в Чехо-Словаччині, від грузинських студентів, що навчались в українських вищих навчальних закладах Праги (N.Nitaradze, В. Iluzidze та ін.), і звичайно сотні підписів українських студентів різних факультетів усіх трьох вищих українських навчальних закладів у Чехо-Словаччині.

Можна надіятись, що розшифрування підписів в цій адресі 1924 року допоможе прийдешнім дослідникам у вивченні історичної долі багатьох українських сімей.

Гарно відгукується у своїх спогадах про І.Горбачевського як науковця і людину з нагоди 70-річчя ювіляра директор Гігієнічного інституту Карлового університету в Празі, професор Г.Кабргел: “Звертаюся у своїх спогадах до часу, коли минуло вже 37 років. Був я тоді доцентом експериментальної патології, але став учнем професора І.Горбачевського. Сталося це так. Тоді йшлося про те, щоб створити кафедру гігієни і на чеській медичній факультеті. Професори Спіна, Горбачевський та Іруш намовляли мене, щоб я присвятив свою подальшу наукову працю цій наймолодшій галузі медичної науки. Вони вважали, що дотеперішня моя освіта і діяльність з фаху експериментальної патології особливо надається для того, щоб на їх підвалині була встановлена і доповнена ерудиція в напрямі гігієни. Для досягнення цієї мети мені потрібно було насамперед доповнити свої знання з бактеріології та хімії, методика яких належить до найважливіших допомогівих засобів гігієнічного наукового досвіду.

Що стосується бактеріології, то я поїхав на чужину, для чого під впливом вищезгаданих професорів мені було дано Кромбгольцову стипендію. Таким чином мені була дана можливість наукової подо-

рожі до тих головних вогнищ науки, що стояли тоді на першому плані, а саме до Гігієнічного інституту в Мюнхені, яким керував Патенкофер, а поруч з ним – Бухнер і Емміріх, і до Гігієнічного інституту в Берліні, де був Кох, а біля нього – Френкель, Пфайффер.

Щодо хімії, то професор Горбачевський був вже тоді в галузі хімії аналітичної, так і в області хімії фізіологічної такою видатною силою, що мені не треба було шукати притулку на чужині. Професор Горбачевський прийняв мене з надзвичайною ласкавістю, дав мені окрему кімнату для праці і допомагав радою і ділом, так що під його керуванням я не тільки навчився всього, що мені було потрібно, й опублікував кілька праць, заснованих на вживанні хімічних методів. Торкалися ці праці, за винятком однієї, дослідження поживних продуктів”.

Професор Г.Кабргел далі підкреслює: “Тільки студіям і праці в інституті професора Горбачевського я мушу завдячувати, що питання хімії поживних продуктів і народної виживи не залишилися у мене на другому плані, незважаючи на те, що тоді в гігієні панував напрям бактеріологічний і серологічний. В моїй науковій та практичній гігієнічній діяльності обидва напрями йшли поруч або взаємно перепліталися.

Користуюся цією нагодою, щоб, власне, в тому напрямку практичної гігієни, основи для якого одержав під керуванням професора Горбачевського, подати кілька зауваг, що можуть, мені здається, бути цікавими й для широких кіл”*...

Чехи мали за що бути вдячні проф. Горбачевському. Адже він не тільки передавав знання і будив творчість у студентів Карлового університету, й виховував і готував з них висококваліфікованих спеціалістів. Зокрема, виховав трьох професорів лікарської хімії (доктори Емануель Форманек, Карел Черни, Антон Гамзік), підготував тисячі лікарів та багато інших медичних працівників, серед яких – такі відомі, як: Отакар Кукуля, Карел Швагла, Ладислав Гашиковець, Ладислав Силлаба, Владислав Младайовський, Еміль Швагр, Вілен Лауфбергер та інші.

Як плату за це йому віддають глибоку повагу, пошану і честь та обирають до найважливіших королівських органів з медицини і охорони здоров'я. Іванові Горбачевському доручають найскладніші пи-

---

*Кабргел Г. Про деякі небезпеки для народного виживання (зі спогадів про професора д-рі І.Горбачевського // Укр. медичний вісник. – 1924. – 4, 2-4. – С. 35.

тання повз'язані із забрудненням довкілля та виникненням епідемічних станів”.

Як особливий стан пошани йому, чужезомцеві, довірили відкривати пам'ятник чеському національному героєві Яну Гусу.

Хоча найбільшу частину свого життя І.Горбачевський провів за межами України, проте він постійно підтримував з батьківщиною тісні зв'язки, все життя працював над тим, щоб визволити український народ від чужоземних завойовників. Своєю науковою, педагогічною та культурологічною працею він виховував українців, готував їх до самостійного політичного і державного життя, бував скрізь, де йшлося про українське життя, український народ.

Чи не найкраще і узагальнююче про це сказано в ювілейній доповіді проф. С.Дністрянського у Празі на святкових зборах з нагоди вісімдесятиліття від дня народження І.Горбачевського. В своїй доповіді С.Дністрянський наголошує: “Все, що торкається культурного та політичного розвою нашого народу є дорогим і близьким ювілянту”. Зокрема, І.Горбачевський брав активну участь у розв'язанні українського університетського питання. Йдеться про гострий конфлікт у Львівському університеті. В основі конфлікту було рішення австрійського уряду після 1848 р. зробити Львівський університет двомовним. Але, коли до влади в Галичині прийшли польські урядовці, то стали полонізувати університет, відсунувши всі намагання українців. Українська інтелігенція та студентство у відповідь зорганізують ряд протестів. Врешті, переконавшись в тому, що їхні виступи ігнорують, вони висунули вимогу створити окремий український університет. Горбачевський постійно домагався вирішення цього питання у Відні. Він, як ніхто інший, потурбувався про продовження студій у Празькому університеті студентами після їх виходу із Львівського університету.

С.Дністрянський наголошує на рішучому протесті проф. Горбачевського проти претензії Польщі на Східну Галичину зі Львовом і нафтовими теренами. Коли на засіданні Ради міністрів у Відні запанувала думка, що треба вдовольнити бажання нової Польської держави, то Горбачевський на знак протесту залишив посаду міністра здоров'я Австрії. В наступні роки весь талант і енергію Горбачевський віддає розвитку Українського вільного університету, щоб “зберегти цю самотню свящину науки, якої наш народ не міг здобути на своїй рідній землі”.

Доповідь С.Дністрянського збагачує відомості про Горбачевського як великого українського громадянина, науковця. Вона висвіт-

лює, що громадська наукова та патріотично-виховна праця Горбачевського може і буде служити добрим дороговказом для української інтелігенції і, молоді зокрема.

Наводимо без скорочень доповідь С.Дністрянського у Празі з нагоди вісімдесятиліття від дня народження І.Горбачевського.

Доповідь С.Дністрянського взята із Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України¹.

“Святочні збори!

Дорогий наш Магніфіце²!

Вітаю Вас від імені Сенату Українського Вільного Університету в Празі, від усіх українських високих шкіл в ЧСР та всього українського громадянства, що бере участь в сьогоднішніх святочних зборах, вітаю Вас у 80-і роковини від Вашого народження. Вітаємо Вас як великого українського вченого, як великого українського громадянина.

Дух народний виявляється в праці грядущих поколінь та в свідомій народній творчості, носіїв національної культури. Народ витворює ті цінності, що становлять про його народний характер. Вони ж з гори дають народові можливість щоби, за словами нашого народного генія, міг виявити “в своїй хаті свою правду й силу й волю”. Ті цінності здобуває, одначе, наш народ у постійній боротьбі. Шлях із віковичної неволі до визволення вельми тяжкий і тернистий – він скроплений кров’ю і потом наших каменярів. Вони пробивають цей шлях серед ворожих сил, свідомі цього, що знівідки нам не надіятись помочі, але що мусимо шукати її у свідомій праці та над народом.

Таким каменярем являється наш вельмишановний ювілят. З його іменем в’яжуться історія нашого національного відродження від кінця 80-х років минулого століття по нинішній день. Вже від шкільної лавки бачимо його в праці над народним освідомленням, яке розростається у свідоме пробивання шляху для української наукової культури в концерті цивілізованих народів світу. Кінець 1867 р. приніс Галицьким Українцям конституцію – правда, ще австрійську, але все ж таки таку, що давала можливість розвитку. Для галицьких українців була ця австрійська конституція дана тільки під протектором польських вельмож – тому треба було, вже признані конституційні права ще зосібно здобути для політичного і культурного розвитку українського народу. Почалася боротьба за ці права, вона й причинилась до нашого національного відродження на землях Галицької

України. Під цю пору стрічаємо нашого ювілята учнем польської гімназії в Тернополі – крім Львова, не було тоді взагалі українських гімназій у Галичині – він є членом тайного товариства молоді під назвою “Громада”, складає, як член, присягу на вірне сповнювання обов’язків товариства, яке поклато собі метою розбудження народної свідомості між українськими учнями польської гімназії. Ця “Громада” має свій льокаль за містом, де збиралися потайки її члени раз у тиждень на виклади історії, декламації і т.д. Тут переписували члени твори Шевченка, святкували його щорічно і т.д. Не було сумніву, що наш ювілят, який в цьому житті брав чинну участь, піде на шлях свідомої праці для народу. Вже тут зазначилось, що наш ювілят зверне головну увагу на працю освітню та що при цьому збереже народний, український характер своєї праці. Після закінчення гімназії в 1872 р. перейшов наш ювілят на університет у Відні, де записався на медицину.

Віденський медичний факультет мав тоді славу в цілому світі – так і наш ювілят там отсе мілієнз³, яке вказало йому шлях наукової праці на майбутнє. Але хоч як наукова праця на медичному факультеті заняла молодого студента, він не зірвав тих зв’язків, які в’язали його з працею над відродженням української народної свідомості і вступив у Відні в члени “Січи”. Під цю пору літературно-наукова праця ніде в Галичині між українським суспільством не була зорганізована. Перші початки такої праці стрічаємо в товаристві “Січ” у Відні, і тут належить наш ювілят до перших каменярів у цій ділянці. Разом з Михайлом Драгомановим і Остапом Терлецьким він стає на чолі змагань переробити товариство “Січ” в товариство літературно-наукове. Зосібно під головством Івана Горбачевського в “Січи” за 1875-1877 рр. змагається літературно-науковий рух до такої висоти та в такій програмі, що ледве чи в пізніших роках віденська “Січ” могла виказатися більшими успіхами. Бібліотека “Січи” розрослась до 1000 томів, товариство відкрило читальню, число відчитів значно збільшилося, видано накладом товариства першу частину історії Маркевича в 1000 примірниках та 4 книжечки поезій Шевченка для народу: 1) “Сотник”, “Марина”, “Титарівна”, 2) “Княжна”, “Варнак”, “Петрусь”, 3) “Неофіти”, “Марія”, 4) “Відьма” та приготовлено до друку і другу частину “Історії Маркевича” і “Популярну антологію”, які однак задля браку фондів не вийшла друком. Під цю пору став наш ювілят в 1875 р. демонстратором при катедрі лікарської хімії професора Людвіга у Відні і тоді вже спрямувалась наукова праця

його на науку хімії. Ще будучи студентом, видав наш ювілят в 22 році життя самостійну наукову працю про “вестибулярний нерв”.

Між тим почалася в 1877 р у Львові нагінка за “соціалістами”, за чим пішли ревізії, труси, арештування і т.д. Це перенеслось і до Відня, де поглиблення національної свідомості між тодішніми членами “Січі” було сіллю в оці наших політичних ворогів. Почалися і тут арештування, але ціла акція не тривала довго, все ж таки вона припинила живий розвиток літературно-наукової праці товариства “Січ” вже за головування Петра Огоновського під кінець 1877 та протягом 1878 року. Наш ювілят сам став жертвою тієї нагінки за те, що вислав до Бухаресту пачку книжок, де м.і. знаходився “Кобзар” Шевченка празького видання. Пересидів тоді на віденській поліції одну ніч. Дальших наслідків ця нагінка у Відні не мала. Наш ювілят звернув цілу свою увагу на наукові студії. 31 липня 1880 р. відбулася у Віденському університеті його промоція⁴ на доктора медицини, після чого став асистентом при згаданій кафедрі хемії у Відні.

Зрозумів наш ювілят, що тільки дослідно-наукова праця забезпечує народові почесне місце між цивілізованими націями. В нас поки що лежала ця праця в занедбанню, та в Галичині виявилися тільки мінімальні початки на полі придбання наукових українських сил при Львівському університеті. Навіть поляки не мали ще свого медичного факультету у Львові, тому й не могло бути мови про зорганізування нашої науково-дослідної праці на полі медичних дисциплін в рідному краю. Але наш народ був уже тоді зрілий розпочати цю працю з метою поглиблення своєї народної культури. Не могло це статись у нашій власній святині наук. Тому ж не могла Європа довідатись нашим шляхам, що українська нація має такі сили, якими могли почванитися і найкращі європейські університети. Так став наш ювілят каменярем у цій ділянці.

Його науковою діяльністю займається доклад другий. На цьому місці одначе слід зазначити із його життя ось які дані: з нагоди заснування чеського медичного факультету був Іван Горбачевський покликаний до Праги, де в 1883 році став надзвичайним, а в 1884 році звичайним професором лікарської хемії. В шкільних роках 1889-90, 1894-95, 1904-05, 1911-12 був деканом медичного факультету, в році 1902-03 – ректором чеського університету у Празі.

І тут був Іван Горбачевський каменярем.

Як перший професор лікарської хемії на чеському медичному факультеті він поклав угольний камінь під науку хемії в чеській нау-

ковій літературі – так з вдячністю згадують ще сьогодні його ім'я всі, що були його учнями і що йому завдячують наукові підстави свого знання поліхемії та споріднених із нею наук.

Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові покликало його на дійсного члена і це було одиноке призначення, яке могли дати свому каменяреві вдячні йому земляки з рідного краю. Інші відзначення, які йому припали, були тільки признанням його великої праці та незвичайних заслуг на науковому полі. Побіч наукової діяльності віддав Іван Горбачевський свої услуги краєвій санітарній раді, а в 1906 р. став звичайним членом найвищої державної санітарної ради у Відні. В 1905 році був іменований радником двору, в 1908 році – членом палати Панів у Відні. Цим останнім покликанням признала й офіційна Австрія заслуги нашого найвизначнішого вченого, першого Українця, котрий, як Українець, знайшов місце між ученими і гонораціями⁵ інших націй.

Хоча під кінець 19 та з початку 20 століття праця нашого ювілята концентрується на Прагу та части на Відень, але він підтримує з краєм як найтісніші зносини. Все, що торкається культурного та політичного розвою нашого народу, не перестає йому бути дорогим та близьким. Зосібно займається він розвитком українського університетського питання, яке від хвилі великого студентського віча, у Львові з 1889 року стає одним з найбільш важливих значень усієї нашої суспільності. Від тої пори всі меморіали в справі заснування самостійного українського університету у Львові виготовлені із рамени наукового товариства ім. Шевченка, підписані нашим ювілятом разом з іншими представниками нашої професури. Не було теж ні одної більш важливої депутації наших університетських професорів і послів до Парламенту, в якій не взяв би участь наш ювілянт. В історії боротьби нашої суспільності за свою святиню науки зазначилося становище нашого ювілята зосібно під час сецеції⁶ українського студентства із Львівського університету. Коли в р.1902-1903 прибули наші сеціоністи до Праги, заопікувався ними дуже щиро наш ювілянт, та головна його заслуга в цьому, що рік пробування наших сеціоністів на Празькому університеті приніс для нашої університетської молоді найкращі культурні здобутки, яких не вдалося досягнути нашим сеціоністам, котрі звернулися тоді на інші університети. Празькі сеціоністи відіграли і після в громадському житті українського студентства визначну роль – та згадують ще сьогодні з глибокою пошаною цю підпору, яку завдячували нашому ювілятові. І в цій боротьбі за український універ-

ситет у Львові був наш ювілят справжнім каменарем з усіма тими, що в цій боротьбі взяли на себе провід політичної акції ще перед всесвітньою війною та й після неї.

Не один рік перед закінченням війни пригадую собі австрійське правительство, що тоді правило всіма народами держави, призиваючи до управи державою одних та виключаючи других. В серпні 1917 р. покликано було до австрійської міністерської ради теж одного Українця і одного Словінця. Українцем покликаним до заснування нового міністерства здоров'я – був наш ювілят. Він став каменарем цього міністерства (1-го міністерства) здоров'я сконструйованого на нових модерних основах. Інші міністерства здоров'я в Європі користувалися при своїй конструкції першим організаційним ділом нашого ювілята на цьому полі. З України приїздив теперішній наш колега, доктор Матюшенко до Відня, щоби на зразках новосконструйованого міністерства скласти й на Україні також міністерство. В характері австрійського міністра здоров'я перевів наш ювілят в 1917-18 році першу боротьбу з іспанською грипою, яка лягла пошестю в цілій Європі. Але далеко тяжча була боротьба нашого ювілята на політичному полі. Перш за все справа тайного договору про поділ Галичини в Бересті Литовському переводилася в найбільшій тайні перед міністерською радою – так наш ювілят не мав нагоди супроти пізнішого становища австрійського міністра заграничних справ ніде реагувати. Жовтневий маніфест цісаря Карла дав волю усім народам Австрії, але не міг вже спасти Австрійської держави.

Все ж таки польський міністр Галецький поставив 31 жовтня 1918 року на засідання ради міністрів конкретне внесення, щоби як польську частину Галичини, яка припала би польській державі, визнати весь край на захід від лінії, котру він назвав “лінією Буга”, зі Львовом з нафтовими теренами. Проти цього жадання застерігав наш ювілят найрішучіше і зазначив, що основою при вирішуванні розмежування краю можуть бути лиш етнографічні границі, котрі лежать не на лінії Буга, але сягають далеко на захід поза Сян. За винятком міністра справедливості доктора Шауера, всі інші міністри висловили думку, що треба вийти на зустріч бажанням нової Польської держави, висказаному міністром Галецьким. З огляду на такий вислід дебати наш ювілят заявив, що за таких обставин не може далі лишитися в кабінеті міністрів та подав демісію⁷. Революційний акт 1 листопада у Львові прийшов одначе до порядку дня над тією ухвалою міністерської ради, проти котрої наш ювілят заявив рішучий протест.

В 1921 році стрічаємо нашого ювілята між першими засновниками Українського Вільного Університету у Празі. Тут він вступає в ряди свідомих борців за найважливіші права нашого народу до своєї власної святині науки, котрої вороги не дозволяють виставити на рідній землі, віддаючи славу європейського вченого та довголітню наукову працю на жертву своєму народові. Над Університетом, в котрому працює Іван Горбачевський, не сміє ніхто приходити до порядку дня⁸. Від часу нашої еміграції в ЧСР наш ювілят⁹ іншої праці тільки для Українського народу, для української культури. Де тільки покажеться важлива позиція до народної праці за границями рідного краю, всюди бачимо нашого ювілята на першому місці. Великі є його заслуги в розвитку українського Музею в Празі, але головна та найбільша видатна праця його концентрується при Українському Вільному Університеті. Перший рік його ректорства припадає на шкільний рік 1923-24. Від шкільного року 1931-32 він знову ректором Українського Вільного Університету аж по нинішній день. В цьому часі був він головою першого українського наукового з'їзду в Празі у 1926 році, протектором другого наукового з'їзду в 1932 році і почесним головою українського правничого з'їзду в 1933 році – всюди провідником нашого наукового руху на чужині. Та коли в останніх літах стала zagrożена матеріальна екзистенція¹⁰ нашого Університету в Празі, бачимо нашого сивоголового каменяра всюди й на кожному місці, де приходить ся побороти всі труднощі, щоби зберегти одинокую святиню науки, якої наш народ не зміг здобути на своїй рідній землі, але яку вдалося до сьогодні зберегти при допомозі великодушного Президента Чехословацької Республіки та безупинними зусиллями наших наукових провідників, у першому ряді нашого ювілята.

Висловлюючи Вам, Вельмишановний Пане Ювіляте, від імені святочних зборів за всі Ваші заслуги найглибшу пошану, складаємо Вам у 80-і роковини від Ваших народин найкращі побажання, щоб пощастило Вам дожити здійснення всіх тих змагань, якими Ви жертвували ціле своє життя”.

С.Дністрянський В.Р.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 480. – Арк. 1-8. Машинопис*.

Примітки

¹ В архівній справі заголовки відсутні.

² Магніфіце, з лаг. – титул р-ра університету.

³ Мілієн, з лат. – середовище.

⁴ Промоція, з лат. – просування, присудження наукового ступеня магістра або доктора.

⁵ Гонораціори, лат. – поважні, почесні люди.

⁶ Сецесія, з лат. – вихід, відокремлення.

⁷ Демісія, лат. – відставки, звільнення.

⁸ Так у тексті.

⁹ Очевидно, пропущено “не знав”.

¹⁰ Екзистенція, лат. – існування.

*Матеріал статті передруковано із журналу “Тернопіль”. – 1995. – № 1. – С. 47-49.

Особливої уваги заслуговує спогад про І. Горбачевського Ярослава Баб'юка, надрукований до 20-річчя з дня смерті ученого в “Українському біохімічному журналі” за 1962 р. № 4, с. 433-435. Тут здебільшого наведені дані про наукові праці Горбачевського, відзначається, що він “твердо стояв на матеріалістичних позиціях” і своїми працями завдав “удару ідеалістичним теоріям” в біології та біохімії. Можна тільки припустити, що без цієї марксистсько-ідеологічної причіпки спогад про І. Горбачевського 1962 р. не побачив би світу. Зрештою, сам спогад Я. Баб'юка – об'єктивний, він появився в час “хрущовської відлиги”, і ми його наводимо з незначним скороченням.

Академік АН УРСР Іван Горбачевський (до 20-річчя з дня смерті). Ярослав Баб'юк:

“24 травня 1942 р. в Празі помер видатний вчений-біохімік, іменем якого пишаються чеський і український народи, академік АН УРСР професор Іван Горбачевський.

Проф. Іван Горбачевський народився 15 травня 1854 в Зарубинцях Збараського повіту на Тернопільщині. Після закінчення гімназії в Тернополі вчився на медичному факультеті у Відні. З 1875 року працює в галузі медичної хімії, спочатку як демонстратор, а пізніше як асистент в хімічному інституті Е. Людвіга. 1 жовтня 1883 р. його обирають екстраординарним професором, а 1 грудня наступного року, на 29 році життя, – дійсним професором медичної хімії відомого Карлового Університету в Празі. Тут у 1889-1890, 1894-1895, 1904-1905 і 1911-1912 рр. він був обраний деканом медичного факультету, а в 1902-1903 рр. – ректором цього ж університету. На міжнародному медичному конгресі (Париж, 1900 р.) він був заступником голови конгресу. Крім того, його обирають дійсним членом австрійського Карлового наукового товариства. Після Першої світової війни Іван

Горбачевський – професор і ректор Українського університету в Празі. В 1925 р. Академія наук Української РСР обирає його своїм дійсним членом.

За які досягнення вчений здобув таке широке визнання і шану?

В 1828 році Ф.Велер, синтезувавши сечовину з ціаніду амонію, завдав першого удару віталізму та іншим суб'єктивним та об'єктивним ідеалістичним теоріям. З цього часу в хімічних лабораторіях велася інтенсивна робота над утворенням інших органічних сполук, праця тяжка і без значних успіхів. Лише в 1882 році удалося зробити відкриття, що привернуло до себе увагу всього наукового світу – було синтезовано сечову кислоту з сечовини і гліцину. Це зробив Іван Горбачевський. Цим відкриттям, яке за своїм значенням наближається до відкриття Велера, український вчений завдав ще одного нищівного удару віталізму.

В 1891 році Горбачевський веде наукову полеміку з визначним чеським віталістом проф. Ф.Марешом. Твердо стоячи на матеріалістичних позиціях, не володіючи ще добре чеською мовою, проф. Горбачевський силою і переконливістю своїх аргументів досягає повної перемоги.

Науково-дослідна робота проф. Горбачевського проводилася в напрямі вивчення обміну азотних сполук. В 1885 році він синтезує креатин та інші органічні сполуки, пізніше розпочинає роботу із вивчення деяких ферментів та аналізу токсинів.

Ф.Кост у 1953 р. (Semainedes Noritaux, 29, 2369, 1953) писав, що відкриття Горбачевського про шляхи утворення сечової кислоти в організмі зберегли своє значення до цього часу.

Горбачевський був не тільки визначним ученим, але і великим педагогом. Він заклав міцну базу для розвитку чеської біохімії, виховав для чеської науки визначних учених – проф. Е.Форманека, проф. Карла Чорного та проф. А.Гамзіка. В очолюваному ним інституті біохімію вивчало багато інших сучасних чеських науковців, таких як проф. М.Силлаба, проф. Е.Швагр, академік В.Лауфбергер та інші. Під його впливом виростило і наступне покоління науковців, серед яких відзначалися О.Вагнер, А.Ріхтер, К.Кацл та Я.Щула. Іван Горбачевський, досягнувши великих успіхів у чужому середовищі, ніколи не забував свого рідного народу. Він вивчав питання про харчування на Поділлі, брав участь у розробці української хімічної термінології. Він перший написав підручник органічної хімії українською мовою. Наукова і громадська діяльність Івана Горбачевського, високо оціне-

на чеською громадськістю, заслуговує на те, щоб стати предметом спеціального ґрунтовного дослідження.

Згадаймо і ми з нагоди 20-х роковин смерті цього видатного сина українського народу, одного з основоположників співробітництва між чеським і українським народами”.

З приводу 40-х роковин від дня смерті та 130-річчя народження І.Горбачевського в журналі “Знання та праця” була надрукована стаття Миколи Василеги-Дерибаса під заголовком “Вчений, гуманіст, патріот”. Наводимо без скорочення текст цього матеріалу:

“24 травня 1942 року в Празі помер Іван Якович Горбачевський – одна з легендарних постатей в історії науки. Як і його земляк – ректор Болонського університету Юрій Котермак, він став славетним ученим на чужині і возвеличив свою батьківщину.

Народився майбутній вчений 15 травня 1854 р. в селі Зарубинцях на Тернопільщині в родині священика. Закінчивши в Тернополі польську гімназію, Іван Горбачевський їде студіювати медицину до Віденського університету. Вже на студентській лаві допитливий юнак збагнув, що медицина мусить стояти на міцних підвалинах хімії. Саме тому він не лише слухає лекції, а й працює спершу демонстратором у хімічному інституті професора Шнайдера, перегадом – у фізіологічному інституті і нарешті стає асистентом в інституті лікарської хімії професора Людвіга. Тут молодий науковець експериментує систематично і наполегливо, що привело його до відкриття світового значення – синтезу сечової кислоти (уреатної).

Як відомо, уреатна кислота є кінцевим продуктом обміну білків у організмах птахів і плазунів, подібно до сечовини (карбаміду) у ссавців. 1776 року скромний упсальський аптекар і великий шведський хімік К.В.Шеєле виділив її в твердому стані з сечових камінців, а згодом виявив її і в сечі. Проте тривалий час не вдавалося синтезувати уреатну кислоту в пробірці.

Іван Горбачевський вирішив синтезувати сечову кислоту з продуктів її гідролізу – сечовини та найпростішої амінокислоти – гліцину (глікоколь). Отож століття тому стоплюванням сечовини з гліцином при 200-300 °С і наступними вимиваннями та очисткою він у лабораторії професора Е.Людвіга добуває перші кристалики рукотворної сечової кислоти. Його праця під назвою “Синтеза сечової кислоти” з’являється на сторінках австрійського, німецького та польського наукових часописів.

Того ж таки 1882 року “найясніший” цесар нарешті милостиво дозволив поневоленим чехам відкрити вищі школи з рідною мовою викладання. Відтак Празький університет розділили на два: чеський – Карлів та німецький – Фердінандів. Через відсутність власних національних кадрів Карлів університет запросив Івана Горбачевського викладати тут біохімію і фармакологію. Його призначають екстраординарним, а через рік – ординарним професором медичного факультету.

1885 року учений здійснює синтез метилсечової кислоти з метилгідантоїном або ж із ізоаміловим ефіром аллофанової кислоти, нарешті 1887 року – завдяки стоплюванню сечовини з хлороцтовою кислотою або трихлормолочною чи амідом останньої. Усі вищезгадані синтези вперше розроблені нашим співвітчизником, стали класичними і вписали ім’я Івана Горбачевського золотими літерами на скрижальях світової науки.

До Горбачевського сечовій кислоті приписували чимало неправильних структур. Остаточню цю структуру обгрунтував Е.Фішер лише через три роки після Горбачевського, спираючись на його експериментальні дані. Отже, тільки фундаментальні дослідження молодого празького професора допомогли німецьким хімікам – Е.Берендові, О.Розену, Е.Фішеру, Л.Ахові і В.Траубе завершити повний цикл синтезу пуринів.

Про авторитет Горбачевського в Чехії, пошану та вдячність за його працю вказує те, що колишні його учні та приятелі при кожній нагоді влаштовують гідну його імені тризну, а в промовах згадують цю визначну людину з глибокою вдячністю та високо оцінюють його безсмертні праці. Показовою в цьому відношенні є тризна, влаштована над його могилою 15.V.1954 р. з нагоди 100-річчя з дня народження. Тут зійшлися його колишні учні, представники професорського колективу Празького Карлового університету, прихильники та друзі покійного. При цьому відбулося урочисте покладання вінків на його могилу. Ось як виступив з промовою директор інституту лікарської хімії проф. Карел Кацл: “З нагоди 100-річчя з дня Вашого народження ми, Ваші приятелі з Карлового університету та інших наукових установ, зійшлись тут, щоб віддати честь Вашій пам’яті. Відпочиваєте тут у нас, в країні, далекій від рідної, далеко від своєї рідної землі-матері, яка породила такого чудового великого сина України. Ваше ім’я залишилося записане в аналах Віденської академії наук, де Ви вже в свої 28 років зробили світове відкриття – синтезу сечової кислоти. Записа-

*Проф. І.Горбачевський – ректор Чеського Карлового
університету в Празі 1902-1903 рр.*

не Ваше славне ім'я також і в празьких аналах, де Ви 35 років працювали. Рано Ви відійшли із свого рідного середовища і більше 60 років жили проти власної волі поза межами рідного краю. Не пощастило Вам відвідувати свою рідну школу: гімназію закінчили польську, університет німецький. Перші кроки в науці та боротьбу за самостійне утвердження довелося Вам проробити теж серед чужих. Але своєму народові залишилися завжди вірним сином не лише в думках, але й на ділі. Ціле важке власне життя було присвячено своєму народові. Пане професоре Горбачевський, Ви відійшли, але те, що Ви зробили для науки й цілого людства, залишиться назавжди”.

Професор Карел Кацл до 100-річчя ювілею з дня народження Івана Горбачевського писав таке: “15 травня 1954 р. припадає 100-річний ювілей з дня народження І. Горбачевського. Цього дня 100 років тому в селі Зарубинці в Галичині в родині греко-католицького священика народився син, який по особливому відзначався в науці і незвичним способом вписався до змагань свого українського народу і до історії оновленого Чеського Карлового університету. Його покликанню і старанню сприяли умови, які підняли в цей час простого громадянина, гнобленого і відсталого від сучасності галицького українського люду до найвищих досягнень науки і суспільства.

Після навчання в Тернопільській гімназії присвятив себе студіюванню медицини у Відні, де вже студентом працює на кафедрі хімії у професора Шнайдера в 1874 році і на кафедрі фізіології у професора Брікке в 1875 р. З цього часу бере свій початок перша праця про вестибулярний нерв. Шлях медичного хіміка розпочав у 1875 р., в свої 21 рік, а згодом став асистентом на кафедрі хімії у відомого професора хімії Еміля Людвіга. Сходінками кар'єри хіміка прогресував дуже швидко і 1.Х.1883 р. став екстраординарним професором, а 1.ХІІ.1884 р. звичайним професором медичної хімії у Чеському університеті в Празі. Кафедра для вдосконалення лікарів, засновником і першим завідувачем якої був професор Горбачевський, розміщувалася на 2-му поверсі в будинку, збудованому в 1660 р. в Празі II по вул. Катеринська, 32.

На початку кафедра займала тільки 4 кімнати, згодом їй віддали весь другий поверх. На лікувальному факультеті і в житті всього Чеського Карлового університету отримав Горбачевський як серед сучасників, так і серед наступних поколінь особливе місце:

– чотири рази посідав крісло декана (1889-1890; 1894-1895; 1904-1905; 1911-1912 рр.);

– був ректором університету (1902-1903 рр).

Отримав і інші визнання своєї праці:

– титул цісарського радника;

– членство у панській раді;

– членство у Королівській академії наук;

– 1917-1918 рр – перший міністр охорони здоров'я Австрії.

Горбачевський як щирий українець відчував реальні утиски власного народу з боку поляків і царської Росії, орієнтувався на Австрію: в національно вільній Австрії бачив дорогу до волі й для свого народу. Саме тому увійшов цей скромний та інтелігентний чоловік у Віденський міністерський кабінет, щоб працювати для свого народу. Але в своїх планах помилився і надії його були зламані. І тому через неповний рік 8.VII.1918 р, на знак незгоди з діями кабінету тодішнього прем'єр-міністра Сейдлера, відступив з посади міністра охорони здоров'я.

Українці з його рідного краю після Першої світової війни отримали ще більше іго від польської шляхти. Горбачевський повертається до Праги, але не до Карлового університету. Зайняв місце професора Українського університету в Празі, а згодом – ректора цього університету. Після виходу на пенсію залишився в Чехословаччині. У 1926 р., тобто через рік як був обраний дійсним членом Української академії наук (наказ № 214 від 19.04.1925 р.) радянська влада запропонувала йому місце професора в університеті у Харкові. Зважаючи на свій вік та стан здоров'я, Горбачевський подякував за пропозицію, не прийнявши її. Але тримав постійний зв'язок з Україною як листуванням, так і особисто.

Користуючись гостинністю професора Форманека і його наступника професора Гамзіка, мав невеликий кабінет для себе і лекційну аудиторію для студентів, де працював аж до 1939 року. Помер у поважному віці в 88 років у Празі, 24 травня 1942 року, похований на малому цвинтарі святого Матея в Шарці, Празі”.

Про авторитет Горбачевського серед науковців світу свідчить те, що у свої 46 років, 1900 року, він був обраний головою на міжнародному лікарському конгресі у Парижі. Вагомість його особистості зростає з роками, а головне – з погляду сучасних проблем, які покладаються на дослідників в галузі природничих наук.

Горбачевського можна сміливо віднести до групи тих слов'янських дослідників, на чолі яких стоїть Д.І.Менделєєв, до якого Горбачевський мав особливе ставлення, а також І.П.Павлов і А.М.Бутлеров. Своїм синтезом сечової кислоти 1882 року Горбачевський зро-

бив відкриття, яке сучасники прирівнювали до рівня синтезу сечовини 1828 року Веллером. Це відкриття зацікавило цілий світ, в тому числі і редакцію часопису чеських лікарів; при цьому особлива увага зверталася на те, що відкриття це зроблено молодим і ще невідомим асистентом професора Людвіка. Редакція часопису не просто помітила але захоплено оцінила: “Асистенту професора Людвіга у Відні доктору Горбачевському, вдалося синтетичним шляхом з сечовини і гліцину штучно одержати сечову кислоту. Зважаючи на вище написане, можна говорити про важливість винаходу, тільки зазначимо те, що тим науковим відкриттям вирішуються проблеми, над якими працювали хіміки від Веллера і які мають важливе значення для пізнання патологічних процесів.”

Таку високу та об’єктивну оцінку праці Горбачевського міг дати тільки високо ґрунтований фахівець, який розумів і передбачував роль сечової кислоти в патологічних процесах. Минуть роки і Горбачевський доведе, що сечова кислота має прямий стосунок до хвороби подагри та деяких захворювань нирок, і що порушення її виділення з організму тісно пов’язане зі зміною метаболізму білків, до складу яких входять речовини, із яких утворюється сечова кислота (так звані аденілові і гуанілові основи). Останні, як виявилось трохи пізніше, є складовими компонентами нуклеїнових кислот, які мають пряме відношення до збереження генетичної інформації, передачі її від покоління до покоління, поділу клітин та синтезу білків. Ось до яких біологічних процесів має відношення метаболізм сечової кислоти, яку вперше поза організмом рукотворно одержав І.Горбачевський.

Далі Карел Кацл у своїх спогадах, присвячених 100-літтю з дня народження проф. Горбачевського, пише: “Тішить насамперед, що Горбачевський подав відомості про відкриття перш за все для лікарів і що віденське середовище не вплинуло на нього негативно. Сечова кислота і метаболізм азотовмісних речовин залишилися найголовнішою проблемою Горбачевського-науковця на все життя. Багато часу їм приділив найстарший його учень Емануель Форманек. Понад 20 праць присвятив Горбачевський цій своїй основній проблемі, публікуючи їх у щомісячному журналі з хімії, в “Хімічних листах” та в часописі з фізіологічної хімії.

Крім сечової кислоти, синтезував 1885 р. креатин з гуанідин-карбонату і саркозину, а саму сечову кислоту пізніше одержував різними способами. Крім того, виділив її з природнього матеріалу – з паренхіми селезінки. Навіть нині така важлива проблема, як ензими,

не залишилася поза увагою Горбачевського. Його молодший студент Антонін Гамзік теж присвятив кілька публікацій ензимам.

Усіма своїми працями Горбачевський довів, що є чудовим хіміком-органіком. Але він був передусім біохіміком, тому що його цікавили проблеми фізіології, про що свідчить праця “Досліди про синтез сечової кислоти в людському організмі під впливом гліцерину, жирів і цукрів”. Відтак, значно ширше охопила проблему праця “Надбання знання виникнення сечової кислоти і ксантинових основ і лейкоцитоз в організмі ссавців” та праця “До питання про синтез жирів в організмі тварин” та інші. В своєму дослідженні сечової кислоти та ксантинових кислот, яке друкувалося кілька разів 1891 р. у часописі чеських лікарів, дійшов висновку, що як сечова кислота, так і ксантинові основи, мають спільне походження. Їх вихідною речовиною є нуклеїн лімфоїдних елементів паренхіми селезінки (*вже в ХХ ст. слово нуклеїн було замінено на нуклеїнові кислоти – Я.Г.*). Якщо проходить окиснення його за участю O_2 та утворюється сечова кислота, а при безкисневому окисненні – утворюються ксантинові основи. Ця праця Горбачевського, як слушно зауважує К.Кацл, навіть через роки не втратила свого змісту. Про це красномовно сказав в французькому журналі “Semainedes Napiteaux” (зв. 29, ст. 2369) 1953 р. Ф.Сост, який у темі “Сучасні погляди на обмін сечової кислоти” пише, що “відкриття Горбачевського про синтез сечової кислоти в організмі залишається неперевершеним і в наші дні”.

Предметом наукового інтересу для Горбачевського були також поживні речовини і токсикологія. Але в своїх працях і незважаючи на постійну зайнятість, він ніколи не забуває про свій народ.

Гідна похвала нашого співвітчизника чехом К.Кацлом. Зокрема, у праці “Надбання до знань поживних речовин сільського люду в Галицькому Поділлі” переймався цією проблемою не тільки з фізіологічного погляду, а й гігієнічного і економічного. На основі своїх досліджень добивався радикальних змін у господарських і соціальних умовах населення. Деяку частину робіт Горбачевський присвятив токсикології, наприклад, “Отруєння при роботі з денатурованим метанолом”, “Отруєння оловом при використанні покритих водогінних труб” та інших.

Про свій український народ, будучи віддаленим від батьківщини більше, як півстоліття знову й знову думав у своїх працях. У кількох працях він цікавився українською хімічною термінологією і створив українську хімічну наукову номенклатуру. В присвяту своєму наро-

дові написав українською мовою підручник з органічної хімії. Як у віденському середовищі не знімечився, так і в чеському – не став чехом. І все-таки чеський народ вдячний йому за добрі справи. Так щиро, справедливо з великим захопленням сказати про Горбачевського могла людина, яка була близька йому по духу і фаху, яка знала не тільки його як науковця, фахівця з біохімії, органічної хімії, токсикології і гігієни, а й як громадянина Чехії, як українця, що не знімечився, не став чехом, хоча більшу частину сідового життя прожив за межами Вітчизни. Українцєві приємно читати слова визнання і вдячності нашому великому вченому професору Карела Кацла, але ми взаємно вдячні йому за такий широкий всебічний аналіз творчості нашого співвітчизника.

Здається, що спогади Карела Кацла найбільш повнокровно висвітлили образ Горбачевського як людину, громадянина, науковця, полум'яного патріота своєї безталанної батьківщини, яку століттями тримали у тяжкому гнобленні її сусіди. Горбачевський був близький К.Кацлу не тільки як учитель і консультант наукових праць, їх споріднювала духовна близькість, в основі якої лежала подібність історичної долі чехів і українців. Тому К.Кацл співчуває І.Горбачевському в його переживаннях, помислах і праці в ім'я народу, водночас він захоплюється ним і ставить його в приклад для деяких чехів, які в умовах бездержавності понімечилися або забули про рідний край.

Є думка, що з поданого фахового аналізу життєвої долі Горбачевського скористалися і українці, які були близько споріднені з Горбачевським, але не будучи спеціалістами в ділянці нових галузей знань, які розвивав акад. Горбачевський, не змогли самотужки об'єктивно оцінити їх*.

Насамперед Іван Горбачевський виховав і виростив чехам 3-трьох великих хіміків професорів – Емануеля Форманека (1869-1929), Карела Черного (186-1922) і Антонія Гамзіна (1878-...); вивчив тисячі чеських лікарів і багато клініцистів. Серед них Отанар Кукула, Карел Швагла, Ладіслав Гашковець, Ладіслав Силлаба, Владіслав Младайовський, Еміль Швагр, Вільям Лауфбергер та інші, які пройшли його школу.

Написав перший чеський знаменитий підручник з медичної хімії, який у 4-х книгах вийшов 1904-1908 рр. Під його науковим і особис-

* Переклад з чеської українською мовою спогадів К.Кацла здійснили Любомир Ярославович Подолак, словак за національністю, (*навчається в ТДМА – Я.Г.*) та його дружина Нагала Богданівна Гриб.

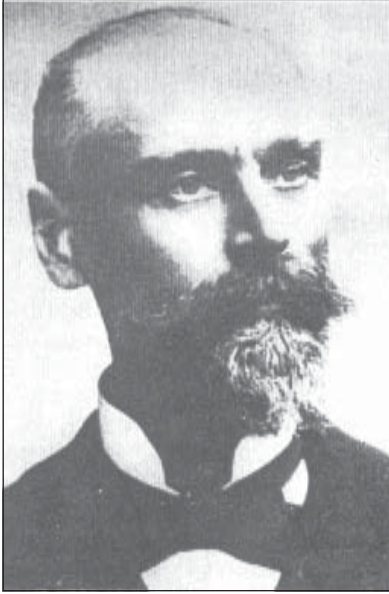
тим патронатом виростили викладачі медичної хімії III-ої генерації оновленого Карлового університету: Октавіан Вагнер, Антонін Ріхтер, Карел Кацл, Ян Щугла.

Цікаву сторінку із життя проф. Горбачевського наводить у своїх споминах Карел Кацл в науковому збірнику “З історії медицини”: “Професор, доктор медицини Іван Горбачевський, перший учитель медичної хімії в чеському університеті на медичному факультеті у Празі, увійшов до світової наукової літератури своїм синтезом сечової кислоти 1882 року. Цій тематиці він залишився вірним протягом багатьох років своєї творчої наукової праці. І після першої публікації про синтез сечової кислоти він публікує ще 23 праці з цього розділу науки. Про свої дослідження він публікував в журналах: *Montshefte fur Chemie*, у *Listach chemickych*, у *Casopise lekaru chesky*, а також в *Zeitschrift fur physiologische Chemie*. Цікаві експериментальні дослідження, з погляду сьогодення, провів зимовими вечорами 1885-1886 рр. з асистентом доктором Франтішком Канером. Дослідження мало за мету з’ясувати вплив гліцерину, цукру та жиру на виділення сечової кислоти в організмі людини. Дослід, якому піддавався співавтор, доктор Карнер, тривав 70 днів і мав за настановою Горбачевського сім періодів. Результати досліджень були надруковані в часописі “Місячник хімії”, ч.7. – С. 105. – 1886 р.

Високо оцінював професора Горбачевського як педагога і науковця проф. Карл Кацл і в статті, присвяченій 100-річчю з дня народження: “Оцінюючи і переоцінюючи сьогодні багато з нашої минувшини, мусимо знову звернути наші погляди до І. Горбачевського. Схиляємося перед ним не тільки заради результатів його праці, але також і за те, що і сьогодні можемо і мусимо вчитися його методам праці і бачення проблем. Горбачевський постав не тільки як дослідник, а й як репрезентант нашої вищої школи, особливо як педагог. Свої лекції готував надзвичайно старанно, повністю віддавався своїм слухачам і на практичних вправах з кожним із них обговорював правильність дослідження. Екзаменатором був суворим. Вимагав до подробиць, але завжди був справедливий. Був людиною соціально чутливою. Бідним студентам дозволяв “у борг” здавати іспит (іспити були платні) і ніколи не приймав сплати боргу.

Kacl K. Profecop Dr. Jan Horbachevski, na pamet jeho 100 narozenim // Casopis lecaru czechiek. – Praga, 1954. – С. 23-24. – S. 578-590.

Із наведеного видно, що І. Горбачевський був не тільки великим ученим експериментатором і теоретиком, але і великим педагогом,

*І.Горбачевський.
Фото із титульної сторінки
журналу "Časopis lékařů
českých", присвяченого 100-річчю
від дня народження.*

*На ювілею з нагоди
100 років І.Горбачевського
в академії наук у Празі.
Виступає проф. К.Кацл.
20.V.1954 р.*

який своєю працею показував, як повинен працювати викладач і студент у вищій школі. Будучи високо порядною, інтелігентною людиною, він водночас не терпів неакуратності та неухважності в роботі. Зауваживши на практичних заняттях чи лекції з біохімії недисциплінованого або недбайливого студента, запам'ятовував і нагадував йому про це на іспитах, але ніколи не занижував оцінки. Оцінював студентів вимогливо, але і справедливо, за що викликав у студентській молоді любов і повагу. Самовіддана праця Горбачевського на педагогічній та науковій ниві може служити зразком для наслідування молодим людям, які вирішили присвятити своє життя науковій діяльності.

Про високу порядність, чуйність та людяність Горбачевського згадує Василь Маковський у публікації “Гмінд – табор українських збігців і виселенців в часи світової війни 1914-1918 рр.”. – Львів, 1935. – С. 7-8. Він пише, що посол о. Онишкевич, який перебував у таборі за дорученням Українського посольського клубу скерував його до Праги з листом до д-ра Горбачевського на Виноградах, вул. Каменського, буд. 9. “І справді, довелося мені переконатися про те, що була між нашими людьми загальна думка: що більшої ввічливості, більшої охочої учинності та поради і чутнішої сердечності, як у д-ра Івана Горбачевського у Празі годі уявити. Я бачив його вперше в житті, проте він мене гостював і відносився до мене як до свого давного товариша. Квাপився до університету і не мав часу. Проте потрудився і посвятив мені добру годину, де з начальником бюро – радником Камінком відбув спокійну, але рішучу конференцію, всі його запальні вихватки відбивалися від спокійної і зрівноваженої аргументації Горбачевського. Третій день мого побуту в Празі використав і виповнив я оглядинами Градчина та гостинними прийомами в домах д-ра Горбачевського і д-ра І.Пулюя. Вернувся я до Гмінду 22 березня і з того дня став виконувати в таборі свої обов’язки”.

У книжці “110 років чеської лікарської хімії” (1994 р., Прага) Іржі Крамль та Іржі Духонь описують прихід І.Горбачевського з Відня до Праги на посаду проф.Карлового університету та його роль в створенні чеської лікарської хімії. За пропозицією проф. Я.Спіни (1850-1918) проферсько-викладацький склад медичного факультету Чеського університету запросив з Відня до Праги асистента проф.Ернста Людвіга – 29-річного доктора Івана Горбачевського (1854-1942).

Заслуга в цьому була і Едуарда Альберта (1841-1900), завідувача 1-ої хірургічної клініки у Відні. Горбачевський, хоч молодий, прославився своєю публікацією про синтез сечової кислоти способом плав-

лення суміші гліцину і сечовини. Цей синтез не вдався кільком вченим європейських університетів, зокрема славетному Вейлерові (1800-1892). В серпні 1883 р. Іван Горбачевський був титулований екстраординарним професором і переїздить до Праги, а через рік іменований дійсним професором.

Будучи українцем, проф. Спіна заручився, що Горбачевський володіє чеською мовою. Справді, Горбачевський наполегливо вдосконалював свої знання і вже в літньому семестрі 1883-84 р. почав читати лекції і проводити практичні заняття з фармакології чеською мовою. Водночас він викладав загальну та органічну хімію. Для своєї праці проф. Горбачевський мав у своєму розпорядженні лише чотири кімнати на другому поверсі на вул. Катеринській. На перших порах ці приміщення не мали навіть меблів, а хімреактиви професор замовив безплатно, спираючись лише на чесне слово. Лекційну аудиторію збудували тільки через три роки пізніше.

Кабінети, виділені першому засновникові кафедри медичної хімії проф. Горбачевському, з 1883 р. і до нині належать 1-й кафедрі медичної хімії та біохімії 1-го медичного факультету Карлового університету. Фізіологічна хімія, як тоді називалася біохімія, була частиною фізіології, а екзамен приймав професор цього предмету І. Горбачевський.

Дещо пізніше Горбачевський вів курси харчової експертизи, а з літнього семестру 1887 р. викладав судову хімію. Вивченням сечової кислоти займався і в Празі. В серії одинадцяти праць, опублікованих 1891 р. у чеському медичному журналі, задався питанням виникнення сечової кислоти в людей та ссавців і дійшов висновку, що сечова кислота і ксантинові основи мають спільне походження, їх вихідною речовиною є нуклеїн (*стара назва нуклеїнової кислоти – Я.Г.*) лімфоїдних елементів селезінкової пульпи (мозкова речовина селезінки) та інших органів, а при окисненні цього нуклеотиду виникає сечова кислота.

Наступні наукові праці були присвячені синтезу пуринових основ, креатину, судовому доказу наявності крові та питанням живлення. Разом з проф. Юлієм Стокласом (1858-1936), який одночасно працював в Чеському технічному університеті, Горбачевський став співзасновником чеської біохімії. 1904-1908 рр. Горбачевський написав і видрукував підручник з медичної хімії у трьох частинах. Книга мала 1309 ст., але основною складовою її була фізіологічна хімія (біохімія).

Горбачевський чотири рази обирався деканом медичного факультету, був ректором Карлового університету, членом королівського парламенту і нарешті першим міністром охорони здоров'я Австрії, членом різних наукових товариств. У Празі він пропрацював 34 роки. Після 1918 р. став професором, а пізніше – ректором Українського вільного університету, який 1921 р. був переміщений з Відня до Праги.

Наступником Горбачевського на медичному факультеті Карлового університету залишився проф. Е.Форманек (1869-1929).

У колективній праці “110 років чеської медичної хімії та біохімії,” випущеній 1994 р. в Празі, подається історія розвитку цієї науки за 110 років і підкреслюється роль Івана Горбачевського в організації інституту лікарської хімії та біохімії у Празі та відновленні чеського національного університету.

Зокрема, проф. Іржі Крамль пише: “Цісарським декретом від 1881 р. і законом 1882 р. Празький університет був поділений на Чеський та Німецький, що стало вершиною відродження культурної самобутності чеського народу. У порівнянні з Німецьким, умови в Чеському університеті були дещо гіршими. Так, 410 студентів, серед яких 160 – першокурсники, навчалися в кабінетах та аудиторіях, площа яких була менша, ніж однієї кафедри анатомії в Німецькому університеті.

На ст. 52 під заголовком “Зі спогадів сучасників” добре згадується ім'я нашого співвітчизника, його прямо називають першим професором медичної хімії у відновленому Чеському університеті. Автор спогадів пише, що Горбачевський був українець, або, як тоді говорили, “малорус” чи “русин”, який народився в Галичині. Вивчився у Відні, де пізніше як молодий асистент зумів прославитися 1882 р. першим у світі синтезом сечової кислоти. Професор Горбачевський прожив до глибокої старості, 88 років, і похований у Празі на цвинтарі святого Матея. Поставою був худий і високий. Він – відомий науковець і педагог, ректор Карлового університету, а також перший міністр охорони здоров'я Австрії, вивчив чимало поколінь чеських лікарів. Його студентами були: проф. Емануель Формонек, проф. Карел Черни, проф. Антонін Гамзік. У нього вчилися: проф. Октовіан Вагнер, проф. А.Ф.Ріхтер, проф. Карел Кацл та проф. Іван Шула.

Горбачевський заснував у Празі першу кафедру медичної хімії та написав для чеських студентів-медиків перший чеський підручник з хімії.

Більшу частину свого віку Горбачевський прожив у Празі, тож кожен про нього знав, а коли заговорив, ставало помітно, що не чех.

Українська делегація на святкуванні 110-річчя створення проф. Горбачевським Чеського Інституту лікарської хімії в Празі 1994 р. Зліва направо: проф. Р.Кравців – ректор Львівської академії ветеринарної медицини, посол України в Чехії Р.Лубківський, проф. Я.Гонський – зав. кафедри медхімії Тернопільської медичної академії ім. І.Горбачевського, проф. І.Головацький – зав. кафедри біохімії Львівської академії ветеринарної медицини, проф. І.Крамль – зав. каф. біохімії 1-го лікарського факультету Карлового університету в Празі.

Українці (зліва направо): проф. Я.Гонський, посол України Р.Лубківський, секретар українського посольства та проф. Р.Кравців знайомляться з публікаціями Горбачевського, що розміщені на його письмовому столі в кабінеті

*Христина Йойко
(друга зправа),
українка з Праги,
показує представ-
никам із України
кабінет проф.
І.Горбачевського*

*Конференція
з нагоди
110-річчя інсти-
туту лікарської
хімії. Делегати
слухають виступ
проф. Я.Гонського*

*Проф. І. Крамль
(в центрі)
знайомить колег
із України
із роботою
своєї кафедри*

Говорив коротко, як часто говорять чехи, які виросли в Сілезії: його манера висловлюватись стала причиною поширення багатьох вигаданих історій, які насправді мали свої прообрази. Горбачевський був дуже суворим професором. При опитуванні вимагав деталізованої відповіді, у лабораторній практиці – лише точність. Непорядок не терпів. Дбав про те, щоб з хімічними речовинами обходилися економно та дотримувалися правил безпеки. Закрутки від пляшочок з реагентами не повинні були лежати на лабораторному столі.

Одного разу, коли побачив кількох студенток, які не дотримувалися його правил, сказав: “Дами, не кладіть закрутки на столи, поперше, це негарно, а по-друге, прийдете лагодити (клеїти) столи”. З 1918 до 1929 р. кафедру медичної хімії у Празькому університеті очолював учень проф. Горбачевського проф. Е.Форманек (1869-1929 рр). За час головування Форманека на кафедрі працювали й інші учні Горбачевського і проф. Карел Черни (1841-1922) та видатний проф. Антонін Гамзік (1878-1963). Останній разом зі своїми учнями написав у 30-х роках ХХ ст. (з проф. Вагнером і доц. Ріхтером) п’ятитомну книжку медичної хімії, яка виходила з концепцій закладених проф.Горбачевським. Вона презентувала хімію між двома світовими війнами.

Особливої уваги заслуговує спогади доктора, проф. Івана Мірчука про акад.Горбачевського, надруковані в газеті “Краківські вісті” 1943 р., ч. 106 (844). І.Мірчук добре знав Горбачевського, бо працював секретарем ректорату УВУ і, врешті, як приятель, що майже до останньої хвилини життя покійного мав нагоду у тривалих розмовах пізнати цінність його характеру. “Хочу підкреслити деякі риси цієї небуденної особистості, – пише Мірчук, – яка саме через свою небуденність була незрозуміла деколи для українського оточення.

Це була людина, що бажала абсолютно всім тільки добра і навіть одиницям, які з незрозумілих причин робили їй пакості, ніколи не хотіла шкодити. Почуття помсти було їй цілковито чуже. На підставі більш як 20-літнього знайомства, можу сміло сказати, що мені не відомий випадок, щоб покійний хотів колись комусь “віддячитися”, хоч нагода для цього траплялася доволі часто. Дальшим наслідком цього наставлення було глибоке бажання помагати усім, в першу чергу своїм. Чи це були наші студенти, що “після сецесії” з Львівського університету в більшій кількості зачастили до Праги, чи це були галицькі втікачі, що в 1914 році зі страху перед москалями вимандрували до Чехії, чи це були, врешті, політичні емігранти молодшого і

старшого віку, які після упадку української державності, опинилися над Влтавою. Я абсолютно не знаю випадку, щоб Горбачевський комусь відмовив своєї допомоги в найрізномодніших формах, чи то у формі грошової допомоги, чи захисті у чеської влади, де він на підставі довголітнього перебування в Празі на визначному становищі мав багато знайомих.

Одначе помогати другим – це річ небезпечна. В найліпшому разі можна стрінутися з байдужістю: що було зроблене, йде в забуття. В інших випадках той, що користує з помочі, обкидає болотом свого добродія, щоб таким способом ліквідувати свої зобов'язання перед ним. На жаль, і покійний познайомився з цим законом людської природи, а все-таки ніколи не нарікав і далі був готовий помагати.

Як щирому патріоту лежала йому на серці доля української нації. До політики не мішався, бо вважав, що це не його діло, але працював там, де міг принести дійсну користь. З хвилиною, коли український університет перенісся з Відня до Праги, віддав йому усі свої сили, а маючи зв'язки з найвищими особами в Чехословацькій державі, спричинився у великій мірі до збереження єдиного дійсного українського університету. Так само, коли в році 1941 був покликаний до життя медичний факультет у Львові, і для підкріплення українського елемента у професорському складі, провід звертається до Горбачевського з проханням перебрати кафедру медичної хімії, 88-літній учений, та ще й хворий, дає свою згоду і обіцяє приїхати до праці, якщо тільки дозволить йому на це підірване здоров'я”.

Дуже прикметною рисою вдачі Горбачевського була небуденна скромність, яку підкреслює проф. фон Цейнек, вважаючи її загальнонаціональною ознакою всіх українців (*фон Цейнек – професор медичної хімії Німецького університету в Празі, колега Горбачевського – Я.Г.*).

Треба відзначити, що наш учений без огляду на свої надзвичайні успіхи в житті – перший і поки що останній міністер українець у чужій державі – назовні старався все залишатися в тіні, не тільки не підкреслюючи своїх заслуг, а навпаки, старався представити їх як щось звичайне, природне, продиктоване ходом подій. Але за нього промовляли у більш виразний та переконливий спосіб не слова, а власні діла.

Що справді в'язало Горбачевського із силами української стихії – так це його оптимізм, який у найтяжчих для нього хвилинах не давав йому тратити рівноваги духа. Не думаймо, що його життєвий шлях

був виставлений тільки квітами. Якщо, з одного боку, він дійшов до найвищих досягнень, які тільки доступні для людини з його оточення, то, з другого боку, доля не зберегла його від дуже прикрих моментів. Але незважаючи на тяжкі особливості переживання та несподіваний для всіх українців розвиток національної справи, віра у краще майбутнє ніколи не покидала його.

Ще одна риса в'яже покійного з українським національним світоглядом, а саме любов до землі. Може внаслідок довголітнього перебування на чужині, тужив він за рідною землею, на якій хотів працювати фізично на схилі свого життя. Мрією його було розшукати десь між своїми клаптик землі, на якій можна б було розвести садочок, плекати городовину, створити невеличку пасіку.

На жаль, ця мрія не здійснилася. Перед Першою світовою війною – нестача часу, після неї – невідрадні політичні умовини під Польщею стояли на перешкоді повернення на рідну землю, а під час Другої світової війни вже й думати про це було годі.

М.Шляхтиченко в своїх спогадах про І.Горбачевського, надрукованих в “Лікарському віснику” (1958, № 9, ст. 2-15), звернув увагу на те, що в українських академічних колах у Празі до проф. І.Горбачевського зверталися не інакше, як “Пане академіку”, а чеські професори і лікарі, як колишнього ректора Карлового університету в Празі, титулували його: “Магніфіценція”.

“У перших часах свого перебування в Празі, – пише доктор М.Шляхтиченко, – я бачив І.Горбачевського на різних українських імпрезах. Знаючи президента Чехо-Словаччини Т.Масарика з фотографій, я був дуже здивований, коли бачив, що сам президент вшановує українські імпрези своєю присутністю. Скоро після цього я довідався, що то був не Масарик, а проф. І.Горбачевський. До моєї помилки спричинилося ще й те, що особу, яку я приймав за президента, зустрічали й проводжали на передні місця в залі справді з президентськими почестями. Але так помилявся не тільки я. Траплялося декілька разів, що чеська публіка на вулицях Праги зустрічала проф. Горбачевського оваціями, приймаючи його за президента Масарика. Вони обидва були високого зросту, стрункі, обидва носили окуляри й подібні вуса і бороди. Але, крім зовнішньої подібності, ще більше ріднила їх велич їхнього духа.

Здається, один лише українець, а саме проф. І.Горбачевський, міг на своє бажання відвідувати професора Масарика приватно, без зголошень до нього на авдієнцію як до президента держави. Вони обидва

були професорами чеського Карлового університету і, належачи до університетської професорської колегії, взаємно собі симпатизували. Але проф. І.Горбачевський рідко користався з цього свого привілею, і то лише в дуже важливих справах. Така його приватна авдієнція вирішила, наприклад, долю Українського вільного університету, коли в 1933-1934 рр. його існування стало дуже загрозованим. Український вільний університет тоді завдяки І.Горбачевському і сприянню президента Т.Масарика зберіг своє становище.

Я особисто пізнав академіка І.Горбачевського, – згадає М.Шляхтиченко, – ближче в 1931 р., коли він удруге став ректором УВУ. Я був співробітником, а згодом і керівником канцелярії УВУ і фактично був однією із підручних адміністративних сил, які були у розпорядженні ректора УВУ. Я працював при кількох ректорах УВУ і в праці ближче їх пізнавав та мав можливість порівнювати їх. Проф.І.Горбачевський між ними був справді магніфіценцією. Впродовж довголітньої співпраці, а пізніше в приватних зустрічах із академіком у нього вдома, я пізнав у його особі аристократа в найвищому розумінні цього поняття. В моїх очах він назавжди залишився зразком ідеальної людини. Завжди спокійний, лагідний і добродушний, він був у своєму відношенні до людей надзвичайно скромний і доступний. Займаючи підрядне становище в службі, я ніколи не відчував цієї підрядності у співпраці з ним. Проф. І.Горбачевський у тих часах говорив подекуди тихим голосом, безпретензійно й просто, з якоюсь особливою увагою до особи свого співбесідника і, власне, у цій його безпретензійності та простоті проявлялась його вроджена вищість.

Таким він був і в своїй науковій праці. Здається, на другому науковому з'їзді у Празі, після урочистого відкриття з'їзду, доповідачі розходилися по секціях робити свої доповіді, а за ними розходилась і публіка їх слухати. Проф.І.Горбачевський мав доповідь у секції, до якої я не мав ніякого відношення. Але я вирішив іти робити проф. І.Горбачевському “авдіторію”. Але виявилось, що я там був зовсім зайвим: слухачів професор мав дуже поважних і було їх там досить багато. Та, що там я побачив було дуже характеристичним: за кафедрою сидів якийсь молодий студент, а біля нього з крейдою в руках стояв проф. І.Горбачевський та на таблиці пояснював, як він із колегою Н., тим самим, що сидів за кафедрою, зробили якийсь важливий дослід. Професор декілька раз підкреслював, що це вони зробили вдвох із колегою Н. Бідний “колега” сидів і червонів, бо він добре знав, що професор його роль переоцінює. Шкода, що я не знаю, хто

був молодий науковець та як далеко, з легкої руки проф. І. Горбачевського, він пішов. Я не шкодував, що пішов тоді на виклад проф. Горбачевського, бо крім курйозу з його “співробітником”, мав я нагоду почути, як великі вчені просто викладають і як найскладніші речі вони подають у найпростішій і найзрозумілішій формі.

Щодо родини проф. Горбачевського, то вона мала досить велике помешкання, в якому одна з великих кімнат звалась “татовою кімнатою”. В ній містилась велика бібліотека, великий письмовий стіл та декілька м’яких крісел. Тут професор працював і тут приймав своїх відвідувачів. Поруч була його спальня. Обідав чи вечеряв з родиною, але чорну каву йому подавали до його кімнати. Був він великим ворогом уживання алкоголю, але курив і любив чорну каву – одна і друга найкращі якості. Робив собі цигарку з довгим мундштуком і половину тютюну ножницями зараз же відрізував, але коли її викурював, то робив знову цигарку. Думаю, що при такій містерійній процедурі виготовлення цигарки, він звик думати й відпочивати від писання. Почерк мав характеристичний, але дуже чіткий.

Його помірковане, працьовите життя не було безтурботним. В родині все хтось хворів і він тим дуже переймався, хоч на зовні того не виявляв. Сам був ніби завжди здоровим, але кожного літа їхав до Карлових Варів (Карлсбад), де користувався тамошніми джерелами. Останній раз в 1938 р. передчасно залишив Карлові Вари і повернувся до Праги у зв’язку з німецькою окупацією Судетів. Втрата можливості лікування у Карлових Варах та нестача повноцінного харчування через воєнне лихоліття прискорили кінець життя того, хто свій творчий геній і все своє трудове життя присвятив проблемам охорони і продовження людського життя.

Незадовго до смерті проф. І. Горбачевський відчув, що йому не здоровиться і пішки пішов до клініки. А за пару днів, зовсім несподівано, а саме 24 травня 1942 року, він помер на уремію. Варто згадати, що проблема уремії цікавила професора ще в молодшому віці і цій проблемі він присвятив свою публікацію: “Beitrag zur Lehre von der Uramie”, (Medic. Jahrbacher, 1883)”.

Цікавий життєпис і оцінку діяльності Горбачевського залишив Станіслав Березовський з Польщі, надрукувавши статтю під заголовком “Іван Горбачевський – один із засновників біохімії”.

Передаємо скорочений виклад цієї статті.

“Іван Горбачевський народився 15.V.1854 р. у с. Зарубинці, недалеко від Тернополя. Син священика греко-католицького обряду, він

закінчив гімназію в Тернополі, а медичну освіту одержав у Відні 1880 р. Ще будучи студентом 1874 р., І.Горбачевський розпочав працювати на кафедрі хімії у проф.Шнейдера. 1875 р. він на кафедрі фізіології, очолюваної проф. Е.Брюке у Відні, виконав перше дослідження про вестибулярний нерв – “Über den Nervus vestibuli”. У тому ж році Іван Горбачевський дістав посаду спершу демонстратора, відтак асистента кафедри хімії у професора, доктора Е.Людвіга. Хімії він присвятив всю подальшу діяльність. Тоді, незважаючи на існування кафедр медичної хімії, лекції з хімії для майбутніх лікарів читали на філософських факультетах і екзамени приймали професори цих факультетів. Предмет охоплював відомості з органічної та неорганічної хімії і був необов’язковим для студентів. Перу Івана Горбачевського належать роботи: “Про продукти розкладу альбуміноїдів” та “Про травлення еластину – Über das Verhalten des Elastins bei der Pepsin verdanung” (1882). Великим його науковим досягненням був синтез сечової кислоти, одержаної ним шляхом змішування і сплавлення сечовини з глікоколем. Попередники Івана Горбачевського, такі відомі учені, як Ю.Лібіг, М.Ненцький та ін., не змогли одержати цієї речовини.

1883 р. він опублікував свою працю “Beitrag zur Lehre von der Uramie”. Основним змістом його наступних праць був пошук нового метода, більш ефективного при синтезі сечової кислоти, ніж його перший метод”. 1.Х.1883 р. Іван Горбачевський був вибраний екстраординарним професором Чеського університету в Празі на кафедрі медичної хімії де, крім нього, працював тільки один асистент. У перші роки існування факультету Іван Горбачевський читав лекції з фармакології. 1.ХП.1884 р. він отримав звання ординарного професора медичної хімії в тому ж університеті. Саме тоді починається його багата і плідна наукова діяльність, яка збагатила медичну хімію новими синтезами та хімічними сполуками. 1885 р. Іван Горбачевський опублікував працю про синтез сечової кислоти і метилсечової кислоти, а через рік здійснив синтез креатиніну і зробив спробу пояснити з’яву сечової кислоти в організмі людини.

1887 р. Іван Горбачевський визначив структуру сечової кислоти, а 1888 р. здійснив новий синтез сечової кислоти із трихлормолочної кислоти та сечовини. Через рік були надруковані його праці “Про виникнення сечової кислоти у ссавців”, “Про походження сечової кислоти із ксантинових основ” і “Про появу лейкоцитів у ссавців”. 1892 р. він виконав роботу про теорію утворення сечової кислоти, а 1894 р. здійснив аналіз сечових камінців.

Іван Горбачевський працював не тільки хіміком. 1889-1890 р., 1894-1895, 1904-1905 і 1911-1912 рр. він був деканом факультету, а 1902-1903 рр – ректором Чеського університету в Празі. Він цікавився проблемою харчування населення і випустив кілька праць на цю тему: “До питання вивчення харчування сільських жителів у Східній Галичині”, “Про появу жиру в організмі тварин”, “Експериментальне дослідження етіології пелагри”, “Про шкідливість застосування денатурату і метилового спирту”. 1901 р. у роботі “Про дослідження крові у судово-медичних випадках” Іван Горбачевський описав новий метод ізолювання гематопорфіринів. 1904-1908 рр. він випустив чотири томне видання “Медичної хімії”. Ця праця може служити зразком наукового посібника і практичного підручника для лікарів. Можна впевнено сказати, що Іван Горбачевський заснував першу наукову школу біохіміків. Свої праці він писав чеською, німецькою, українською та польською мовами. Серед його учнів були професори Емануель Форманек, Карел Черни і Антоній Гамзік. У спогадах, присвячених Антонію Гамзіку, Іван Горбачевський писав, що познайомився з ним в 1902 р., коли той почав працювати як демонстратор, а пізніше як асистент кафедри медичної хімії.

У дореволюційні роки на території Австро-Угорщини Іван Горбачевський у своїй політичній діяльності вишукував можливості боротьби за волю українського народу. Він був провідником українців в австрійському сеймі, виконуючи певні державні функції, а 1917 р. став міністром охорони здоров'я Австрії. Переконавшись в неможливості здійснення своїх політичних цілей, Іван Горбачевський в липні 1918 р. відійшов від своїх обов'язків міністра.

Після Першої світової війни він повернувся в Прагу і був вибраний професором Українського вільного університету, а потім став його ректором, а наприкінці свого життя пішов на пенсію, яку призначив йому чеський уряд.

Іван Горбачевський підтримував контакти з українськими ученими. 1925 р. його вибрали членом Академії наук УРСР. Радянський уряд запропонував йому посаду професора в Харківському університеті. Але похилий вік і стан здоров'я Івана Горбачевського не дозволили йому прийняти цю почесну посаду. До 1939 р. Іван Горбачевський працював в своєму кабінеті на кафедрі хімії, ним було опубліковано 53 наукові праці. Остання з них (“Сучасний стан української номенклатури неорганічної хімії”) вийшла в світ 1939 р.

В його лабораторію міг прийти кожний в будь-який час: професор цілий день проводив на роботі. Під час досліджень харчових продуктів Іван Горбачевський пригощав своїх гостей різними дієтичними стравами, аби вони знали, як потрібно вживати дієту. Для своїх учнів він був найбільшим і вірним другом: позичаючи їм гроші для оплати екзаменів, Іван Горбачевський ніколи не просив їх віддавати”.

У своїх споминах проф.Українського вільного університету Микола Зайцев вважає, що Іван Горбачевський займає почесне місце серед українських науковців.

Він стверджує, що над синтезом сечової кислоти працювало багато визначних німецьких хіміків і до Горбачевського, але заслуга першого синтезу належить – таки йому. Вже після Горбачевського – цілий ряд визначних німецьких хіміків, зокрема, Лібіг, фон Байер, Еміль Фішер, Розен та інші – продовжували започатковану Горбачевським працю, досліджували інші методи синтезу й властивості сечової кислоти та запропонували три структурні ізомерні формули для неї.

М.Зайцев цілком слушно відзначає, що, оцінюючи праці Горбачевського як дослідника, треба мати на увазі, що свої відкриття вчений зробив тоді, коли ще не існували сучасні фізичні методи досліджень, наприклад, ультрафіолетова чи інфрачервона спектроскопія, хроматографія, а тим більше – радіографія, що основана на визначенні так званих “помічених” атомів елементів (ізотопів).

“Підсумовуючи наукову і педагогічну працю професора Горбачевського, стверджуємо, – пише Зайцев, – що вона тривала 67 років – від його першої публікації 1875 р. (тоді ще студента медицини) до його смерті в Празі 24 травня 1942 р.” У життєвому і творчому шляху Горбачевського він виділив три періоди:

Перший період – це дитинство і юність майбутнього науковця, що охоплює час навчання у Тернопільській гімназії та студії на медичному факультеті Віденського університету і характеризується підвищеним потягом до знань з історії рідного краю та його видатних діячів (Шевченка, Куліша, Котляревського). Його талант і здібності втілювалися в організаційній праці таємного гуртка “Громада”, що діяв у гімназії, а пізніше у роботі студентського товариства “Січ”, у Відні. Вершиною цього періоду можна вважати наукову працю про вестибулярний нерв.

Другий період – так званий чесько-німецький. Протягом цього періоду, що тривав 34 роки з 1883 по 1917 рр., Горбачевський стає

*І.Горбачевському 80 років.
Портрет намальований художником Сергієм Маком*

*Домашній кабінет
проф. Горбачевського
в Празі у Дейвицях,
вул. Кодумці ч.6. З
цієї кімнати був
виправлений похорон
професора*

*На цвинтарі
біля могили
І. Горбачевського
в Празі.
На передньому плані
(з тилу)
проф. Карел Кацл*

першим професором медичної хімії Карлового університету, розбудував першу кафедру фізіологічної хімії в цьому ж університеті, виховав сотні фахівців, здебільшого чехів, словаків; продовжує і розвиває геніальні дослідження; публікує свої праці – в німецьких, чеських, польських та українських фахових часописах; кілька разів був обраний деканом медичного факультету, а 1902-1903 рр. – ректором Карлового університету в Празі, 1917 р – стає першим міністром здоров'я Австро-Угорщини.

Третій період життя професора І.Горбачевського М.Зайцев іменує українським, адже цей період був присвячений служінню винятково, українській освіті, науці, культурі та розбудові основ державності України.

Горбачевський очолює працю, спрямовану на створення Українського вільного університету в Празі, викладає хімічні дисципліни не тільки в УВУ, а й в Українській господарській академії в Подебрадах та в педагогічному інституті ім.Драгоманова в Празі.

Горбачевський зорганізовує і проводить у Празі українські наукові з'їзди, продовжує свої наукові дослідження, публікує свої праці в українських і чеських часописах, видає українською мовою 1924 р. “Органічну хімію”, підготував до друку і “Неорганічну хімію”, але не встиг надрукувати. Зорганізовує і відкриває “Музей визвольної боротьби України”, створює “Комітет оборони Карпатської України” в Празі, опрацьовує українську хімічну термінологію.

Вшановують пам'ять про акад. Горбачевського і Наукове товариство ім. Шевченка та Товариство “Просвіта” у Львові. Зокрема, вже на першій сесії відродженого НТШ у Львові 1990 році була виголошена доповідь проф. І.Головацького про життя та наукову діяльність акад. Горбачевського.

1992 р. було скликано наукову конференцію на вшанування 50-ї річниці від дня смерті проф. І.Горбачевського. Її провели заходами Головної управи Українського лікарського товариства у Львові, Наукового товариства ім.Шевченка і Львівського медичного інституту.

У травні 1994 р. з нагоди 140-річчя від дня народження І.Горбачевського заходами біохімічної комісії НТШ було проведено наукову конференцію, присвячену науковій та громадській діяльності ученого.

Конференцію привітали: від Західного наукового центру Національної академії наук України – академік Володимир Панасюк, від товариства “Україна” – історик Богдан Якимович, від наукової громадськості США – професор Павло Джуль, від Тернопільської ме-

дичної академії ім. акад. І.Горбачевського – професор Ярослав Гонський, від Світової федерації українських фармацевтичних товариств – професор Любов Петрух, від Українсько-Австрійського центру Академії наук України – його керівник Роман Крип’якевич. Прислали вітання: голова Західного наукового центру НАН України академік Ігор Юхновський, посол України у Чехії Роман Лубківський, науковці із Запоріжжя Н.Василега Дерибас та Василь Скрипка.

З доповідями на конференції виступили члени НТШ, учені НАН України та вищих навчальних закладів. Доповідь “Іван Горбачевський – український діяч світового виміру” виголосив голова НТШ, професор Олег Романів. Про те, як Прага прощалася з видатним українським ученим І.Горбачевським, розповів професор Михайло Подільчак, а Ольга Юркевич поділилася спогадами про родину професора І.Горбачевського.

Професор Марія Ганіткевич доповідала про “Реальний шлях до встановлення української хімічної термінології”. З доповіддю “Від пуринів до вітамінів: науковий шлях професора Івана Горбачевського” виступив професор Іван Головацький.

З повідомленнями також виступили Р.Крип’якевич, професор П.Джувль та професор Л.Петрух.

До ювілею І.Горбачевського за матеріалами І.Головацького Львівська студія телебачення створила фільм під назвою “Забуті імена. Академік Іван Горбачевський”. Він демонструвався на екранах Українського та Львівського телебачення.

Учасники конференції ухвалили звернення до відповідних інституцій у Чехії, Австрії та Баварії з пропозиціями встановити пам’ятні знаки на честь професора І.Горбачевського в Карловому університеті у Празі, у Віденському університеті, що тепер знаходиться у Мюнхені.

ЗАХОДИ З ВІДЗНАЧЕННЯ ЗАСЛУГ І ПАМ’ЯТІ АКАД. І.ГОРБАЧЕВСЬКОГО

У часописі “Пороги”, 1994 р., № 3., ст. 6-7 (м. Прага) у статті “Українець, шанований чехами” українка, яка проживає у Празі, Лідія Райчинець наводить матеріал урочистого вшанування чеськими вченими 110-ої річниці заснування чеської лікарської хімії та біохімії академіком Іваном Горбачевським. Присутні були представники з

різних наукових центрів Чехії і Словаччини. Українську громаду з Праги представляли доктор Христина Йойко – співробітниця інституту лікарської хімії та біохімії Карлового університету в Празі та філолог, педагог і літературознавець того ж університету доцент Тетяна Беднаржова. Українську делегацію на конференції представляли: посол України в Чеській Республіці Роман Лубківський, радник посольства Олександр Медовников, а також гості з України: ректор Львівської академії ветеринарної медицини, проф. Роман Кравців, завідувач кафедри біологічної хімії Тернопільського медичного інституту ім. академіка І. Горбачевського, доктор медичних наук, професор Ярослав Гонський та зав. кафедри біохімії Львівської академії ветеринарної медицини доктор біологічних наук, професор Іван Головацький.

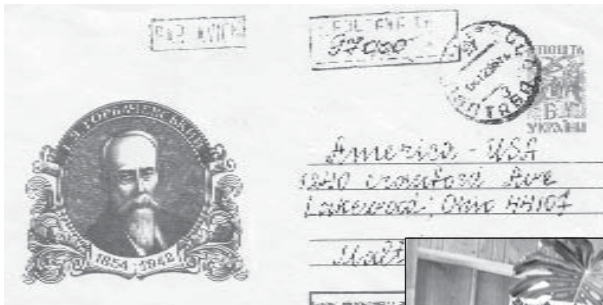
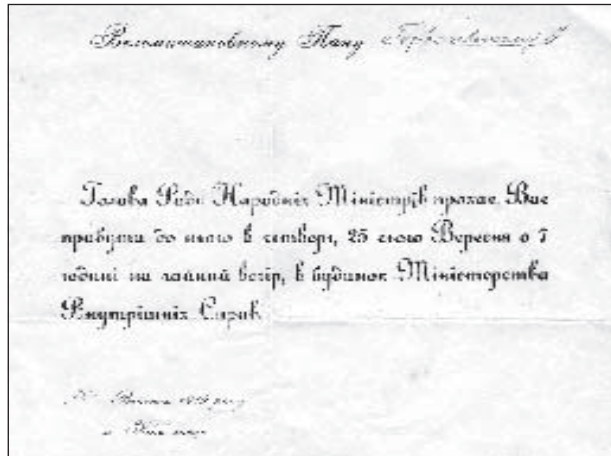
Чеська наукова громадськість офіційно засвідчила свою пошану і вдячність засновникові чеської лікарської хімії та біохімії українцеві проф. Іванові Горбачевському. У вітальних промовах тепло, з щирістю та вдячністю згадували нашого співвітчизника науковці й педагоги Чехії, Словаччини. Представники І-го інституту лікарської хімії та біохімії медичного факультету Карлового університету, зокрема директор інституту Іржі Крамл, підкреслював вагомий внесок академіка Івана Горбачевського у розвиток чеської науки і освіти, його заслуги в заснуванні чеської лікарської хімії та біохімії.

Гості з України зазначали, що І. Горбачевський належить не тільки чеській, а й усій світовій науці та поділилися враженнями від святкування 140-ої річниці з дня народження акад. І. Горбачевського в Україні.

У часописі “Україна і світ” (1999, № 19, ст. 10) на честь 145-річчя від дня народження академіка Івана Горбачевського поміщена замітка Ігоря Голода під заголовком “Міністр Австро-Угорщини народився на Тернопільщині”.

Автор зазначає, що титулів, скільки мав проф. Іван Горбачевський не мали навіть Володимир Вернадський та Іван Пулюй. Науковці та медики всього світу вперше дізналися про біохіміка Горбачевського 1882 р. з його праці “Synthese der Harnsaure” (синтез сечової кислоти), надрукованій в німецькому журналі “Monatshefte für Chemie”. Та цим науковий здобуток вченого не вичерпується. Згодом він здійснює ще ряд оригінальних синтезів та експериментальних досліджень, дуже важливих для практичної медицини й світової науки взагалі.

Поштовий конверт України із зображенням академіка проф. І. Горбачевського.

Меморіальна дошка із зображенням Горбачевського подарована Тернопільською медичною академією селу Зарубинці на честь 145-ліття І. Горбачевського

У 1917 р. він погодився стати першим міністром здоров'я Австро-Угорщини, сподіваючись, що зможе допомогти своїм знедоленим землякам, бо знав, що найбільше з усіх австрійських країв була знищена війною Східна Галичина, в якій за словами Горбачевського, роками газдували російські армії. “Тому зруйновані до тла були цілі оселі та зрівняні з землею, знищені комунікації, знищено або забрано все, що можна було потребувати; в краю поширювалися епідемії, страшно панував туберкульоз і венеричні хвороби, лікарів і ліків, особливо в селах не було” – так характеризував ситуацію і побут галичан Іван Горбачевський. Але лиху, яке завдали галичанам східні “брати-слов'яни”, не дозволили зарадити західні. Поляки перешкоджали навіть поїздки міністра-українця в Галичину, яку австрійський уряд пообіцяв віддати їм. Саме після того, як уряд відхилив вимогу українських парламентарів поділити Галичину на польську і українську частини, Горбачевський демонстративно подав у відставку. Цим він ще раз, проявивши велику мужність, показав відданість своєму народові і своїй батьківщині. Тому пам'ять про Горбачевського не тільки як всевітньо-відомого вченого, але і як великого сина України буде вічною.

24 червня 1995 р. в Тернопільському медичному інституті відбулося урочисте відкриття меморіальної таблиці з погруддям відомого на Заході, але промовчуваного в радянській Україні, вченого світової слави, лікаря-біохіміка, академіка Івана Горбачевського.

Ректор інституту, привітавши з цією подією колектив співробітників та студентів, підкреслив велич постаті цього вченого, першого міністра здоров'я Австро-Угорщини, ректора Карлового університету в Празі.

Один з професорів у своєму виступі сказав, що відкриття пам'ятної таблиці з погруддям Івана Горбачевського символізує спокутування боргу перед великим вченим, вихідцем із нашого краю, який все своє життя присвятив служінню науці і українському народові. За тоталітарного радянського режиму ім'я Івана Горбачевського не згадувалось. Ось чому ще три роки тому, коли на вченій раді інституту обговорювалося питання про присвоєння медичному інституту імені акад. І.Горбачевського, знайшлися професори, які голосували проти, хоча це вже було після проголошення незалежності України.

Крім ректора і професорів, до слова був запрошений член президії Світового конгресу українців доктор Василь Верига, який привітав зібрання від президії світового конгресу українців (СКУ) та підкреслив, що після століть замовчування та присвоювання україн-

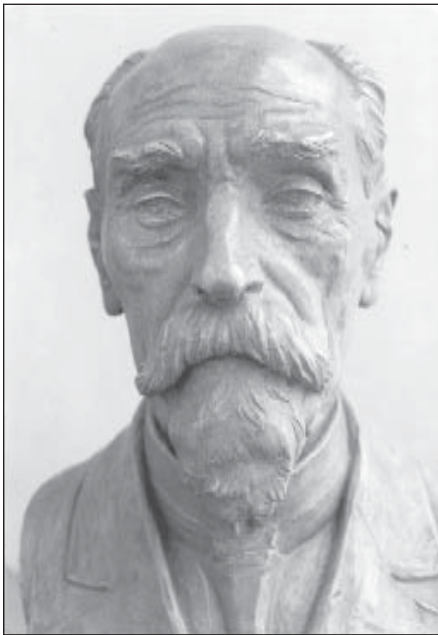
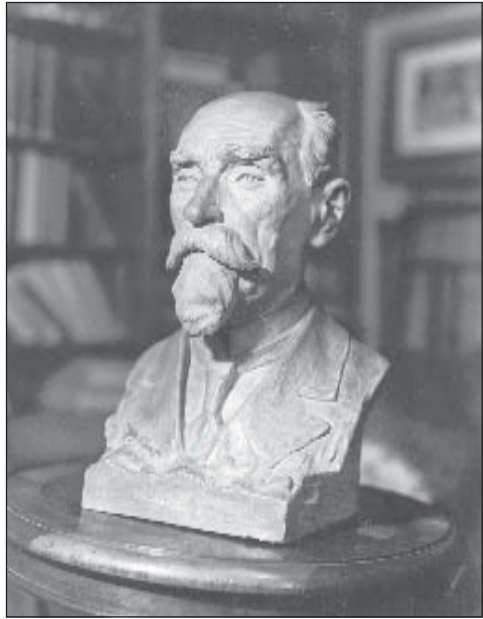
ських учених панівними націями, настав час, щоб імена їхні були повернуті українському народові, часткою якого вони є. До таких вчених зі світовим ім'ям належать Горбачевський, Остроградський, Пулюй та багато інших.

З коротким словом виступив також голова обласної організації Спілки письменників України Петро Тимочко та тернопільський мистецтвознавець Ігор Герета.

У травні 1994 р. Тернопільська державна медична академія разом зі Збаразьким осередком “Просвіти” урочисто відзначали 140-ліття І.Горбачевського в його родинному гнізді, в селі Зарубинці, що на Збаражчині. В урочистій академії взяли участь професори, студенти медичної академії, представники обласної, районної влади та громадськості. Було проведено богослужіння, заслухані доповіді та виступи художньої самодіяльності студентів. Виготовлено пам'ятну таблицю із погруддям І.Горбачевського, яку тимчасово через брак місця встановили у сільській раді. Відкриваючи урочини, ректор медичної академії, проф.Ковальчук Л.Я. підкреслив, що ця подія стала можливою тільки у вільній Україні, адже за часів радянської системи про Горбачевського не чула навіть пересічна більшість його краян.

Звертаючись до земляків і односельців Івана Горбачевського, професор Ярослав Гонський сказав: “Ваше село завдяки Івану Горбачевському стало відомим у всьому світі. 1994 року на конференції, присвяченій 110-ій річниці заснування Іваном Горбачевським інституту біохімії у Празі, мені доводилося чути з уст чехів багато раз слово “Зарубинці”. У Вашому селі, на сцені, я вдруге веду мову про Горбачевського як великого нашого співвітчизника. В чому полягає феномен І.Горбачевського, чому ми українці так пізно згадали про нього, хоча на Заході його добре знають і шанують як великого вченого? Цікаво, що, проживши 88 років життя, він понад 60 літ перебував поза межами України, але все життя він жив і творив в ім'я України, переживав її болі і труднощі. Чехи, які з 1918 року відновили свою державність, по-доброму заздрили українцям за Горбачевського і вважали його своїм чеським вченим, говорили, як мало серед них таких людей, щоб так вірно служили своїй батьківщині, як професор І.Горбачевський – Україні”.

Ім'я І.Горбачевського належить не тільки Зарубинцям, Збаражу чи Тернопільщині, це – слава всієї України, це вселюдська постать, яка своїм талантом та працею служила світовій цивілізації і насамперед українцям, але не менше і чехам, австрійцям, німцям, полякам.

*Погруддя
проф. І.Горбачевського
роботи скульптора
М.Бринського в Галичині.
Оригінал знаходиться
в Чеській академії наук;
копії – у Івано-Франківському
та Тернопільському
краєзнавчому музеях*

Наша наукова громадськість повинна порушити питання перед ЮНЕСКО, аби 2004 рік відзначити у світі, як рік академіка Горбачевського, бо, власне, академік сприяв поступові всього людства і готував наукові та лікарські кадри для – чехів, словаків, австрійців, німців, поляків, євреїв та інших. Його наукові відкриття випередили найбільших європейських авторитетів щонайменше на 15 років, його наукові праці ще й досі є неперевершеними і не втратили наукової значимості. Про це найпереконливіше сказав 1953 року французький вчений біохімік Кост: “Праці проф. І.Горбачевського із штучного синтезу сечової кислоти та біосинтезу в організмі ще і досі є неперевершеними”.

ЯК Я ПРИЙШОВ ДО ГОРБАЧЕВСЬКОГО

Першу згадку про І.Горбачевського отримав в 1965 р. з книжки “Основи біохімії” Івана Савицького, де одним реченням сказано, що сечова кислота вперше синтезована українським дослідником Іваном Горбачевським. Наступні відомості прийшли до мене із газети “Прикарпатська правда”, яка виходила за радянських часів у м. Івано-Франківську. За 18.X.1967 р. у газеті була надрукована коротенька замітка “Дар музею”, де написано, що до краєзнавчого музею м. Івано-Франківська завітав добродій Олексій Антонович Балицький і приніс у дарунок скульптурний портрет ректора Карлового університету у м. Празі Івана Горбачевського. Скульптура виготовлена вихідцем із м. Долини Бринським. Оригінал скульптури зберігають у Празькій академії мистецтв. Друзі митця за свій кошт відлили копію цього твору і подарували Івано-Франківському краєзнавчому музею. Ось така скромна довідка про І.Горбачевського, а більше – про скульптора. А хто такий цей ректор Карлового університету громадськість в часи тоталітаризму не могла знати. Тільки пізніше я дізнався, що І.Горбачевський – уродженець Тернопільщини, був першим міністром здоров’я в Австро-Угорщині. Так по крупинці приходили до мене знання про людину, яка є гордістю і славою української нації.

Значно збагатив свої знання про І.Горбачевського, дякуючи доценту Празького Карлового університету пані Тетяні Беднаржовій, яка збирала в архівах матеріали про життя української інтелігенції в діаспорі. Саме завдяки їй я познайомився листовно із внучкою Анто-на Горбачевського, яка проживає в Торонто. Відомості, одержані від пані Ірени-Романи Носик, значно розширили мій кругозір про родину Горбачевських і її роль у розвитку науки та культури в Україні та

світі взагалі. Саме тому вважав за моральний обов'язок взятися за перо, щоб розповісти нашим співвітчизникам про цю славу родину і її представників.

Не можу не згадати про ще одну подію 1994 року (140-й рік від народження Івана Горбачевського).

Саме у Києві відбувався український біохімічний з'їзд. Координаційна рада Всеукраїнського біохімічного товариства, знаючи, що Тернопільській медичній академії рішенням уряду присвоєно почесне звання імені Горбачевського, доручила мені виступити на форумі біохіміків з промовою про життєвий і творчий шлях ученого. З'їзд проводили на базі Українського сільськогосподарського і ветеринарного університету, ректором якого був проф., академік Д.Мельничук. Центральна зала університету була переповнена учасниками – молодими і старшими. Форум розпочався моєю доповіддю на 30 хв “Про життєвий і творчий шлях акад. І.Горбачевського”. Зала слухала, затаївши дихання. Після доповіді люди встали і довго аплодували на знак вдячності за вперше почуте. В час перерви делегати з'їзду підходили до мене, тиснули руки, цілували із сльозами на очах. Так українці реагували на вперше почуте ім'я акад. Горбачевського, який користувався у світі великою популярністю за свої наукові відкриття та праці.

ІВАН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ І ТЕРНОПІЛЬСЬКА ДЕРЖАВНА МЕДИЧНА АКАДЕМІЯ

15-го травня 1999 р. минуло 145 років від дня, коли в сім'ї священика із села Зарубинці Збараського району народився хлопчик, якого назвали Іваном. У майбутньому він стане великим ученим зі світовим ім'ям, міністром здоров'я, академіком, принесе славу чеській, австрійській, німецькій і, звичайно, українській науці. Праці Горбачевського широко відомі в науковому світі, вони викликають захоплення та вдячність народів, що його породив.

Але на батьківщині, якій присвятив ціле своє життя, про Горбачевського знали дуже мало: ім'я його було вилучено із вжитку, не згадувалося, в найкращому разі про нього мовили лише у вузькому колі спеціалістів, коли не могли обійтися без визнання його пріоритету.

Тільки з проголошенням незалежності Української держави насталася можливість відновити історичну правду та пам'ять про І.Гор-

бачевського. Вже у 1991 р. науковці нашої академії висунули ідею про доцільність присвоєння нашому вищому навчальному закладові імені великого вченого. З цією метою zorganizували спеціальну наукову конференцію, матеріали якої були надруковані в збірці “Україна і світова наука”. Вчена рада академії за підтримки облдержадміністрації звернулася до Міністерства охорони здоров'я та Кабінету Міністрів України з проханням присвоїти нашій академії (тоді ще вона називалася інститутом) ім'я академіка І.Горбачевського, аби увіковічнити його пам'ять та відновити історичну правду про мужа, що зробив великий вклад у розвиток світової науки та розбудову Української державності. Нарешті, перемагаючи всякі штучні перепони, в липні 1992 р. Тернопільська державна медична академія згідно з постановою Кабінету Міністрів була титулована іменем академіка Горбачевського. Повідомлення про цю подію було зустрінуте із задоволенням науковцями та громадськістю міста і області. Ми це розцінювали, як перший скромний внесок у пам'ять великого земляка, його таланту, праці. Трохи пізніше на честь 140-річниці від дня народження вченого на фасаді адміністративного корпусу нашої академії була встановлена меморіальна дошка з барельєфним зображенням академіка І.Горбачевського, а студенти-випускники 1992 р. на знак вдячності своїм учителям за знання поставили за власні кошти у вестибюлі академії пам'ятне погруддя великого вченого.

З метою поглиблення знань та відновлення правди про нашу національну історію і науку в академії проводили наукові конференції професорсько-викладацького складу та студентські на курсах і групах. Вчена рада встановила дві стипендії імені академіка І.Горбачевського, які надаються студентам, що поєднують відмінне навчання з громадською та науково-дослідною роботою. Представники академії виступали по радіо, телебаченні і в пресі, висвітлюючи науковий та життєвий шлях вченого.

У музеї академії виділено куток, де розмістили експонати, пов'язані з іменем акад. І.Горбачевського.

145-річницю від дня народження акад. І.Горбачевського відзначили на державному рівні. В навчальних закладах області проводили бесіди зі студентами та учнями про життя, наукову і громадську діяльність акад. І.Горбачевського. В бібліотеках області zorganizували виставки літератури про акад. Горбачевського. Одну з вулиць у м. Тернополі названо іменем акад. Горбачевського.

У медичній академії була проведена наукова конференція, присвячена 145-ій річниці від дня народження І.Горбачевського. Приурочені цій події були також теле- і радіопередачі, публікації в газетах.

Відбулася урочиста академія в селі Зарубинці Збараського району, яка розпочалась церковною літургією та посвяченням пам'ятної дошки в пам'ять І.Горбачевського. На урочистостях прозвучали виступи ректора та професорів академії, святковий концерт студентів-медиків організували.

Виступаючи на урочинах, ректор Тернопільської медичної академії ім.акад.Горбачевського сказав: “Ми зібралися такою громадою на урочинах з дня 145-ої річниці від народження, хоча ювілейна дата буде відзначатися 2004 року – це буде 150-ти ліття І.Горбачевського. Тому наша сьогоднішня зустріч може розглядатися як своєрідна репетиція до ювілею. І.Горбачевський як науковець, педагог, громадський діяч мав багато титулів (професор, академік, міністр народного здоров'я, член НТШ, радник цесаря, ректор Чеського університету і т.д.), навіть більше, ніж славнозвісний академік, перший президент УАН, В.Вернадський або проф. І.Пулюй”.

У чому ж полягає феномен І.Горбачевського, чому ми, українці, із запізненням почали говорити про нього, хоча науковий світ визнав і захоплювався ним ще за його життя? Щоб відповісти на це запитання, треба розглянути його життєвий і творчий шлях і звернути увагу на епоху та обставини, в якій він жив.

Тернопільська медична академія вирішила відбудувати напівзруйнований будинок (церковне приходство) в с. Зарубинці, поставити там пам'ятник та відкрити музей ім. І.Горбачевського. Передбачено, що до 150-літнього ювілею буде поставлений пам'ятник Горбачевському в Тернополі, будуть замовлені іменні медалі ім.Горбачевського, поштові конверти із зображенням портрета Горбачевського.

Студентка Тернопільської державної медичної академії ім. акад. Горбачевського Наталя Вологовська, ознайомившись із життям і творчим шляхом великого вченого, присвятила йому свою поему. Наводимо XII розділ поеми “Горбачевський” під назвою “Ностальгія”.

Ці віршовані рядки аманіфестують ставлення і вдячність молодого покоління українців своїм попередникам, які проклали перші борозни на шляху до створення української незалежності.

НОСТАЛЬГІЯ

І.Горбачевському

У Зарубинцях знову весна,
Знову ластівка в'є гніздечко.
Немов Україна, одна –
Так далеко... І так недалечко

Як легко від неї піти!
Як важко вернутись потому
Крізь чужинські краї і світи,
До свого гніздечка – додому!

Все при Вас: і дружина, і діти,
І наука приносить розраду.
В Празі сонце так само світить,
В Празі є українська громада:

Земляки тут на кожному кроці.
Такі самі небо й земля.
Та чомусь, мов сльоза у оці,
Лебедить Україна здаля.

Ясенами крилатими кличе,
Великоднім співом бринить,
В неї – вашої мами обличчя,
В неї серце за вами болить.

Недосяжна, найбільша мріє,
Що являється тільки у снах...
– Рідні Мілю.. Олю.. Маріє...
– То остання...моя... весна.

А ще ностальгія, мов спрага,
Не покине вас до останку...
Травень. Рік сорок другий. Прага.
Хтось, будь ласка, поставте крапку.

Адміністративний корпус Тернопільської державної медичної академії ім. І.Горбачевського (зправа від входу меморіальна дошка із зображенням І.Горбачевського).

Морфологічний корпус Тернопільської державної медичної академії

Студентський профілакторій "Червона калина"

Ректор медичної академії ім. І.Горбачевського чл.кореспондент АМН, професор Л.Ковальчук (на фото другий зправа) проводить ділову розмову з професором із Австрії І.Гуком (третій зправа).

Студенти І-го курсу медичного факультету на лекції.

Техніку ведення наркозу вивчають студенти 3-го курсу на кафедрі загальної хірургії.

МІЖНАРОДНИЙ РІК АКАДЕМІКА ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО

Нинішній рік ЮНЕСКО визнало роком академіка Івана Горбачевського. Ім'я цього видатного українця в радянський час було мало знайоме, навіть у Галичині. Професор-біохімік Тернопільської медичної академії Ярослав Гонський зацікавився життєвим і науковим шляхом Горбачевського ще у шістдесяті роки минулого століття. Працюючи асистентом в Івано-Франківському медінституті, 1962 року на його очі потрапила невеличка замітка в місцевій газеті, де повідомлялося, що в дар музею було передано копію погруддя Івана Горбачевського, українця за походженням, ректора Карлового університету в Празі. Автором цього бюста був прикарпатець Бринський. Оригінал зберігався в чеській столиці.

Згодом Ярослав Гонський у підручнику “Біохімія” знайшов скупий рядок, що український дослідник Іван Горбачевський уперше в світі синтезував сечову кислоту. Ярослав Іванович з того часу став активно, як каже, йти до Горбачевського, тобто по крупинках збирати матеріали, що висвітлювали життєпис видатного вченого.

З'ясувалося, що Іван Горбачевський прийшов на білий світ квітучої травневої пори 1854 року в селі Зарубинці (нині Збаразький район Тернопільської області). Навчався згодом у гімназії м. Тернополя, великі успіхи показував в опануванні природничих дисциплін. Поневолення українців теж не могло не розбурхувати його юнацьку душу. Він став членом нелегального гуртка “Громада”, який мав за мету будити в народі національну свідомість. Доля даруватиме Іванові Яковичу наукове визнання, кар'єру за межами рідної землі, але він завжди буде просто українцем, з болями й тривогою, з бідами й нездоленістю краю.

Іван Горбачевський закінчив 1875 року медичний факультет Віденського університету. В цьому ж закладі починав свою викладацьку діяльність. Згодом місцем його праці стає інститут лікарської хімії. Тут 1882 року він уперше синтезував сечову кислоту із сечовини та амінокислоти гліцину. Це було відкриття світового значення. Після такого наукового успіху 29-річного асистента запросили на посаду професора медичного факультету Празького університету.

Через три роки вчений опублікував працю про синтез креатиніну, 1889-1891 роках відкрив фермент ксантинооксидазу. Як каже професор Ярослав Гонський, праці Івана Горбачевського започаткували

вивчення метаболізму азотистих сполук і патології пуринового обміну, зокрема подагри. Плідно працював Іван Якович у галузі епідеміології, гігієни, загальної хімії, судової медицини, токсикології, а 1885-1887 роках запропонував ще два способи синтезу сечової кислоти та встановив: джерелом її утворення в організмі є пуринові основи, що виникають унаслідок ферментативного розкладу складних білків-нуклеопротейнів.

Досліджуючи поширеність пелагри, вчений геніально передбачив, що причина хвороби пов'язана з ненадходженням до організму певних компонентів їжі, які 1912 року назвали вітамінами. Іван Горбачевський також багато працював над проблемою оздоровлення природного середовища Праги. Його наукові розробки та рекомендації допомагали в профілактиці пражан на черевний тиф.

Протягом 1904-1908 років учений видав чеською мовою підручник з хімії та фізіологічної хімії у чотирьох томах. Взагалі, він – автор майже п'ятдесяти наукових праць, значна частина яких не втратила свого наукового значення донині.

Підручник з органічної хімії Івана Горбачевського вийшов і українською мовою. Принагідно зазначити, що вчений доклав великих зусиль для створення й становлення Українського лікарського товариства при науковому товаристві ім. Т.Шевченка, був його першим почесним головою. Саме це товариство взялося за дослідження стану здоров'я краян, порушувало питання про відкриття Українського університету у Львові, розробляло українську медичну термінологію.

Іванові Горбачевському судилося стати першим міністром охорони здоров'я в Європі. Таке відомство було зорганізоване спочатку в Австро-Угорській імперії. Вже згодом з'явилося у Німеччині, Франції, Англії. Відомо, що у справі створення подібного міністерства за досвідом до Івана Яковича приїжджав і представник Української Народної Республіки. Міністр-українець радо поділився планами організації урядового підрозділу.

Щоправда, лише рік Іван Горбачевський мав міністерський портфель. Досліджуючи стан справ у відомстві, він виявив у Східній Галичині епідемію, нестачу лікарень, медикаментів... Результати своїх досліджень і програм ліквідації наслідків війни австрійців з росіянами урядовець оприлюднив у парламенті. Але натикається на нерозуміння цих проблем насамперед від польських представників, тож подає у відставку. Варто зазначити, що Іван Якович був довічним членом палати австрійського парламенту.

Іван Горбачевський залишив урядове крісло, але не наукове. Більше того, тепер усі свої зусилля він спрямував, власне, на розвій української науки. 1921 року стає професором кафедри хімії щойно створеного у Відні Українського вільного університету, а через два роки – ректором такого ж закладу в Празі. Викладав він одночасно хімію і в Українській господарській академії в Подєбрадах. Варто зауважити, що Іван Якович був дійсним членом Академії наук УРСР, дійсним і почесним членом Наукового товариства ім. Т.Шевченка.

Іван Горбачевський прийшов на цей світ у білопінні травня і в тому ж місяці через 88 років він знайшов вічний спочинок. На жаль, не на рідній землі. Його поховали на цвинтарі св. Матвія у Празі. Рівно на півстоліття, по суті, в радянській Україні поховали і його добрі справи. 1992 року професор Ярослав Гонський запропонував присвоїти ім'я Івана Горбачевського Тернопільській державній медичній академії. Тодішній ректор ВНЗ, професор Іван Сміян поставив цю пропозицію на голосування на вченій раді. Сім професорів були проти. Ярослав Гонський каже, що радше з маловідомості, ніж з якихось інших причин вони не віддали свої голоси. Нині Іван Горбачевський повернувся до Тернополя у бюсті в стінах медакадемії, в імені цього вищого навчального закладу.

Тернопільська державна медична академія ім. Івана Горбачевського готується гідно зустріти 150-річчя видатного вченого. Як зазначив ректор, член-кореспондент АМН України, професор Леонід Ковальчук, до цього ювілею передбачили чимало заходів. Окрім проведення наукової конференції, бесід, виставок літератури про життя, наукову та громадську діяльність академіка, у планах – відремontувати хату-садибу в селі Зарубинці Збарзького району, де народився Іван Горбачевський, та відкрити тут музей. Біля морфологічного корпусу Тернопільської медакадемії постане пам'ятник Іванові Яковичу. Його портрети з'являться на поштових марках і конвертах, медалі, які вручатимуть за успіхи науковцям і студентам. За відмінне навчання та активну громадську роботу для студентів медакадемії визначили дві стипендії імені Івана Горбачевського. Можливо, зображення відомого українця з'явиться на викарбуваних гривневих монетах. Принаймні з такою пропозицією звернулися до Кабінету Міністрів України.

На урочини, присвячені 150-річчю з дня народження академіка Івана Горбачевського, прибудуть представники з Українського вільного університету в Мюнхені, Карлового університету в Празі, Австрій-

ського національного університету. З нетерпінням чекають і на приїзд онучки рідного брата, вченого Антона – Ірини-Романи Носик. Вона – мистецтвознавець, графік, мешкає в канадському місті Торонто.

Професор Ярослав Гонський підтримує з пані Іриною-Романою найтісніші зв'язки. Для поповнення музейних експонатів у медакадемії і в селі Зарубинці з-за океану надійшли раритети. Ярослав Іванович не без хвилювання показує друкарську машинку, яку Іван Горбачевський подарував своєму братові, відомому правнику, послу (депутатові) до австрійського парламенту Антонові Горбачевському. А ось пам'ятний адрес, який соратники, українська наукова еліта вручили академіку 15 травня 1924 року в день його сімдесятиріччя. Донька Антона Горбачевського – Лідія чудом зберегла п'ять вишивок, що були свого часу в хаті Горбачевських. Відпечатуємо інший пакунок з Канади. У ньому – п'ять вишитих фіранок. Пані Ірина-Романа Носик пише, що саме ними були прибрані вікна та двері кімнат і їдальні в зарубинській оселі. Серед речей – і серветка, вишита донькою Івана Горбачевського – Ольгою під час учителювання на Закарпатті, а також скатертина на 24 персони з особистими ініціалами Мальвіни Горбачевської. А ще – з численних надісланих фотографій усміхається чи то в серйозній задумі дивиться на нас молодий і в поважних роках Іван Горбачевський. Ці знімки стали непідвладні часові. Як, зрештою, й ім'я видатного українського вченого, громадського діяча. До нас повернулася пам'ять про нього, а серце сповнилося гордістю, що маємо так багато талановитого цвіту науки.

Микола ШОТ

“Урядовий кур'єр”, 5 травня 2004 р.

НАУКОВИЙ ПОСТУП ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО

Академік Іван Горбачевський залишив у спадок світовій науці чимало наукових праць, які і досі не втратили своєї цінності, викликають захоплення і подив біохіміків. Потяг до знань, пошук істини в нього проявилися ще в шкільні роки під час навчання в Тернопільській гімназії. Цьому сприяла його участь в учнівському таємному гуртку “Громада”. Члени гуртка читали і твори Т.Шевченка, П.Куліша, І.Котляревського, ставили за мету будити національну свідомість та пізнати історичне минуле свого народу. Але вперше на науковий стежку він вступив, будучи вже студентом і одночасно працюючи

демонстратором на кафедрі лікарської хімії професора Людвіга. Тут 22-річний студент 1875 р. вперше виконав самостійну наукову працю, присвячену вестибулярному нерву й опублікував її під назвою “Ueber den Nervus Vestibuli” у зведеннях Віденської академії наук. За цю працю студент Горбачевський був відзначений адміністрацією університету і зарахований до наукового німецького товариства.

Через три роки у тих же зведеннях Віденської академії наук появилася нова його наукова праця “Про продукти розпаду, які утворюються під дією соляної кислоти на альбуміноїди”, а відтак 1882 р. – нова публікація “Про травлення еластину”, яке проводив під впливом ферменту пепсину. Одержавши з альбуміноїдів і еластину як кінцеві продукти амінокислоти, молодий асистент І.Горбачевський прийшов до цілком логічного висновку, що останні є тими цеглинами з яких побудовані білки. Таким чином, перші наукові праці І.Горбачевського були присвячені фізіології травлення.

Цей напрямок у дослідженнях на той час був досить поширений серед науковців і його передав молодому асистенту професор Людвіг.

Але вже тоді І.Горбачевського захоплює ідея синтезу органічних сполук, зокрема тих, які зустрічаються в організмі людини і роль яких для організму була невідома. Такі речовини вважалися в той час виключно властивими для живих істот і що поза організмом шляхом синтезу їх одержати не можна. Увагу Горбачевського привернула речовина, яка була виявлена в сечі ще 1776 р. шведським дослідником К.Шееле і названа ним сечовою кислотою. Трохи пізніше ця кислота була виявлена і в сечових камінцях, що виділялися в час нападу подагри.

Штучно синтезувати сечову кислоту прагнуло багато відомих учених. Цій меті віддавали себе, але безуспішно, такі славнозвісні біохіміки, як Лібіг, Веллер, Фішер, О.Розен, Ненський. Останній навіть заявив, що саме він уперше синтезує сечову кислоту. Та доля вирішила не так. Горбачевському була знайома праця німецького вченого Д.Штекера, який встановив, що при нагріванні сечової кислоти з йодидом водню вона розпадається на вуглекислоту, аміак та амінокислоту гліцин.

Логічно міркуючи, він припустив, що аміак і вуглекислий газ, які отримав Штеккер при нагріванні сечової кислоти, є кінцевими продуктами розпаду сечовини, яка, очевидно, утворилася із сечової кислоти. Ось чому для синтезу сечової кислоти молодий науковець – асистент інституту лікарської хімії Віденського університету І.Гор-

бачевський використав продукти її розщеплення – гліцин і сечовину. Взявши суміш цих двох речовин у співвідношенні 1:10, він підігрів її до температури 230 °С, сплав охолодив, а потім розчинив у розведеному калійному лузі. У подальшому за допомогою магnezіальної суміші та розчину $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{OH}$ було осаджено сечокислий аргентум. Із лужного розчину при підкисленні хлоридною кислотою одержав осад сечової кислоти. Так уперше в історії світової науки 1882 року було синтезовано сечову (уреатну) кислоту. Це відкриття принесло велику славу і честь австрійській науці, зокрема Віденському університету. Велика увага, що була спрямована на синтез сечової кислоти науковцями пояснюється не тільки тим, що вперше її синтезував молодий, маловідомий у науковому світі працівник Віденського університету, і не тільки тим, що над цим питанням безуспішно працювало багато знаменитих учених світу, а й тим, що в цей період у біології і медицині домінував так званий віталістичний напрям, згідно з яким речовини, властиві живому організмові, не можуть бути одержані штучно поза ним.

Праця І.Горбачевського із синтезу сечової кислоти сприяла подальшому поступові науки, зокрема виробленню знань про біологічну роль сечової кислоти і її походженню в організмі, що дало в майбутньому йому основу для теорії утворення сечової кислоти в організмі людини та інших ссавців. Після 1882 року про І.Горбачевського заговорив весь науковий світ: одні – із захопленням та радістю, інші – із здивуванням та недовірою. Скептики не могли повірити, щоб молодий 28-літній слов'янин зміг зробити те, над чим безуспішно працювало багато німецьких, французьких прославлених хіміків, що наш молодий науковець не тільки зумів своєю оригінальною методою синтезувати ту речовину, яку не змогли здійснити інші, але і відстояти свій пріоритет у наукових дискусіях з опонентами. Спираючись на наукові факти та результати власних досліджень, І.Горбачевський переконливо довів правосильність своїх положень і найчастіше його опоненти погоджувалися та ставали його друзями.

Відкриття І.Горбачевського із синтезу сечової кислоти спричинилось до того, що його як молодого перспективного науковця вже 1883 року покликано до Чеського Карлового університету на посаду надзвичайного професора лікарської хімії, а вже через кілька місяців стає звичайним професором. Тут він розробляє основи і стає організатором лікарської хімії, якої до нього в Карловому університеті не було. На початку своєї професорської діяльності у Празі І.Горбачевсь-

кий, крім хімії, викладає і фармакологію, фізіологію, читає лекції з дієтики та токсикології.

Проте основним змістом його наукової праці на той час було вивчення обміну азотних сполук та синтез органічних сполук узагалі.

1885 р. наш учений здійснює синтез метилсечової кислоти шляхом нагрівання сечовини з метилгідантоїном або ж з ізоаміловим ефіром аллофанової кислоти. І нарешті, 1887 р. запропонував ще один спосіб – завдяки стоплюванню сечовини з хлороцтовою кислотою або трихлормолочною чи амідом останньої. Усі вищезгадані синтези, вперше розроблені нашим співвітчизником, стали класичними і вписали ім'я Івана Горбачевського золотими буквами в анали світової науки.

1885 р. Горбачевському вдалося штучно синтезувати ще одну дуже важливу для організму азотовмісну сполуку – креатин. Він також запропонував волюмометричний метод визначення азоту в різних рідинах організму, що знайшов своє застосування як в експериментах, так і клініці. В наступні роки проф. Горбачевський спрямовує свої дослідження на з'ясування механізмів утворення сечової кислоти в організмі ссавців. 1889 р., досліджуючи це питання, він відкриває фермент ксантинооксидазу, який бере участь в окисненні пуринової сполуки ксантину до сечової кислоти. Вже 1890 р. Горбачевський публікує в німецькому місячнику з хімії працю про походження сечової кислоти в ссавців. А наступного року він уперше серед біохіміків встановлює зв'язок між перетворенням ксантинових основ, які утворюються при розпаді нуклеїнової кислоти, і біосинтезом сечової кислоти. Проводячи досліди над лейкоцитами ссавців, наш науковець доводить, що сечова кислота утворюється з ядерних компонентів клітин.

Систематичні дослідження, проведені вченим із синтезу сечової кислоти та встановлення її хімічної структури, а також експерименти на ссавцях із вивчення перетворень пуринових основ, дозволили йому запропонувати вперше у світі теорію утворення сечової кислоти в організмі. Це було 1891 р. у Вісбадені, де І. Горбачевський виступив з доповіддю “Про теорію утворення сечової кислоти”. Ця теорія базувалася на всіх попередніх дослідженнях автора і цілком логічно віддзеркалювала уявлення про перетворення нуклеїнової кислоти. Теорія утворення сечової кислоти в організмі не втратила свого значення і нині. Сучасні уявлення про біосинтез сечової кислоти є тільки дещо доповнені новими даними про роль різних чинників екзо- і ендогенного походження на біосинтез і вміст сечової кислоти у тка-

нинах організму. Цей напрямок, започаткований Горбачевським, плідно розвивається в багатьох наукових школах світу, особливо при вивченні порушень обміну нуклеїнових кислот.

Можна з певністю сказати, повторюючи французького вченого Косте (1953 р.), що праці акад. І.Горбачевського із штучного синтезу сечової кислоти та дослідження її біосинтезу в організмі залишаються неперевершеними й досі.

1891-1893 р. з-під пера І.Горбачевського вийшли праці, які показували, що утворення сечової кислоти і її вміст в організмі істотно залежать від клінічного стану людини, факторів живлення, виду продуктів харчування тощо.

Варто зазначити, що, опрацьовуючи теорію утворення сечової кислоти, професор одночасно розробив методіку виділення нуклеїнових кислот із тканин організму. На цю тему було опубліковано 1898 р. його праця “Загальний метод добування нуклеїнового квасу з органів” (“Лікарський збірник НТШ”, 1898 р., в. 1, ст. 1-4) . Сучасні методи виділення нуклеїнових кислот, по суті є лише незначними видозмінами способу, запропонованого нашим співвітчизником.

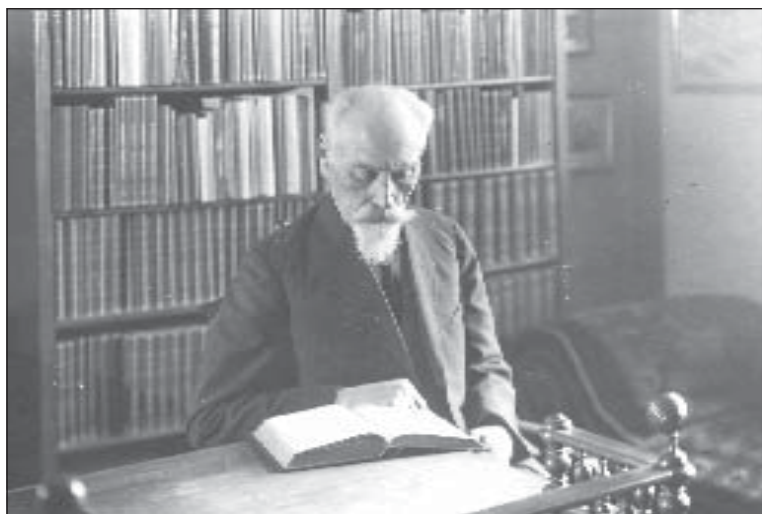
Постійно працюючи в галузі природничих наук, водночас цікавиться життям рідного народу, зокрема економічним станом селян. Збирає матеріали з питань фізіології, гігієни та харчування людності. Це був новий науковий напрямок медико-біологічних досліджень. Результати цих досліджень були опубліковані в статті “Причинки до пізнання виживи сільської людності галицького Поділля”, опублікованій у “Лікарському збірнику НТШ”, 1899 р. – т. 2, в. 2, ст. 1.

Про визнаний авторитет проф.І.Горбачевського в науковому світі свідчить і те, що на Міжнародному лікарському конгресі, який відбувався у Парижі 2-9 серпня 1900 р., його було обрано віце-президентом конгресу та президентом хімічної секції. На конгресі І.Горбачевський очолював українську делегацію. У цьому ж році в Празі відбувся 3-й з’їзд чеських природодослідників і лікарів. І тут йому доручено очолювати біологічну секцію, на якій він виступив з доповіддю “Про утворення жиру в тваринному організмі”. В матеріалах форуму була опублікована ще одна його методіка – виявлення барвника крові для потреб судово-лікарської медицини.

Багато часу в Горбачевського забирала праця в Крайовій санітарній раді, спрямована на оздоровлення навколишнього середовища на зменшення негативного впливу на здоров’я людей відходів промислових об’єктів та фабрик.

*Проф. І.Горбачевський. 80 років.
В роздумах над науковими і громадськими проблемами*

За читанням книги вдома у робочому кабінеті.

З наближенням Першої світової війни наукова праця Горбачевського не зупиняється, незважаючи на велику зайнятість його педагогічними та громадськими справами. В цей період він виконав цікаві та оригінальні дослідження, присвячені проблемі пелагри.

1911 р. у німецькому виданні з бактеріології опублікував працю про пелагру під назвою “Zur Kenntnis der Pelagra”. Темі пелагри стосувалася і ще праця “Експериментальні підходи до етіології пелагри”. Тут на основі спостережень за харчуванням людей, хворих на пелагру, автор дійшов висновку, що причина цього захворювання – неповноцінність харчування, переважно рослинною їжею, зокрема кукурудзяними виробами, в яких, очевидно, не вистачає якихось вітамінів, подібних до відомих вже А, В, С і Д. Думка ця Горбачевського була підтверджена в майбутньому з відкриттям вітаміну “РР” як протипелагричного фактора.

Наступний рік ознаменувався виходом ще однієї праці в часописі чеських лікарів “Про отруєння спиртом – денатурованим метиловим алкоголем”, в якій описано дію алкоголю на організм. Проблеми токсикології була присвячена і публікація у цьому ж часописі 1916 р. під назвою “Про отруєння оловом при використанні оцинкованих залізних водопровідних труб”.

Велику послугу жителям Праги принесли дослідження Горбачевського від Крайової санітарної ради санітарних норм питної води. За рекомендаціями Горбачевського для оздоровлення населення було збудовано водопровід (з річки Їзерна замість забрудненої Влтави) для водопостачання міста. Наслідком цього було різке зменшення захворюваності на черевний тиф. Щоправда, пізніше виявилось, що використання оцинкованих водопровідних труб для водопостачання міста теж несло небезпеку отруєння людей. І тут наш учений знову проводить дослідження і розробляє рекомендації для зменшення або ліквідації захворювання.

Про те, як проф. І.Горбачевський в своїх дослідженнях відгукувався на соціальні потреби населення, зокрема недоїдання та якість харчування, можуть служити його дослідження надруковані в австрійському санітарному журналі під назвою “Еспериментальні дослідження поживної цінності лишайників” (1917), а також стаття надрукована в спеціальному німецькому журналі “Про можливість виробництва цукру з деревини та алкоголю з відходів виробництва сульфатцелюлози”. На жаль, цей напрямок досліджень нашого вченого не зазнав логічного розвитку у зв’язку з переходом його на посаду міністра

здоров'я, яка вимагала від нього великої повсякденної праці. Але цей науковий підхід до одержання нових способів і джерел повноцінних продуктів харчування людини, започаткований проф. І.Горбачевським, продовжили деякі науковці світу. І нині це питання є дуже актуальним, позаяк значній частині людства не вистачає повноцінного харчування, зокрема білкової їжі. Геній Горбачевського був спрямований на розв'язання цієї проблеми ще 1917 р.

З розпадом Австро-Угорської імперії Горбачевський став активним учасником створення ЗУНР, розробив програму охорони здоров'я для УНР, зорганізував відкриття Українського вільного університету у Відні та Празі. 1923-1924 та 1931-1935 рр. обіймав посаду ректора Українського вільного університету. 1924 році видав у Празі перший університетський український підручник "Органічна хімія", багато працював над українською науковою хімічною термінологією. Як учений зі світовим іменем був обраний академіком Всеукраїнської академії наук (ВУАН) 1925 року. В Празі заснував і був головою управи товариства "Музей визвольної боротьби України". Підготував численний загін лікарів і науковців для України. 1926 та 1932 рр. – зорганізував та провів перший та другий українські з'їзди в Празі.

З проголошенням незалежності Карпато-Української держави 1939 р. зорганізував в Чехії комітет оборони Карпатської України (*сучасне Закарпаття – Я.Г.*).

Тривалі роки Горбачевський був професором органічної хімії Українського вільного університету в Празі та кілька років його ректором. Він був також професором органічної хімії в Українській Господарській Академії в Подєбрадах. Наукова спадщина Горбачевського нараховує понад 50 праць, опублікованих німецькою, чеською та українською мовами.

Велике значення для розвитку української науки і культури мали праці акад. І.Горбачевського з української наукової хімічної термінології. Цій проблемі він присвятив багато часу і праці. В 1-ому українському підручнику "Органічна хімія" (1924 р.) подає ширше тлумачення свого підходу впровадження української хімічної термінології. 1927-1928 рр. Горбачевський головував у номенклатурній хімічній комісії при Українській господарській академії (УГА) в Подєбрадах, що розробляла принципи української хімічної термінології, опубліковані в "Протоколі" від 4 січня 1928 р. (Наукові записки УГА, т. II, 1929 р.). Членами цієї комісії були професори – хіміки УГА, голова комісії – Євген Чикаленко. Остання праця І.Горбачевського

*Українська делегація
на похороні президента
ЧСР проф. Т.Масарика.
14.III.1937 р.*

*II Український
науковий з'їзд
в Празі. 1932 р.
Закінчення з'їзду
у великій аудиторії
філії Карлового
університету*

*Учасники II Українського наукового з'їзду в Празі 1932 р.
перед будинком філії факультету Карлового університету
на Береговій вулиці*

“Теперішній стан української номенклатури неорганічної хімії”, як і попередні, були використані і впроваджені в життя науковцями в Радянській Україні. Готуючись до видання підручників українською мовою, він детально вивчає народну хімічну термінологію, співставляє її з міжнародною та іншими слов’янськими номенклатурами хімічних речовин.

Ще 1903 року у збірнику НТШ опублікував статтю “Уваги о термінології хімічної”, якою, власне, поклав початок української хімічної номенклатури, необхідної йому для написання підручників з хімії.

1905 року він публікує матеріал дискусії з доктором Володимиром Левицьким стосовно його статті “Начерк хімічної термінології”, надрукованої в IX т. “Збірник математично-природоописнолікарської секції НТШ”. Тут Горбачевський цілком обгрунтовано відстоює погляд, що українська хімічна термінологія мусить тісно прилягати до міжнародної і що виняткове вживання тільки народної термінології чи переробленої з близької слов’янської мови не тільки не вигідне і не потрібне, але і не корисне. Щодо органічної хімії, то тут немає жодних народних термінологій, за винятком деяких сполук, які були відомі до періоду бурхливого розвою органічної хімії в другій половині XIX ст. Нікому не спадає на думку творити термінологію органічної хімії.

У хімії неорганічній кожний народ має менше або більше оригінальну народну термінологію, але всі народи світу вживають і міжнародні терміни. На думку професора Горбачевського, розробкою хімічної і загалом природничої термінології повинна зайнятися окрема комісія, складена із природників і філологів.

У цій праці проф. Горбачевський зазначає, що українська хімічна номенклатура є докладно znana лише фахівцям хімії. Але і ті з них, які розкидані по всьому світі, не знають цієї номенклатури. Тому існує велика потреба впровадження єдиної науково обгрунтованої української хімічної номенклатури. Як приклад потреби в номенклатурі, професор нагадує, що до нього звернулися педагоги з Карпатської України (*сучасне Закарпаття – Я.Г.*) з проханням допомогти в справі впровадження хімічної номенклатури в середніх школах, в яких у цьому питанні панує безладдя, спричинене чужомовними вживаннями.

“З огляду на вимоги науки і практичного життя, – згадує проф. Горбачевський, – вживав я при викладах на Українському вільному університеті в Празі завжди дві системи хімічної номенклатури – міжнародну та українську народну, що вона давно витворилася в

Галичині, яку я лише почасти змінив”. Підручник “Неорганічна хімія”, який мав вийти 1924 року після публікації “Органічної хімії”, був написаний із врахуванням обох систем номенклатури. На жаль, “Неорганічна хімія” І.Горбачевського через нестачу коштів не була надрукована як за життя автора, так і після його смерті, хоча містила дуже цікавий та багатий матеріал з галузі хімії.

Опрацьовуючи номенклатуру неорганічної хімії, професор обґрунтовано пояснює вживання назв хімічних елементів (*первнів* – за І.Горбачевським – Я.Г.), оксидів (окисів), солей та кислот (кислин). Згідно з рекомендаціями проф. Горбачевського поряд з народними назвами хімічних елементів (залізо, золото, олово, ртуть) доцільно використовувати назви елементів запозичених з грецької та латинської мов. Аналогічна ситуація має місце і в номенклатурах інших народів, зокрема слов’ян. Такі запозичені назви хімічних елементів, як літій, осмій, радій, рутеній та інші, за І.Горбачевським, краще і милозвучніше вимовляти, змінюючи закінчення “-ум” на “-ій”, тобто ці елементи по-українському називати: літій, осмій, радій тощо. Таким чином, назви цих елементів зберігатимуть своє природне латинське походження і водночас полегшують їх вимову українською мовою.

Аналогічно, опрацьовуючи номенклатуру оксидів (окисів) елементів професор рекомендує свої назви, наближаючи їх як до української, так і міжнародної термінології. Особливу увагу звертає на труднощі і відсутність єдиної загально прийнятої класифікації оксидів залежно від числа атомів кисню, зв’язаних з відповідним елементом.

Тому згідно з домовленістю всі хіміки світу прийняли пропозицію німецького хімічного товариства, щоб окиси позначувати просто значенням вартісності (валентності) хімічного елемента римськими числами (I, II, III, IV і т.д.) і ставити їх праворуч цього елемента, що утворює окис. Наприклад: FeIIО – окис двовалентного заліза, Fe₂+III+O₂ – окис тривалентного заліза.

Одначасно була запропонована відповідно до міжнародної класифікації номенклатура солей, утворених кисневими та безкисневими кислотами, а також назви різних кислот (*І.Горбачевський рекомендував, мабуть, під впливом чеської номенклатури, кислоти називати кислотами, але цей термін в українській хімічній літературі не прижився* – Я.Г.).

За висловом проф. Горбачевського, запропонована ним номенклатура головних типів хімічних сполук, заснована на поєднанні

української народної та міжнародної систем, є розмірно дуже простою, послідовною і не складає жодних труднощів при її засвоєнні. Водночас автор глибоко переконаний, що з часом відповідно до розвитку науки та мови хімічна номенклатура буде вдосконалюватися і змінюватися.

Запропонована проф.Горбачевським номенклатура органічних (1924-1926 рр.) та неорганічних сполук (1939-1941 рр.) лягла в основу класифікації та номенклатури хімічних речовин, яка опрацьовувалася і була впроваджена в Україні перед Другою світовою війною.

За своє тривале життя Іван Горбачевський ініціював і розвинув низку нових наукових напрямків. Геній І.Горбачевського охоплював такі науки, як неорганічна, органічна та біологічна хімії, гігієна, судова медицина, токсикологія. В біохімії він плідно працював над проблемами структури і травлення білка, вітаміни, пуриновий обмін, структура і виділення нуклеїнових кислот, гігієна харчування, пошук нових повноцінних продуктів харчування.

Не менш важливим для розвитку науки було створення ним наукової школи, яка продовжувала праці свого учителя. Серед найвизначніших його учнів в Чехії були: академік, проф. доктор медицини Емануель Форманек (1869-1922 рр), який, по суті, перебрав у Горбачевського кафедру хімії в Карловому університеті в 1918 р., проф. Карел Черни (1871-1921 рр), проф. доктор Антонін Гамзік, проф. доктор Ріхтер, проф. доктор Карел Кацл, проф. доктор Ян Шула, доктор Кукула, проф. доктор Млодайовський, проф. Ладіслав Гашковець, проф. доктор Силлаба, проф. доктор Еміль Швагр та інші.

Ім'я Івана Горбачевського добре відоме в науковому світі, воно записане золотими буквами в аналах світової науки. Портрет ректора Горбачевського разом з портретами інших ректорів прикрашає стіни центральної зали головного корпусу Карлового університету, де відбуваються урочисті зібрання наукової ради університету. Погруддя академіка, професора доктора Івана Горбачевського, виконане відомим українським скульптуром М.Бринським, стоїть серед бюстів академіків в приміщенні Чеської академії наук у Празі. Ім'я Горбачевського – відновлене і у великій пошані на його батьківщині. Горбачевський і нині працює на Україну і її незалежність.

*Учні професора І.Горбачевського
проф. К.Кацл, А.Гамзік, Е.Форманек*

БРАТИ ІВАН ТА АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКІ

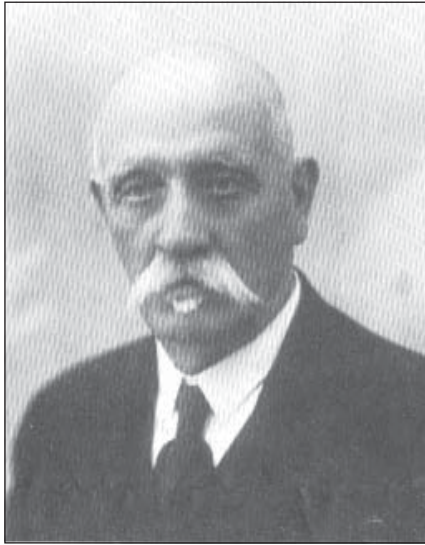
Родині Горбачевських Україна, зокрема Галичина, має бути вдячна хоча б за двох його представників – братів Івана і Антона, які були великими подвижниками української ідеї, патріотами, справжніми синами свого народу. Їх долі подібні, близькі, і навіть прожили вони однаково – по 88 років.

Іван був третьою дитиною в родині парафіального греко-католицького священика Якова та його дружини Гонорати із с. Зарубинці на Збаражчині. Антін – молодший від Івана на два роки (народився 1856 року).

Молодший брат Івана Антін став юристом, адвокатом, галицьким громадським і політичним діячем. Все життя Іван і Антін спілкувалися, підтримували один одного, будучи однодумцями, служили українському народові, його поступові та національному пробудженню.

Антін ще з дитячих років захоплювався усною народною творчістю. Дуже любив слухати розповіді старших людей про минуле – казки, байки, легенди. Його мати прекрасно співала, знала напам'ять багато народних пісень. Батько мав велику бібліотеку, в якій були твори Т.Шевченка, І.Котляревського, Г.Сковороди, Гулака-Артемовського, класиків світової літератури. Спостереження за нелегким життям простих людей, розповіді про народного месника Довбуша глибоко запали в душу малому Антону і викликали в нього співчуття до покривджених людей та потребу виступати за справедливість, захищати скривджених. Тому він обирає шлях правозахисника.

Навчаючись на юриспруденції у Львівському університеті, Антін пристає до народницького гуртка студентської молоді, а опісля вступає до партії народовців, в якій тоді гуртувалися такі діячі, як посол о. Степан Качала, професори університету брати Омелян та Олександр Огоновські, гімназійні вчителі Юліан Романчук та Олександр Барвінський. Народовці заснували свій друкований орган “Діло”, в якому певний час виконував обов'язки редактора Антін Горбачевський. В той час нечисленні українські юристи вступали на державну роботу в судівництві, де була гарантована службова кар'єра і матеріальні вигоди. Але Антін обирає інший шлях. Він свідомо відмовляється від гарантованої кар'єри. З метою досягнення незалежності від уряду, в ім'я праці для українського народу, для захисту його прав, Антін стає незалежним адвокатом. Одержавши ступінь доктора права, 1899 р. відкриває свою адвокатську канцелярію в Чорткові. Його

Брати Горбачевські Іван та Антін на екслібрисі роботи І.Носик.

*Антін Горбачевський
молодший на 2 роки від Івана*

*Брати Іван і Антін Горбачевські та дочка Антона Лідія
в родинному музеї Носиків у Торонто*

канцелярія стає осередком політичної та організаційної праці цілого повіту. Як перший український адвокат у Чорткові Антін Горбачевський проводить свою канцелярію винятково українською мовою, захищає права української мови в судах та урядах. Він часто виїжджає в села, де виступає з доповідями серед народу, засновує товариство “Прогресиві”, а також кредитну спілку “Надія”, яка служила великою підмогою для багатьох селян. Стараннями А.Горбачевського в Чорткові був заснований “Народний дім”, звідси до всіх найглухіших сіл повіту розповсюджувалися знання, культура, література, нові безкорисливі ініціативи та передові думки. В “Народному домі” збиралося товариство “Українська бесіда”, засноване 1908 року. З ініціативи А.Горбачевського 1911 року в Чорткові була відкрита приватна гімназія. Йому доручено було очолити провід національно-демократичної партії в Чорткові, а 1913 р. він був обраний послом до галицького Сейму.

Як визначного юриста 1913 року доктора А.Горбачевського обрано членом Найвищого державного трибуналу у Відні, що згідно з австрійською конституцією мав право судити міністрів.

Під час Першої світової війни доктор А.Горбачевський боронив вивезених з Галичини австрійською владою наших людей, невинно зазідодрілих в державній зраді. Знаменним був його захист чортківського адвоката Милетія Видрака, якому загрозувала смертна кара.

1914-1916 рр. у час російської окупації Чорткова Горбачевський разом із сім'єю проживав на Заході Австрії. 1916 р., повернувшись в Галичину, працює адвокатом у Дрогобичі, бере участь в роботі Національної ради в Станіславі (м.Івано-Франківськ) 1918-1919 рр. В липні 1919 р. разом із галицьким урядом переїжджає за Збруч до Кам'янець-Подільського. А у вересні в складі дипломатичної місії від уряду УНР виїжджає до Польщі як радник та заступник голови місії доктора Степана Витвицького. 1921 року повертається до Чорткова і як адвокат продовжує бути оборонцем українців в політичних процесах за польського панування.

Був головою філії Товариства допомоги українським інвалідам, працював у кооперативах “Українська книгарня” та “Повітовий союз кооперативів”. З березня 1928 р. Антін Горбачевський протягом трьох каденцій захищав інтереси українців в польському сенаті, обраний від українського Націонал-демократичного об'єднання (УНДО). Навесні 1940 р. А.Горбачевський поселився в Кракові, з 1941 до 1944, перебував у Чорткові. Але з новим приходом більшовиків у березні 1944 р., 88-літній А.Горбачевський разом з донькою, зятем І.Носи-

ком та внучкою виїздить на захід. Цього разу – назавжди. Він застудився і помер в Сяноці 25 жовтня 1944 р. Так завершився життєвий шлях славних братів Івана і Антона Горбачевських. Символічно, що на спільному екслібрисі, опрацьованому внучкою Антона пані Іреною Носик, Іван і Антон стоять поруч, одягнені в панцирах і шоломах з мечами. На мечі Івана – напис “медичина”, в Антона – “правознавство”. З мечами в руках ціле життя вони захищали українську людину, її права, здоров’я. Кожен з них віддав усі сили служінню Україні. Щоденна їхня праця наближала визволення і незалежність нашої батьківщини.

До музею Тернопільської медичної академії ім. акад. І. Горбачевського внука Антона Горбачевського із м. Торонто (Канада) пані Ірена-Романа Носик надіслала друкарську машинку “Олімпія” – власність Івана, а потім Антона Горбачевських. Ця машинка допомогала українським емігрантам в Кракові, Інсбруку (Австрія) та в Канаді при виготовленні відозв, звернень та розмноженні творів письменників.

Історія друкарської машинки “Олімпія”, відтворена по пам’яті Іреною Носик така: Чортків 1939 р., 18 вересня – інвазія советської армії, із тим днем переслідування і допити доктора Антона Горбачевського, рівно ж його доньки Лідії і зятя Івана-Романа Носика.

1940 рік, січень – енкаведисти нападають на будинок Антона Горбачевського о 4 год. ночі: все конфіскують і руйнують. Антін від розпачу падає і ломить у двох місцях праву руку. Вранці відвозять його до лікарні. Виявилося, що це був порятунок від вивозу на Сибір цілої родини. Наступної ночі Антін прямо з лікарні втікає до родини Філіповичів у Львові, які приймають їх у свій дім з великим ризиком.

У місяці лютому доносять, що за Горбачевським шукає НКВД.

Березень, 1940 рік. Через німецьку комісію вдається родині Антона виїхати до генерального губернаторства – місто Краків. Там застали багато українських втікачів і вже навіть спеціальний табір для біженців. Антін був запрошений до праці в українському комітеті. Брат Іван цілий час листується. Червень, 1940 р.: Антін із зятем Іваном їдуть до Праги. Донька Лідія із внучкою Іреною залишаються в Кракові. Після кількох днів перебування повертаються до Кракова Антін з Іваном, одержавши від брата Івана дарунок – друкарську машинку “Олімпія”. Вона – новісінька і є чудова. Відразу на другий день на ній пишуть політичні відозви, до “Краківських вістей” статті. Доктор Антін працює, диктуючи секретарці, тобто доньці Лідії, свої спомини.

1941 рік, у грудні родина Антона повертається на батьківщину. Антін їде з родиною до Чорткова, де 1942 року відкриває адвокатську канцелярію, бо мусить боронити своїх громадян від німецьких окупантів. Машинка “Олімпія” безперервно друкує знову нові відозви, скарги людей, одночасно продовжуються друкувати спомини Антона. Донька Лідія від ранку до пізньої ночі стукотить клавішами машинки. 1944 р., березень – фронт наближається.

Родина Горбачевських знову у вантажному автомобілі виїжджає на Захід.

Дорогою Антін застудився. В місті Сяноці стан його здоров'я погіршився, він потрапляє до лікарні і 24 квітня перестає битися його серце. Там, у місті Сяноці, загублюється рукопис споминів Антона.

А машинка “Олімпія” знову повертається в Прагу (звідси вона виїхала 1940 року), а відтак до Тиролю. Після війни 1945 р. влітку переїжджає до м.Інсбрука, Австрія, де є велика українська громада. Багато визначних поетів, письменників, журналістів диктують Лідії свої твори, а машинка “Олімпія” пише. Тут працювало українське “Видавництво Денисюка”, друкувався журнал “Овид”, твори Юрія Клена, Мосендза, праці Івана Носика, отця Івана Яцківа – спомини Ясінчука, “Студенський журнал” та багато інших.

Осінь 1949 р., родина Носиків – Лідія, Іван та Ірена перепливають до Канади разом з машинкою “Олімпія”. Зупинилися в м.Вінніпег і тут “Олімпія” знаходить свою працю.

Друкарська машинка “Олімпія” подарована Іваном Горбачевським братові Антонові. Зберігається в музеї ТДМА ім. І.Горбачевського

1950 рік, травень – машинка з родиною переїжджає до м.Торонто і тут ще друкує для різних товариств звіти та спомини різних визначних людей. 1981 року, місяць, спадкоємниця машинки по батькові Антонові Лідія відходить у вічність. І машинка “Олімпія” рівно ж замовкла.

А в липні 2003 року “Олімпія” знову повернулася в Україну, цього разу на відпочинок до музею Тернопільської медичної академії ім. І.Горбачевського.

ЛИСТУВАННЯ І. ГОРБАЧЕВСЬКОГО

№ 1

Відень, 5/II 1877 р.
До Михайла Драгоманова

Ви хотіли від мене довідатись, що ту у нас діється – но в мене не було Вашої адреси.

Напишу Вам дещо про справу малоруську. Здає ся, знаєте, що перед кількома місяцями арештували так ту, як у Львові, багато людей, по більшій часті русинів. Газети писали і люди розказували, що ті арешти за соціалізм. Но ніхто не знає, що вони такого зробили, а так розказують про революцію, розбій і т.д. Но показало ся врешті, що то іно поляки видумали революцію, бо в кінець і самі поляки почали писати, що нема нічого. Але не знати чому ще дотепер тримають кількох людей. Читасм в газетах, що розправа буде 16-го Т[ого] м[ісяця], і кажут, що розложена на 12 днів. Головно обвинені (може, Вам знакомі імена): Терлецький, Франко, Павлик, Сельський, сестра Павлика і якийсь поляк зі Швейцарії. Так пишут газети.

В Галичині повиходили дуже дивні і цікаві річі – іменно панує ще дотепер дуже велика паніка перед соціалізмом. Де був і то який живий Русин, то коли не запирали, то хоть ревізію в нього робили.

Чіпаються зовсім невинних людей, урядників, студентів, гімназистів, учителів і т.д. – чорт знає за що. Всюди по селах кружат найрізноманітніші вісті. Тут розказують, що ножі святили, там найшли порох стрільби і т.д. Хто такі байки видумує, здається, що жиди причинили ся багато до того, а потому поляки самі, котрі по селах розсилають жандармів – а тії розпитують хлопів про якісь річі, про які хлопи, як живуть, не чули.

А московських емісарів заплали вже кільканадцять – пишуть в газетах польських, що все вони приїздить з міліонами рублів і хотять бунтувати народ галицький.

Той польський страх посунув ся вже до такої степені, що зівсім невинні річі, коли они тільки мають якусь стичність з руським – підозрівають ся як революцію. Може, Ви чули, що тамтого року вийшло у Празі 4 метелики Шевченкових, вони літом сконфісковані, і поляки задумали – подібно як правительство російське – всьо руське на землі згладити. Не знаю вже справді, де тут розум або яка гуманність

та чи тоє і для поляків буде корисне? Таке поступованне мусит серед галицьких Русинів визвати реакцію.

Ту всі дуже цікаві на процес. Кажут, що мають обвинуватити арештованих, що они приналежат до тайного Товариства, но не знають, чи правда.

При спосібности попрошу Вас одну річ. Ви знаєте Гортинську, що ту була тамтого разу на медицині. Будьте ласкаві, скажіть єї, щоби она, коли може, переслала мені, і то зараз, ще трохи грошей, котрі она у мене позичила, від'їжджаючи звідси. Мені тепер дуже треба. Най адресує: IX. Gewehrfabrik.

Бувайте здорові.

Ваш Горбачевський

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, стр. 74, арк. 35-36. Автограф.

№ 2

Прага, 2/II 1925 р.
До Наукового товариства
імені Шевченка у Львові

В тяжку пору приступили підписані українські професори у Празі до зновлення університетської акції. Цвіт нашої академічної молоді ляг на боєвищах всесвітньої війни та в боротьбі за нашу незалежність. Війна зупинила розвиток нашої культури на довгі літа, а після війни заперто нам шлях до вищої освіти на нашій рідній землі. Велика частина студентства мусіла шукати світла науки за границями Краю, а в Краю повстав Український тайний університет і Техніка у Львові.

Та сі зусилля не принесли, на жаль, тих успіхів, які кожному дає сьогодні університетська освіта. Заграничних студій нашої молоді польська влада не признає, так само й студій на Українськiм тайнiм університетi. Більша частина академічної молоді в Краю опинилася вже на польських університетах.

Тому акція підписаних професорів мала на меті зупинити повну культурну руїну та зновлювати давнє змагання нашого народу до самостійного державного університету, приступити до наукової організації сього університету. Щоб уможливити сю акцію, предложили підписані професори співділання Голови Наукового товариства імені Шевченка і участі новообраного ректора Українського тайного Уні-

верситету у Львові польській владі умови, під якими були б готові приступити до організації праці над заснуванням українського університету. На жаль, польська політична власть не хотіла дати жаданої безпеки та домагатися приступлення українських професорів до спільної комісії з тим, що всі питання, зокладна й питання осідку, мають бути обмірковані та вирішені якраз в згаданій комісії – з другого боку, заворушилися політичні круги нашого громадянства і підняли цілу університетську акцію уже в самому почині.

Наслідки сього загальнознані і польська політична власть покликкала Комісію з 5 університетських професорів – Поляків, яка може кожної хвили вирішити університетську справу без нас, а тим самим і про нас – між тим, коли наші круги вдоволили негатиным становищем, не поставивши від себе ні якої небудь акції, ні покликаної до неї організації. Вже минає пів-року, та нічого в сій справі не робиться, начеб наша суспільність не мала інтересу до справи або начеб вичікувала одностороннього диктату з польської сторони.

Так дальше остати не може. Хто ж має не тільки права, але обов'язок забрати голос у сій справі, як не наші наукові круги, ті круги, що від початку боротьби за свою святиню науки йшли завсіді на чолі борців за здобуття українського університету?

Так не можемо гаїти часу, бо кожна проволока дає другій стороні можливість вирішення університетської справи без нас і проти нас. Крім сього, вмішуються уже тепер у сю справу непокликані елементи та грозить небезпека, що намість святині науки повстане на невідповідному місці негідний сурогат з ненауковими силами.

Тому підписані професори винесли на народ і дня 2 лютого 1925 р. ось яку резолюцію:

З огляду на се, що акція, започата нами в справі заснування українського університету у Львові на основі нашої одноголосно ухваленної платформи з дня 1 вересня 1924 р., зустрілася між нашими також з опозицією українського громадянства, та в глибокому переконанні, що сього культурного осередка українському народові в заборі польським доконечно і негайно потрібно, бо цілі покоління української молоді або марно пропадають, або студіюючи на чужині, не в своїм народнім середовищі, розбиваються навіть на ворожі собі групи, так що чимраз більша розтіч між ними поширюється, в чім мусимо добачати якнайбільшу народну небезпеку.

Ми, почувачуи й далі повну відповідальність за культурний розвиток молодого покоління і українського народу взагалі, та в перекон-

нанні, що в повній свідомості сеї відповідальності годі піддержувати нерозумний клич: “Нам державного університету не потрібно” і годі ставитися до заснування такого університету негативно. Ухвалено одногосно звернутися до українських високих наукових установ у Краю (Наукове товариство імені Шевченка, Український університет, Українська техніка) із запитом:

Що і як наукові установи в Краю в повній свідомості теж і своєї відповідальності вважають за потрібне зробити в справі нашої спільної позитивної акції для заснування державного українського університету в Краю.

Підписані готові приступати з нашими науковими установами в Краю до спільної акції.

Просимо о негайну відповідь на адресу професора, доктора Івана Горбачевського в Празі:

Praga-Karlov, Kralovska 68. III.

Прага, дня 2 лютого, 1925.
І. Горбачевський, О. Колесса,
С. Дністрянський, С. Рудницький,
доктор Степан Смаль-Стоцький

ЦДДА України у Львові, ф. 362, оп. 1, стр. 388, арк. 36-37. Оригінал.

№ 3

Прага, 2/VI 1927 р.
Організаційна комісія для влаштування
Українського наукового з'їзду
ч. 42
До Наукового товариства
імені Шевченка у Львові

На листа Вашого з дня 19 лютого ч. 67/26 Організаційна комісія по влаштуванню Українського наукового з'їзду має честь відповідати слідує:

Виїмкові умови праці українських вчених як на еміграції, так і на українських землях примушують Комісію відступити від нормального планування з'їзду по якимсь окремим галузям наук та закрес-

лити його таким способом, щоб на з'їзді були представлені всі галузі знання. Тому з'їзд розподілено на чотири такі секції:

- 1) історико-філологічних наук;
- 2) права та суспільних наук;
- 3) природничо-медичних наук;
- 4) математично-технічних наук.

Ці основні секції поділяються на потрібне число підсекцій в залежності від кількості зголошених докладів, докладчиків і т.п. Крім того, планується урядити такі вистави під час з'їзду: палеографічну, Шевченкіану, агрономічно-технічну, пам'яток визвольної боротьби України та вечір історичної української музики, а також екскурсії: археологічну, педагогічну, історичних пам'яток та ін.

Комісія поки що не означила точно термін з'їзду, але намічає 2 можливих терміни: один – з початком літа, між кінцем червня і 15 липня, і другий – кінець вересня та початок жовтня. З технічних причин цей останній термін здається більш правдоподібним, але Комісія була б вдячна, коли Товариство висловилося б про те, який з цих термінів був би більш зручний для Товариства.

Щодо приїзду учених з Великої України, то Комісія зараз веде переписку з Всеукраїнською Академією Наук. З одержаної відповіді на запрошення Комісії видно, що вона вишле не тільки реферати, але і своїх представників. При цій нагоді Комісія пригадує прохання своє про призначення Товариством окремої особи зі свого складу для безпосереднього зв'язку інформацій і зносин з Комісією. Це прискорило б значно зносини між Комісією і Товариством, надто під час безпосередньої підготовчої праці по організації з'їзду.

З глибоким поважанням,

А. Яковлів, за секретаря,
Горбачевський –
Голова Комісії
в Празі дня 25 лютого 1926 р.

*ЦДДА України у Львові, ф. 309, оп. 1, стр. 123, арк. 24. Оригінал.
Друкований відбиток, засвідчений підписами.*

№ 4

Прага, 2 /VI 1927 р.
До шановної Президії з'їзду
природників і лікарів у Львові

Дуже жалую, що не можу приїхати на з'їзд до Львова і тому пишу шановну Президію висловити від мене з'їздові найщиріший привіт.

Тішуся, що з'їзд – хоч як не корисні обставини – відбудеться і що зголошено цілий ряд зайнятих рефератів. Бажаю з'їздовим працям найкращого успіху. Нетерпляче вижидаю щасливої хвилини, коли всі наші наукові працівники, розпорошені по світі, зможуть стати до спільної наукової праці на рідній землі для слави і добра української і всесвітньої науки.

Щиро відданий Горбачевський

ЦДДА України у Львові, ф. 309, оп. 1, стр. 99, арк. Автограф.

№ 5

Прага, 23/VII 1939 р.
АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Я дуже радий, що тобі вдалось віднайти нашу генеологію. Син генерала Едмунда писав мені свого часу теж, але я не міг йому дати жодних ближчих пояснень.

Про родовід бажано мати принаймні такі дані:

1) Ім'я і прізвище, дата і місце народження, віра, народність і державна приналежність.

Я маю оригінальну метрику, написану ще небіжчиком татом і підписану Збараським деканом, та решта, що потрібно, є теж.

2) Ім'я та прізвище, віра та народність батька і матері.

3) Ім'я та прізвище, віра та народність діда й баби по батьковій лінії.

4) Ім'я та прізвище, віра та народність діда і баби по материній лінії.

Дотично точки першої маю все. Точки 2 і 3 може виповнити парохіальний уряд в Кончаках, і прошу Тебе звернутися там. Потрібні кошти я, розуміється, покрию.

Точка 4 буде робити знов нові труднощі. Може, лишилися якісь документи по небіжці Михайлині, а коли ні, то справді не знаю, куди треба би звернутися. Пригадую собі, що часто була мова про якийсь Нижборж і, здається, у зв'язку з небіжчиком дідом Воїнським.

Вибачай, що роблю Тобі стільки клопоту. Сердечно здоровлю з родиною.

Горбачевський Іван

№ 6

Прага

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

З приводу Свят Різдва і Нового Року пересилаємо Тобі і усій Твоїй родині найсердечніші бажання всього найкращого.

Висилаємо пакет поштою, вживану і умисне ненакритою покривку, і надіємось, що вона зможе Вам зробити хоч деяку прислугу.

Сердечно здоровлю і цілую.

Твій Іван з родиною

№ 7

Прага, 27/V1 1940 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Я вже занепокоєний, не маючи від Тебе жодної звістки, бо ми кожного дня очікували Твого приїзду. Сподіваюся, що не сталося нічого поважнішого. Прецінь не лишилися в Кракові, думаю, що тут буде краще...

Прошу написати. Здоровлю сердечно.

Твій Іван

Дорогий брате!

Перед кількома днями відвідав нас п. Филипович, який був досі в Ліцманштаті, де його швагер має аптеку: записався на медичний факультет німецького університету в Празі. Мене дуже зачудовало, коли представився як мій правнук. Коли я йому завважив, що це неможливо, то він сказав, що стричний і що є сином небіжчика Йосипа, нашого рідного брата, та що ти йому це потвердив. Я дуже здивувався, бо пригадую собі, що Йосип помер замолоду, і ніколи не чув, що був він жонатий. Коротко перед смертю він був у Малашівцях, і коли з ним було зле, як писав мені Ераст, я попросив доктора Сельського зі Львова, щоби його оглянув. Сельський справді там був, як мені писав, оглянув його. Але стан хворого був дуже безнадійний – туберкульоз кишок і Йосип опісля скоро помер і похований у Малашівцях. Стільки можу собі пригадати про небіжчика.

Про Малашівці і Ходоровських наш гість не знав нічого і здивував мене, хоч зрештою виглядає поважно і каже, що його швагер посилає йому місячно 120 марок. Прошу написати, що то за справа, коли Ти його знаєш, як він каже.

Досі не знаю, як Ти у Кракові уладився і як Тобі поводитьься. Чи справді знайшов Ти якесь зарібкове заняття? Як Тобі поводитьься? Тепер йде зима, а то не жарт. Тож, може, я зміг би хоч дещо допомогти. Чи маєш що теплого на зиму? Ми не виділися яких 25 літ, і коли не тепер, то вже, мабуть, ніколи не побачимося. Я міг би багато цікавого від Тебе довідатися. Знаю, що тепер сюди нікого не хочуть пускати, але прецінь, може, би це було можливо, щоби Ти принаймні хоч на короткий час до нас приїхав.

Прошу скоро писати.
Сердечно здоровлю і цілую.

Твій Іван

№ 9

Прага, 25/XI 1940 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Сердечно дякую Тобі за пояснення походження Филиповича, який всьо поплутав. Ти задав собі багато праці з генеологією нашої родини, і тепер знаємо наше походження від майже 200 літ по батькові.

Дуже жалію, що не можеш тепер приїхати до Праги – тож треба чекати до весни, але зима зазначилася вже тепер досить прикро. Я побоююся, чи зможем цю зиму перебути без шкоди здоров'ю при нинішніх обставинах емігрантського життя, і прошу Тебе звертатися до мене в разі якоїсь потреби.

Від деякого часу мальтратує мене якийсь, мабуть, ревматичний стан, чого я досі ніколи не зазнав, і не попускає.

Пересилаю Тобі і Твоїй родині сердечний привіт від нас усіх.

Твій Іван

№ 10

Прага, 2/III 1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Не одержавши відповіді на мій лист в справі Твоєї поїздки до Праги, я вже думав, що Ти покинув думку поїхати до Праги цілком, і радий, що так не є. Ми в останнім часі роздумували, яким способом перебути хоч якийсь час поза Прагою, бо обидві дочки конче потребують відпочити від біжучої праці: одна – канцелярської, друга – в домоводстві. І врешті знайшли приміщення в Подебрадах (купельове місце не дуже далеко від Праги). Там хочемо лишитися на яких три тижні. Так що, виїхавши з Праги коло 5/8, вернули би до Праги 25/8. Діставши від Тебе листа, я попросив інженера Гальку, голову допомогового комітету (бо сам ще не можу ходити по урядах) одержати дозвіл для твого приїзду. В урядовій установі йому сказали, що Ти і евантуально “Berlaifperson” (п. Носик) можете дістати цей дозвіл,

але лише на кілька днів, натомість не вважали можливим дати такий дозвіл теж дочці і внучці. Я подав вже прохання до “Oberlandraty”. Тепер він робить відповідні документи, і сподіюся, що хоч Вам двом дадуть дозвіл. Цей дозвіл я не дістану до рук, лише Ти дістанеш його з губернії у Кракові. Вирішення триває якийсь час, але думаю, що, чей, вдоволять моє прохання, щоби дали дозвіл на приїзд до Праги ще при кінці цього місяця. Сподіваюся, що це буде і Тобі теж догідне. На кожний спосіб прошу написати зараз, чи ці пропозиції відповідають Твоїм бажанням. При виїзді з Кракова прошу взяти з собою свої і п.зятя листки на артикули виживи, бо це тут вимагають.

Всіх сердечно здоровлю і цілую.

Твій Іван

№ 11

Прага, 27/III 1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Твій лист зробив мені прикру несподіванку, що й Тебе, подібно як мене, восени навітав теж ревматизм у формі “ісхіасу”. Річ, певно, дуже неприємна, але подається при відповіднім лікуванню, а особливо, коли погода поправиться.

У мене справа далеко поважніша, бо атака сталася не на одне якесь місце, але на ціле тіло від голови до п’ят. Тому є річ сама собі поважніша, але я її, хоч з великим трудом, якось перебув досі настільки, що можу хоч почасти трохи рухатися з бідою, хоч трохи недовго ходити, поволі сісти і встати і т.д., але до одужання ще далеко. Тепер шукаємо за гніздами інфекції. Показалося, що ведуть – в горішній челюсті (справа) віддавна наповнена ропою (пам’ятка на грипу) і тепер їжджу що-кілько днів до Віноградського шпиталю на виполікування її. Це є, може, одинокі гніздо інфекції, але, можливо, що є ще інші гнізда на корінцях всіх попсованих зубів, котрі евентуально треба буде усі вирвати. Як можеш собі уявити, є це забава не дуже приємна. Десь від початку грудня не виходжу з дому, лише в останньому часі, як є ліпша погода, то виходжу коротко на сонце і вільний воздух. Мої дочки мають зі мною багато клопоту. А коли до цього додати, що треба ще при теперішній картковій системі трима-

ти дієту, то клопіт без кінця. Наші гаразди на цьому не кінчаються. Перед якимсь часом занедужали обидві дочки на грипу, що тут була дуже поширена. Перша Ольга, а потім Ася дістали високі гарячки, мусіли лежати. Ася – десь 10 днів, і вона ще досі не може позбутися тяжкого кашлю, що характеризує її грипу. Можеш собі уявити, як то у нас виглядало, коли ми усі були хворі. Тепер у Празі багато наших людей і повно різних свят: академія споминів, а тепер відкрито театр. Але все це минає без нашої участі. Крім хворіб, вадить дуже ще те, що мешкаємо тепер далеко від центру.

Восени Ти писав, що зможеш приїхати до Праги аж на весну. Прошу написати, як почувашся і коли був би можливий Твій приїзд сюди. Я все ще сподіваюся, що ще побачимося.

Сердечно всіх здоровлю і цілую Тебе.

Твій Іван

P.S. Сподіваюся, що накривку тепер дістанете, бо через особу, що їде звідси до Кракова.

№ 12

Прага, 18/IV 1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

З приводу Великодних свят пересилаємо Тобі і Твоїй родині найсердечніший привіт і бажання всього найкращого. Перш за все бажаємо Вам, щоби нещасне скитальство скоро та й щасливо скінчилося і щоб Ви були здорові.

В справі студій медичних Твого зятя я не є інформований, але потрібні інформації можу легко дістати і тоді напишу. Тепер не пускають наших студентів до Протекторату і висилають їх до Берліна або Відня, або Граца, але це неважно. Чи він буде мати деяку користь із своїх студій на Українському вільному університеті у Львові – не знаю, бо німці мають тепер частково змінений студійний план. Аж довідаємось, що вимагають, то покажеться, як стоїть справа.

Вже минає один місяць весняний, хоч досі тепла не було, але воно вже прецінь мусить прийти, і тоді, чей, може сповнитися Твоя обіцянка, що приїдеш хоч на якийсь час до Праги. Прошу роздумати і написати, коли це могло би статися і евентуально чи з моєї сторони не треба поробити якісь кроки.

Мої доньки вже позбулися грипи і її наслідків, а я все ще мушу їздити до шпиталю на полокання.

Зі щирим привітом Тобі і Твоїй родині від нас усіх.

Цілую Тебе сердечно.

Твій Іван

№ 13

Прага, 30/IV 1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

В справі Твого зятя подаю до відома, що на моє бажання п.Тарас Филипович інформувався про це в деканаті медичного факультету німецького університету, бо я не можу ще нікуди ходити. Там йому сказали, що п.Носик може бути прийнятий на факультет, але мусить представити матуральне свідоцтво (оригінал) і потвердження, що є українцем. Справа, чи з 5семестрів навчання на Українським таємнім університеті щось зачислиться або якісь іспити, може бути вирішена аж по предложенню всіх дотичних документів. Зачислення семестру не мало би значення, коли мусить складати іспити при новозміненім плані навчання, бо просто не було би часу, щоби міг так скоро перемогти цілий потрібний матеріал.

Прошу вибачити, що пишу так спізнено – через випадкове непорозуміння. Чекаю на звістку від Тебе, сердечно здоровлю і цілую.

Твій Іван

№ 14

Подебради, 25/VIII 1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Ася і я знаходимось вже в Подебрадах і мешкаємо: Podíbrad, ul. Clímešnickí 625. Ольга має приїхати завтра. Прошу написати, що у Вас нового і які диспозиції.

Всіх сердечно здоровлю і цілую.

Ася, Іван.

№ 15

Прага, 2/VIII 1941 р.
Ліді Носик

Дорога Лідо!

Дякуємо Тобі за лист. Дуже жалуємо, що “Oberlandrat” у Празі не задовольнив Твого бажання приїхати з дочкою до нас. Тепер є воєнний час і всюди є великі труднощі при зміні місця перебування. Тішимося, що Вам у Кракові ведеться розмірно непогано і що Ви всі здорові, та що зможете незадовго вернутися додому і позбутися злиднів емігрантського життя.

Сердечно поздоровляємо.

Ольга і Ася

№ 16

Подебради, 25/VIII 1941 р.
АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Повідомляю, що ми позавтра (27.8) будемо вже в Празі. Від Тебе не прийшла сюда жодна звістка. Тішуся, що незабаром побачимося, бо думаю, що потрібні формальності будуть уже полагождені.

Сердечно Всіх здоровлю і цілую.

Твій Іван

№ 17

Прага, 12/IX 1941 р.
АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Власне я одержав повідомлення з “Oberlandraty” і пересилаю його зараз Тобі. Сподіваюся, що цим справа дозволу на виїзд до Праги може бути вирішена зараз.

Сердечно Всіх здоровлю.

Твій Іван

P.S. Прошу піти з цим повідомленням до шефа дістрікту, і він видасть дозвіл.

№ 18

Прага, 24/IX.1941 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Десь перед 2-ма неділями я післав Тобі повідомлення з уряду в справі перепустки на їзду до Праги, але досі не одержав від Тебе жодної звістки, чи воно прийшло і які диспозиції Ти задумав зробити. У нас нема нічого нового.

Сердечно здоровлю і цілую.

Іван

№ 19

Прага, 14/III 1942 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий брате!

Дякую за листа. Ми дуже раді, що ви всі щасливо дісталися додому та можете порядкувати у власній хаті. Певно, з тим багато клопотів і коштів, але все ж краще, як скитатися на чужині. Дуже радісна звістка, що маєте стільки шкіл та й що скінчилася польська господарка.

Ми перебули дуже тяжку зиму, якої я тут ще не бачив. У Вас, певно, теж була тяжка зима, але Ви на це приготовані, а тут властиво немає потрібних заряджень. На щастя, купила Ольга восени – в останній хвилі перед забороною – дрова і це нас хоч сьак-так урятувало.

Питаєшся, як зі мною. Мушу сказати: не зовсім гаразд. Крім ревматизму, голосяться ще й інші річі. Хоч не можу і ходжу на прохід при добрій погоді, то також не викладаю і почуваюся не конче добре, нема хоч такої спромоги, як перед ревматизмом. Тому непокоїть мене справа з медичною академією, про котру я Тобі казав і тоді вже навіть зовсім відкинув. Але на прохання двох сторін не відкинув під умовою: коли до весни здоров'я поправиться. Досі не маю жодних відомостей, але з Краківських вістей бачу, що за місяць справа вже має бути активована. Але таку справу перебирати та ще до того на самім початку, мені було би тепер майже зовсім неможливо, бо знаю, що це значить. У своїм інституті я перебував денно 8-10 годин і це

потрібно, аби все було в порядку, а тепер цього вже не волів би зробити. Так не знаю, що з тої історії вийде. Я пишу тільки про себе, а Ти мені не написав про себе нічого. Тому прошу написати, як маєшся. Молодим поводитись, мабуть, добре – певно, мають багато роботи, але це добре.

Всіх сердечно поздоровляю.

З щирим привітом, Твій Іван

№ 20

Прага, 16/VІ. 1942 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Найдорожчий стрийку, Лідко, Іване і Ірко!

Прошу прийняти від нас найсердечнішу подяку за телеграму, котра прийшла на другий день, і за щирого листа від Івана.

Це була велика відрода від Вас усіх, та шкода, що так далеко, що не була можлива Ваша присутність.

Ася і я перенесли найстрашнішу хвилю нашого життя, я вже другий раз таке нещастя перебула, що ми обі дивуємося, що ще живі та якось тримаємося.

Як стрийко були в Празі, тато такі були веселі, ми потішилися і були пересвідчені, що тато ще хоча кілька літ з нами побуде. В січні ми бачили, що тато мусів мати якісь болі, з котрими таївся. Ми бачили, що в недобрім гуморі, але нам їно сказав, як ми питалися – дай спокій! В лютому тато так поправився, дуже добре виглядав, так що усі знайомі звертали на се увагу. Та не надовго! В неділю перед смертю зачав тато взагалі мало їсти. Казав, що йому не смакує, що не може нічого з'їсти. Я викликала лікаря, котрий сказав, що це є брак кислони в шлунку, і дав лікарство. Було ще гірше. Появились болі, і прийшов другий лікар.

Тато йому звірився і признався, що в січні мав кров в стільці, а тепер те саме. Бактеріологічне дослідження ствердило, що кров є, але інших симптомів, котрі би вказували на карциному, як собі тато поставив діагноз – нема. Ми втішилися, але побоювались, чи це не є якийсь боляк в кишках.

Тато на очах страшно худ і втрачав сили. Тиждень перед смертю був на проході з Асею на замочку, але йому вже тяжко йшлося. В неділю мали тато спухлі ноги, чого ми дуже налякались і викликали третью-

го лікаря, котрий назначив негайне лікування в санаторії, але тато не захотіли. В понеділок почала зле відходити сеча, лікар приходив деколи і 3 рази в день і спускав сечу, але стан погіршувався. Тато все ходили по помешканню і мали хвилями болі та казали лікареві, що в нього нема вже кишок. Розмаїті знаки, котрі бувають при ракові – не були.

У вівторок зачалася властива причина смерті – “уремія”, отруєння сечовою кислотою – тато то дістали, з чим ціле життя працювали. Сталось так, як Іван писав про свої сни, був 3-4 дні смертельний бій. На поручення 2-х лікарів ми з татом їхали до санаторії, з вікон якої було видно татів хімічний інститут, в якому в четвер пополудні був встиг побувати, а в неділю о пів- на шосту рано тато по тяжкім терпінню помер. Смертельний бій був від 8 вечора до половини шостої – рано. Це було такого щось страшного, що не можу про те докладніше писати. Ми обі були з татом дні і цілі ночі. Два дні можна сказати, що тато вже був майже без пам'яті – не пізнавав ані нас, а в суботу пополудні ще сказав Ася і Ольга – не міг говорити і, мабуть, не видів хвилями. Ще перед виїздом сказав тато: мушу стрийкові відписати, але нічого доброго не маю до писання.

Похорон відбувся на кладовищі, де є похована мама, але це тимчасово, бо ми обох перевеземо до Галичини, мабуть, до Львова. Було повно священників – всіх українців, що є в Празі. Промови мали ректор, декан і студент. Вінців прекрасних було понад 30 великих і малих. Головно від українців, 2 – від чехів і один – від татового колеги, німця. Хлопці були у нас і на похороні з нами. Ми тата перевезли зі санаторії зараз вечером додому, де в мами у покою був катафалок, і потому знов у костелі святого Матея – другий катафалок. Від чехів не говорив ніхто. Ну про це аж колись усно! По похороні велика несподіванка чекала нас. Митрополит Шептицький післав на похорон др. Сліпого, єпископа, щоби він був на похороні. На жаль, приїхав на 5 годин запізно. В неділю була в церкві нашій славна панахида за тата, було, може, з 15 попів і Сліпий сам служив і пополудні був у нас і у тата на гробі. Ми тепер маємо страшно багато роботи, бо мусимо бігати по урядах задля спадку по татові. Можливо, що і до стрийка приїду з просьбою через дідуня і бабку татову і стрийкову. Але, то ще не знаю, аж що будуть хотіти суд і банк, в котрім тато мав свій масток. Ми би дуже радо поїхали до Вас на вакації до Чорткова, щоби потішитися Вами усіма. Але про це нема ані думки. Як зможемо поїхати до Галичини, то поїдемо аж по війні через потягові труднощі. Лікарка посилає нас тепер до Карантій на 3-4 тижні, щоб ми набрали трохи сил. Але коли ми

поїдемо не знаю – чи в серпні, чи при кінці липня і чи взагалі то буде можливо, бо спадкова справа дасть нам ще з 6 неділь біганини. Так би ми потребували стрийка до допомоги, що і як написати, а тут хіба плач, все треба самому вибігати. Порадили нам знакомі, щоби ми самі без нотаря вибігали усе, але я вже ніг не чую. Вони, і нотар, і адвокат за все вимагають платити тяжкі тисячі. Так тепер знову буду бігати по урядах, бо Ася є в уряді. Нашого тата нам страшно бракує на кожнім кроці. Така пустка в помешканню, що собі ніхто не може представити. Ніхто нас не чакає і ніхто не говорить. Вже в неділю буде 4 тижні, як тато померли, а нам здається, що це нині або вчора.

Дуже просимо не гніватися, що ми так довго не писали, бо ми не були в силі взагалі листа написати. Дали ми зробити маску правої руки тата – вийшла прекрасна. Фотографія тата в труні вийшла зле, бо тато були прекрасні.

Дуже просимо написати нам частіше, бо ми вже на світі тільки Вас маємо. Просимо стрийка триматися і трохи задля нас, щоби ми в ріднім краю побачилися.

Цілуємо стрийкові руки, Лідку, Ірку та Івана.

Здоровимо сердечно.

Ваші нещасні Ольга і Ася

P.S. Тата несли в нашім прапорі із дому

18.VI 1942 р.

№ 21

Прага, 24/VI 1942 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Найдорожчий стрийку!

Сердечно дякуємо за лист, котрий нас дуже потішив, бо ми після обох листів від стрийка та Івана не відчуваємо себе такими великими сиротами. В першому листі я повідомила, що з краю ми дістали переказання від митрополита Шептицького через др.Сліпого та від родини – Вас усіх, Юлька, Филипчуків – Ольги Горбачевської і Якимчуків. Інакше ніхто! Може, воно буде інакше, як ми тата, маму і Василька перевеземо, чого дай нам Боже ще дочекати. До Галичини, розуміється, поїдемо аж по війні. Як би ті потяги їхали, то ми зараз на вакації поїхали б до Чорткова, а так нема що і думати. Тепер маємо повно справ до полагодження із судом (спадковим). Правду пи-

шуть стрийко, що нас тепер не в'яже з Прагою нічого, але що робити, треба чекати.

Дуже просимо не забувати нас і писати частіше, хоч би Лідка і Іван.

Цілуємо руки стрийкові, Лідку, Івана і Ірку цілуємо.

Ваші Ольга і Ася

№ 22

Прага, 10/ВП 1943 р.
АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий стрийку!

Цілуємо руки за новий лист. Інженер Галька теж дуже втішився Вашим поздоровленням і пересилає Вам низький поклін і сердечний привіт. Професор Колесса все в тім самім помешканню, має вістки від доньки Любки, що все в неї у порядку. Христя подорожує і кланяється Вам, поздоровляє стрийка і пані Колессу.

У нас тепер знову трохи ліпше. Ася була досить поважно хвора, здавалося, що в неї “ulcus”, але, хвалити бога, знов є добре – виходить, що в неї був тяжкий катар кишковий.

Дуже нас потішила вістка Івана, що стрийко сего року здоровий. Вже наближаються вакації, і ми маємо велику охоту податися до стрийка і рідного краю. Писав нам Іван, що стрийко і Лідка поїдуть в літі до Моршина на лікування. Може, і ми могли би поїхати до Моршина? Прошу ласкаво нам написати, які там можливості в тих купелях. Тут страшенні речі говорять про ціни в Галичині. Ми хочемо на 2-3 дні до Львова – Тернополя – до моєї швагрової Маринці і до Чорткова. Трохи боїмося дороги, але професор Мірчук, що якраз приїхав із Берліна, хоче теж з родиною при кінці літа поїхати до Галичини і нам не відраджує. Певна річ, що і II клас із вічними переїздами не буде дуже приємним, але і минулого року їзда не була завбною, але ми добре приїхали.

Якщо не вдасться з якоїсь дуже важливої причини поїхати до стрийка, то ми будемо сидіти в Празі, бо їхати до Чехів по сотворенню дивізії нашої нема що і думати. Тут взагалі із харчами досить зле. Якби я не мала Маринці, котра мені деколи посилає кілограмові па-

кунки, то я не знаю, як би ми з Асею тут війну пережили. Ще з мукою трохи добре, але без жирів дуже зле. Мусимо перетерпіти, а то ми хочемо прецінь тата, маму і Василька перевезти до Галичини по війні, тому треба триматися.

Пересилаємо Вам 2 виписки зі статей Краківських Вістей. Першу написав проф. В.Зейпек, татів колега, хімік з німецького університету, котрий просто тата любив. Він був теж першим з лікарів, що тата взагалі згадав. Наші нічого до тепер не вскурали!! А чехам було заборонено; від чехів взагалі щось писати або згадати про тата в лікарських чеських газетах ніхто не смів. Ми про це довідалися від приятеля, чеського лікаря, але він не був у стані довідатися, хто був усього ініціатором. І це все тому, що тато був українцем. Ну, як ми зі стрийком побачимося, тоді докладно поговоримо.

Переклав статтю проф. Мірчук з Берліна, що і написав про тата другу статтю, котра просто зі серцем написана і прекрасна. А наші – нічого. Але київська газета гарно писала про тата!

Цілуємо стрийкові руки, і Лідку та Ірку цілуємо, а Івана сердечно поздоровляємо і просимо щиро нам написати.

Ольга Костів

P.S. Я дякую Іванові за лист та гарні фотографії.

Ася все відклала висилку листа, але я вже нині сама висилаю. Ася теж цілує руки стрийка і усіх поздоровляє.

№ 23

Прага, 9/ХІІ 1943 р.

АНТОНОВІ ГОРБАЧЕВСЬКОМУ

Дорогий стрийку!

Просимо прийняти нашу сердечну подяку за лист і ласкаві інформації про Юлька. З листа від Лідки ми довідалися, що стрийко недомагають і потребують ліків. Ми обі ходили по різних аптеках, але ніхто ні в чеських, ані в німецьких аптеках таких ліків не знає. Посиляємо Вам лік, який в аптеці нам рекомендували.

У нас всьо по – старому, живемо у старім помешканню, господарюємо без прислуги, з харчами все гірше. Правда, за великі гроші під рукою тутешні всьо мають. Але до нас ціни неприступні.

Просимо подякувати Лідці за листа. Рівно ж Іванові за картку. Лідка згадує в листі, щоби ми спиталися інженера Гальку, чи є можливість одержати дозвіл на поїздку до Праги. Пан Галька переказує, що тепер це майже виключно. Правда, сюди приїздить мале число наших студентів, які закінчують тут на УВУ свої студії. Є тут українські евакуйовані люди, яких бігом за кілька днів висилають до Відня або до Лінца до таборів. Спішимося, аби ще нині лист відійшов.

Цілуємо руки стрийкові і просимо хоча кількома словами повідомити про свій стан здоров'я.

Ася, Ольга

№ 24

Прага, 11/V 1944 р.

ЛІДИ НОСИК

Дорогенькі!

Лист від Вас з дня 25 квітня ц.р. одержали і дякуємо за пам'ять. Ми були дуже неспокійні про Вас, коли прочитали в Краківських Вістях про смерть стрийка, а від Вас не мали жодного повідомлення. Доперва лист, який справді дуже сумний заспокоїв нас настільки, бо знаємо, що Вам нічого злого не сталося.

Знаємо, які тепер часи і кожна хвилинка може принести нещастя. Дуже нам жаль за стрийком, що помер в таких невідрадних обставинах. Оба брати померли в однакових літах і на одну і ту саму хворобу. Ми чекали вас і тішилися, що стрийко замешкає в татовій кімнаті, і всьо приготували. Тим часом невмолима смерть перепинила наші плани. Як ми отримали від вас телеграму, що Ви є в Горлицях, а стрийко хворий лежить у шпиталі в Саноці – того самого дня вислали ми dringend телеграму на адресу стрийка до шпиталю із запитом, коли маємо Вас всіх очікувати. Відповіді ми не отримали і не знаємо, чи телеграма дійшла до рук стрийка. Щодо Вашого приїзду, то наші знайомі радять, щоби Іван зараз вніс прохання до деканату правничого факультету УВУ в Празі про допущення до першого державного іспиту. Якби Іван дістав дозвіл і сюди приїхав, тоді може старатися про дозвіл, щоби опісля могли приїхати Лідка та Ірка разом. Просимо, отже, негайно внести прохання до УВУ. До Ірці напише Стефа окремий лист, а поки – що дуже дякує за лист, який дуже зворушив її.

Цілуємо Вас всіх щиро.

Ася, Ольга

P.S. Як бачите, Стефця написала за нас листа, тому що дуже спішимося, а наша українська мова нам є трудна, щоб скоро писати.

За секретара Стефа.

№ 25

THE UKRAINIAN ACADEMY
OF ARTS AND SCIENCES
IN THE U. S., INC.

TELEPHONE
ACADEMY 2.1866

206 WEST 100 th STREET
NEW YORK 25, N. Y.
Нью-Йорк, 25/ V 1964 р.
Високоповажаним
ПП. Лідії і Іванові Носик
Торонто, Канада

Високоповажані Панове!

Маємо честь повідомити Вас, що Конференція Української Вільної Академії Наук у Сполучених Штатах Америки, з нагоди 90-річчя з дня народження Академіка ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО, відбудеться в неділю 31-го травня 1964 року о 7-й год веч. в приміщенні Академії – 206 Вест, 100 вул. Н.Й. за такою програмою: проф. Микола Зайцев: “Іван Горбачевський – дослідник і педагог”, д-р Михайло Шляхтиченко: “Важливіші моменти в житті академіка Івана Горбачевського”.

З глибокою пошаною і щирим привітом,

Іван Замша – секретар

№ 26

Прага, 22/ХП 1967 р.
ЛІДІ НОСИК

Дорогі!

Дякую Вам за листа. Тішуся, що всі здорові – це в житті, справді, найважливіше.

У мене все по-старому. Вліті проф. О.Балицький дав зробити копії татового погруддя, повіз до Галичини і передав музеям в Тернополі і Станіславі (тут Вам посилаю вирізку зі станіславської газети, з Тернопільського музею дістала я окрему подяку). Все це обійшлося в не бог-зна які кошти.

Прикро мені, що власна родина не спромоглася цього зробити – маю на увазі Юльків лист, де пише, що йому нібито сказали в Тернополі, що мають там досить своїх хіміків молодих і т.п. Знаю, що Юлько тоді вже був тяжко хворий, але його родина мала, гадаю, щось реального зробити, а не мусила так зовсім від участі в цій справі відтягтися.

Вийшло так, що справу успішно полагодили чужі люди. Тут з цього приводу ходять тепер зайві, але, на жаль, обгрунтовані критичні зауваження.

Рівночасно висилаю Вам в окремих листі біографічно-бібліографічні матеріали про тата, а також список деяких матеріалів з татової спадщини, депонованої в Центральнім архіві академії наук (Ustredni archiv Csetv, Karlova 2, Praha 1). Директор цього архіву академік (Vojtisek) подасть ближчі інформації про ці матеріали, а то і виготовить з них мікрофільм кожному, хто в цій справі до архіву листовно звернеться.

З Різдвом і Новим роком 1968.

Щиро Вас усіх вітаю та бажаю Вам щастя, здоров'я і всього найкращого.

Ваша Ася

№ 27

Прага, 25/IX 1989 р.

ЛІДИ НОСИК

Дорогі друзі!

З болем передаю Вам сумну вістку, що дня 13 вересня одразу пополудні відійшла навіки дорога пані Ася... Похорон відбувся у крематорію 19 вересня. На початку заграли Ave Maria з жіночим співом, панахиду служив греко-католицький священник, а під кінець заграли сумну музику – largo Дворжака. Після Ave Maria промовляв

давній приятель і учень проф. Горбачевського по-чеському. Теплими словами згадував незабутню..., а відтак промовляв священик. Буде похована у родинній могилі, де задалегідь приготувала своє ім'я.

Напишу Вам дещо про останні дні її життя. Пересиджувала у фотелі коло свого ліжка й іноді слухала радіо або дрімала. Трагічне було те, що майже не бачила (лише силуети) і тому читати вже не могла. Обід їй приносили до кімнати (раніше ходила до спільної їдальні). Пересувалася з тяжкою бідною, і тривало їй дуже довго поки додибас до купальні або туалету, а головне при тому їй дуже боліли ноги: держала у руках палиці і була зовсім зігнута. Сусідка її, горбатенька, не розуміла її стану і часто їй дорікала, що вона не завше ходить до WC і що вона лінива. Тому почувала себе дуже пригноблено, нарікала мені, що ні від кого не чує теплого слова.

Потім так ослабла, що переважно лежала у ліжку. Пригадую, як я їй читала Вашого останнього листа, то вона, майже, зраділа, що пані Ірена відкликала заручини, і висловила думку, що той Ваш лікар був би більш відповідним партнером. Пані Ася, напевно б, Вам про це не писала, але я пишу тому, щоб Ви бачили, як вона на все реагувала. Дуже зраділа третій хусточці і кілька разів казала: “Це буде для мене”. Щодо тої дівчини з Нью-Йорку, вона не дуже здивувалася, бо тут також дівчата самостійні... Переважно мала добрий апетит і все їй смакувало. Потім стала менше їсти і приймала лише м'яку страву. Я старалася принести їй щось поживнішого, наприклад, молочний кисіль, куди давала жовточок, масло і какао. Це вона їла і хвалила, але далі їла все менше і менше. Доводилося її годувати з ложечки, як малу дитину, і просити, щоб з'їла ще трошки. Потім лише пила і було їй важко ковтати. Була дуже худа, а тепер ще більше схудла. Одного разу своїй сусідці сказала, що хотіла б, щоб прийшов до неї священик. Тоді я постаралася, щоб він прийшов. Після цього, щоб не почувала себе такою самотньою, я старалася останнім часом забігати до неї кожного дня. Спочатку ми розмовляли, вона цікавилася моїми справами. Потім вогною рукавичкою обтирала їй обличчя й руки (вже до купальні ми не ходили). Потім щось їй перекрило (вона останнім часом не вдержувала сечі).

Як я відходила, то завжди питалася, коли побачимося, і без кінця мені дякувала, аж мені було соромно. Іноді нарікала, що їй важко дихати. В середу 12-го я спитала її, чи не ліпше би поїхати до лічниці. Вона мені відповіла, що так. Тоді я зателефонувала до того професора, що промовляв на похороні, щоб він поговорив про це з лікаркою,

що він і зробив. У четвер я приїхала аж о 8 годині вечора і побачила порожнє ліжко. Думала, що перевезли до лічниці. Але пані вже не було в живих. Так мені прикро, що я прийшла в останній день записно. Втратила таку безмежно добру людину.

Олександра Сірополко

№ 28

Прага, 23/VII 1994 р.

Місіс І.Р. Носик
66 Хілтон авеню
Торонто, Канада

Дорога місіс Носик!

Маю приємність сердечно запросити Вас на святкування 110-ї річниці початку читання лекцій з медичної хімії на Чеському медичному факультеті в Празі, де ми вшануєм видатну особистість – Вашого дідуся, Доктора Івана Горбачевського, першого ректора інституту медичної хімії Чеського університету в Празі.

Святкування відбудеться 22.09.94 о 9⁰⁰ на першій кафедрі медичної хімії і біохімії на 1-му медичному факультеті Карлового університету в Празі, вул. Катеринська, 32, і в лекційній залі того самого інституту, що був заснований проф. Горбачевським в 1883 р.

Шкода, але ні факультет, ні університет не мають можливості покрити ваші витрати, пов'язані з приїздом і проживанням в Празі.

Щиро Ваш

проф., д-р Юрій Крамл –
завідувач кафедри медичної
хімії і біохімії першого медичного
факультету Карлового університету,
Прага, Чехія

№ 29

Пані Ірені-Романі Носик
Торонто, Канада

13 червня 2002 р. на медичному факультеті Карлового університету у Празі урочисто відзначено пам'ять проф. І.Горбачевського, який заснував інститут лікарської хімії в Карловому університеті у Празі.

В урочистій академії взяли участь ректор університету професор Іван Вільгельм, декан медичного факультету професор Станіслав Стіпек та інші чеські та українські професори разом з консулом України в Чехії.

Ректор Карлового університету в Празі

№ 30

Прага, 14/VI 2002 р.
І.Р. НОСИК

Дорога пані Носик!

Письмово передаю Вам мою сердечну подяку за портрет професора Івана Горбачевського, якого я мав честь одержати цього вечора в присутності його ексцеленції посла Республіки Україна.

Спеціальне святкове зібрання в історії Carolinum відбулося в присутності штатного персоналу та студентів університету і медичного факультету, було вищою пам'ятною okazією.

Карлів університет і його перший медичний факультет та медична громадськість любовались Вашим гарним портретом, однієї з найбільш видатних постатей в історії чеської медицини і чеської науки. Як Ви знаєте, Ваш дідусь був основоположником медичної хімії в Чеському університеті і одним із співзасновників Чеської біохімії. Він зіграв велику і ключову роль як декан і ректор в розвитку Чеського університету в Празі.

Ваш подарунок є найбільш дорогоцінним для нас тому, що це є робота Вашої власної руки і тому вона значить значно більше, ніж офіційна пам'ятка. Ваш дарунок є виразом міжнародного контакту і дружби, що дуже важливе для нашого університету. Картина буде висіти на видному місці нашого першого медичного факультету.

Ми дуже жаліємо, що хвороба помішала Вам взяти участь у святковій церемонії, але дуже надіємось, що Ви приїдете до Праги в якомусь пізнішому часі. Зустрінемо Вас з честю та із задоволенням подякуємо Вам персонально.

Зі щирою повагою, проф. Іван Вільгельм

№ 31

Прага, 09.08.1905
до Лесі Українки

Прошу прийняти сердечну подяку за прислане прекрасних пісень з баж[анн]єм, щоби дальші Ваші твори борзо побачили світ.
Шлю Вам і всім знакомим сердечний привіт.

Горбачевський

№ 32

Прага, 20.06.1908
до Лесі Українки

Високоповажна добродійко!

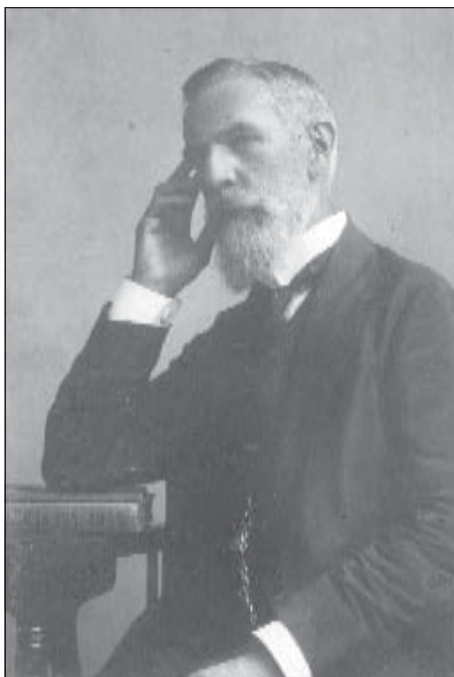
Пан Кривинюк післав мені ще на весну працю д[окто]ра Севастіанова¹ в Києві о гілках кровних, щоби єї публікувати. Сю працю я передав спеціалістові, котрий єї переглянув і декуди стилістично поправив. {...}²

Дуже прошу вибачити мені, що о цім пишу, але я не знав, до кого з цею справою звернути си. П. Кривинюк писав тоді, що зараз вибираються з Києва на Волинь чи де, і адреса не подав. В надії, що п. добродійка знають д-ра Севастіанова, прошу о ласкаву інтервенцію у него, щоби цю справу вже раз покінчити. Пан автор мусит також написати своє ім'я – я навіть не знаю, чи він так пише си, як я пишу.

---

¹ Севастіанов – біохімік, знайомий Михайла Кривинюка.

² Викладається суть редакційних правок, рекомендації щодо місця друкування тощо.

*Високоповажному Добродію Радникові Двора
Докторові Івану Горбачевському з висловом щирої вдяки
за ревну дбалість про долю українських виходців
в Празі і в Чехах.*

*Олександр Барвінський
6/7.1915*

РОДОВІД ГОРБАЧЕВСЬКИХ

Іван Горбачевський постійно цікавився генеалогією свого роду, але достовірних даних про своїх попередників, віддалених на кілька поколінь, йому не вдавалось віднайти. З таким же питанням до нього звертався і син австрійського генерала Едмунда, який вважав себе належним до роду Горбачевських, але теж безуспішно.

Близький приятель і товариш по Українському вільному університеті доктор, професор Михайло Шляхтиченко, вже після смерті І. Горбачевського, у своїй праці “Важливіші моменти в житті академіка Івана Горбачевського” наводить свої міркування з приводу походження роду Горбачевських. Ось як він про це розповідає: панна Ася, молодша донька світлої пам’яті академіка Горбачевського, оповідала мені, що їхній рід Горбачевських вийшов із Великої України. Вона не могла мені пояснити, коли саме і як, але я так міркую, що це могло статися помимо волі її предків.

Границя між російською та австрійською імперіями на нашому Поділлі не завжди проходила по річці Збруч. Російське посідання української території в тому районі було висунуте значно на захід, місто Тернопіль було пограничним містом, в якому стояли пограничні російські гарнізони. Отже, село Зарубинці біля Тернополя, в якому сто десять років тому (15 травня 1854 р.) народився наш славний учений Іван Горбачевський, певний час знаходилось на території Великої України.

“Цей факт, – пише Шляхтиченко, – не міг не позначитись на характері та ментальності як роду Горбачевських, так і його славного представника Івана Горбачевського. Польське панування в Галичині, до якої с. Зарубинці примикало, навряд чи було до вподоби священичому родові Горбачевських. На це вказує факт, що коли Іван Горбачевський закінчив у Тернополі гімназію, розуміє польську, бо українська гімназія там була відкрита значно пізніше, він поминув Львів

і Краків, де в університетах панували поляки, і помандрував аж до Відня, і там став студентом медичного факультету Віденського університету. Цей факт мав значення для цілого його життя та його надзвичайної наукової кар'єри.”

Але з цієї логічної, трохи натягнутої гіпотези мало залишається місця, якщо врахувати дані метричних записів, які пощастило одержати братові Івана – Антонові Горбачевському. В листі до Антона від 23.XII. 1939 р. Іван висловлює велику радість і щиру вдячність Антонові за віднайдення джерел родової генеології.

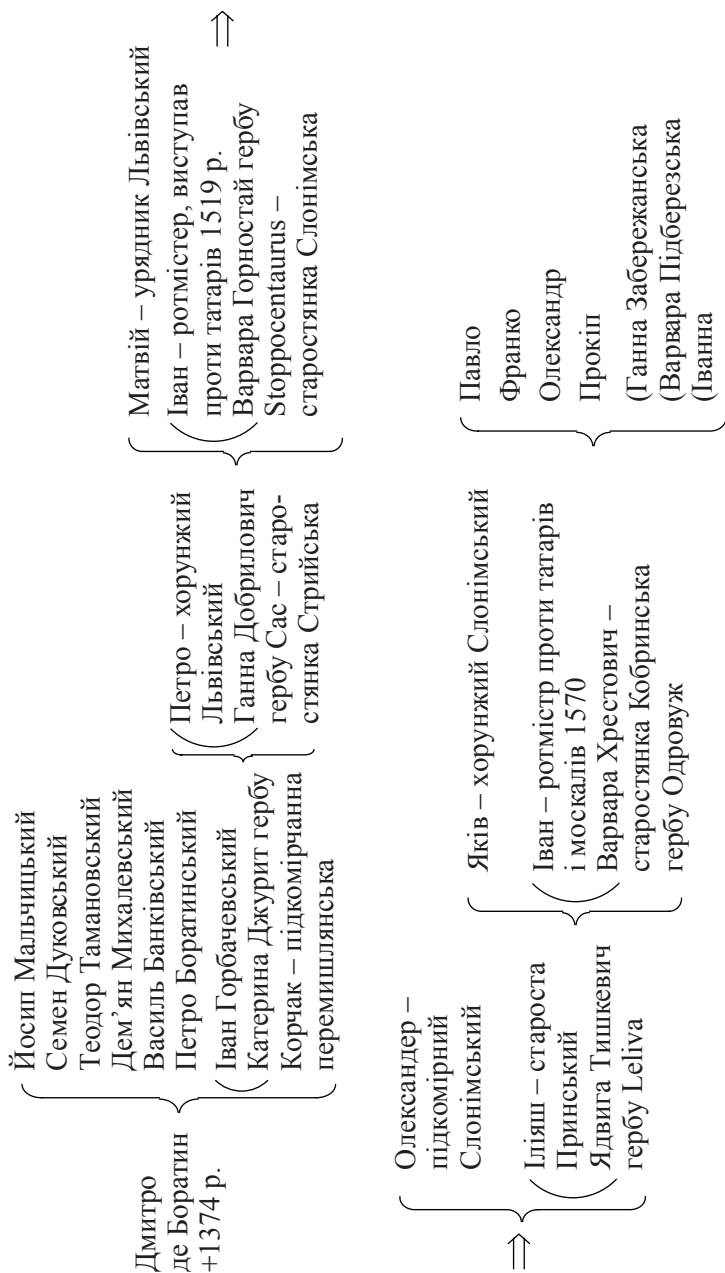
Як стверджує Ірена Носик, коло 1940-41 рр. до діда Антона, який тоді проживав у Кракові, звернувся якийсь високопоставлений австрійський урядник із Відня з проханням підтвердити, що він належить до роду Горбачевських. Він довго шукав свого роду, присвятив йому багато часу і несподівано в різних документах знайшов, що він належить до роду Горбачевських, який бере початок майже з 13 ст. і має свій герб.

Цей пан залишив метричні документи Антону Горбачевському, вони і зараз зберігаються в родинних архівах Носиків у Торонто. За всю цю довідку про відновлення генеології роду Іван був дуже вдячний братові Антону, про що було сказано вище.

На основі метричних документів донька Антона Лідія зробила діаграму роду Горбачевських, яку ми наводимо нижче.

**КОПІЯ РОДОВОДУ ГОРБАЧЕВСЬКИХ
ЗГІДНО З МЕТРИКАЛЬНИМИ КНИГАМИ**

(первопис – у родинних архівах Івана та Лідії Носиків, Торонто, Канада)

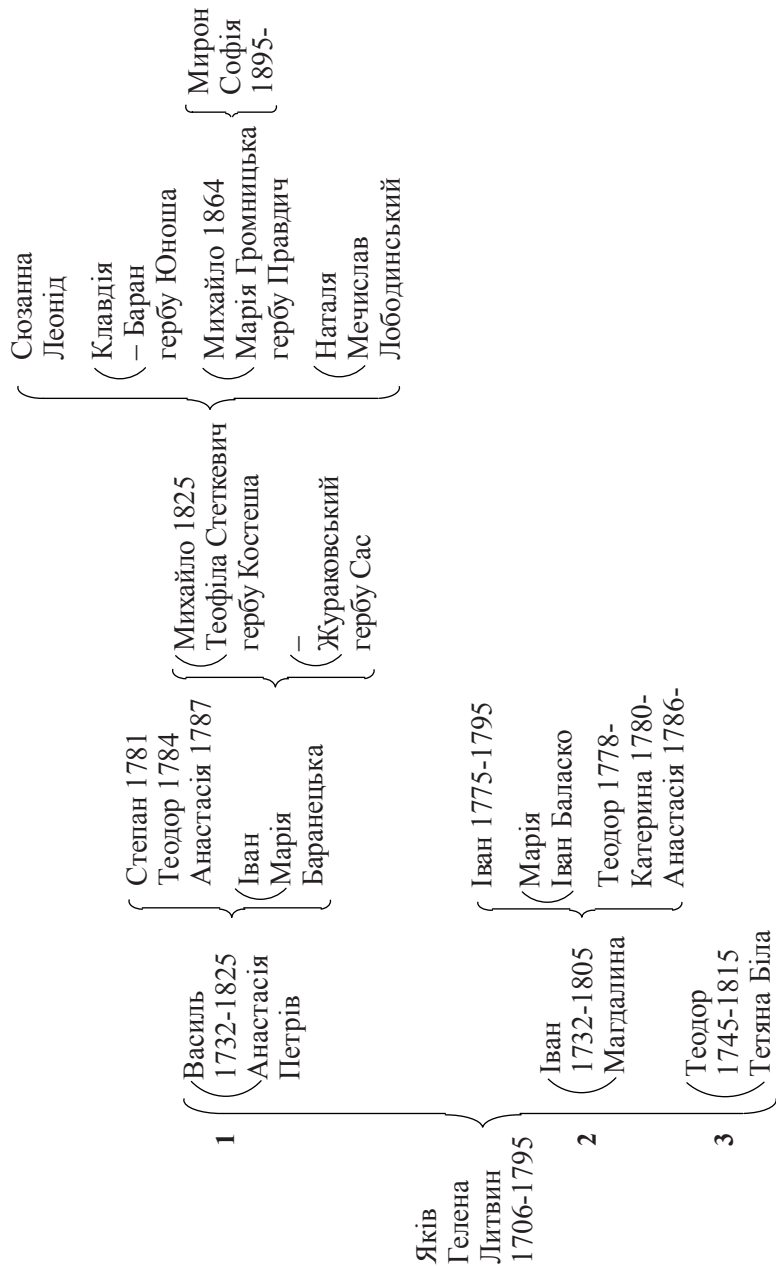
Як впливає із цієї діаграми, основоположником династії Горбачевських, очевидно, можна вважати Дмитра де Боратина (+1374 р.). Від нього пішли Йосип Мальчицький, Семен Дуковський, Теодор Тамановський, Дем'ян Михалевський, Василь Банковський, Петро Боратинський та Іван Горбачевський.

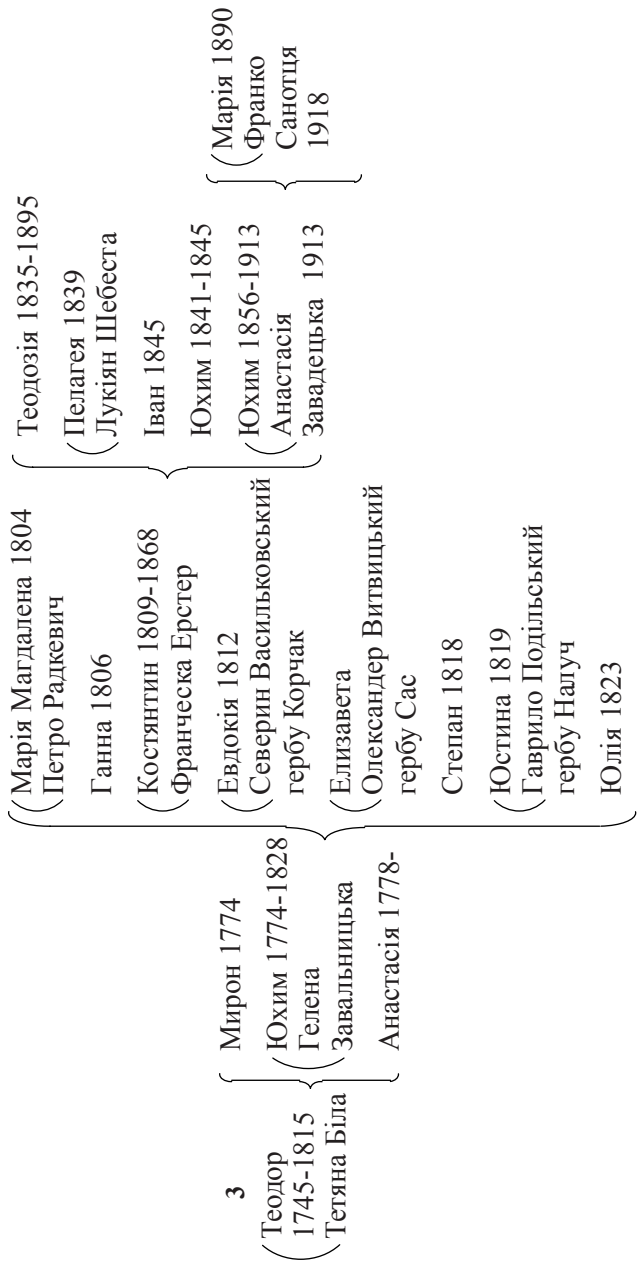
Останній одружився з Катериною Джурит гербу Корчак, Перемишльською підкомірною. Вони народили сина Петра, який займав посаду Львівського хорунжого. Його дружиною стала Ганна Добрилович гербу Сас, за походженням Стрийська старостянка. В них було два сина: Матвій – урядовець Львівський – та Іван, що одружився з Варварою Горностай, гербу Стоппоцентавру, за походженням старостянка Слонімська. Іван у чині ротмістра обрав участь у війні проти татарів 1519 р. Його син Олександр був підкомірним Слонімським, а другий син Іліяш – старостою Принським. Від шлюбу з Ядвигою Тишкевич, гербу Леліва в нього було два сини: Яків – хорунжий Слонімський та Іван – ротмістр, що брав участь у битві проти татар та москалів 1570 р. У Івана було 4 сини – Павло, Франко, Олександр, Прокіп та 3 невістки – Ганна Забережанська, Варвара Підберізька та Іванна.

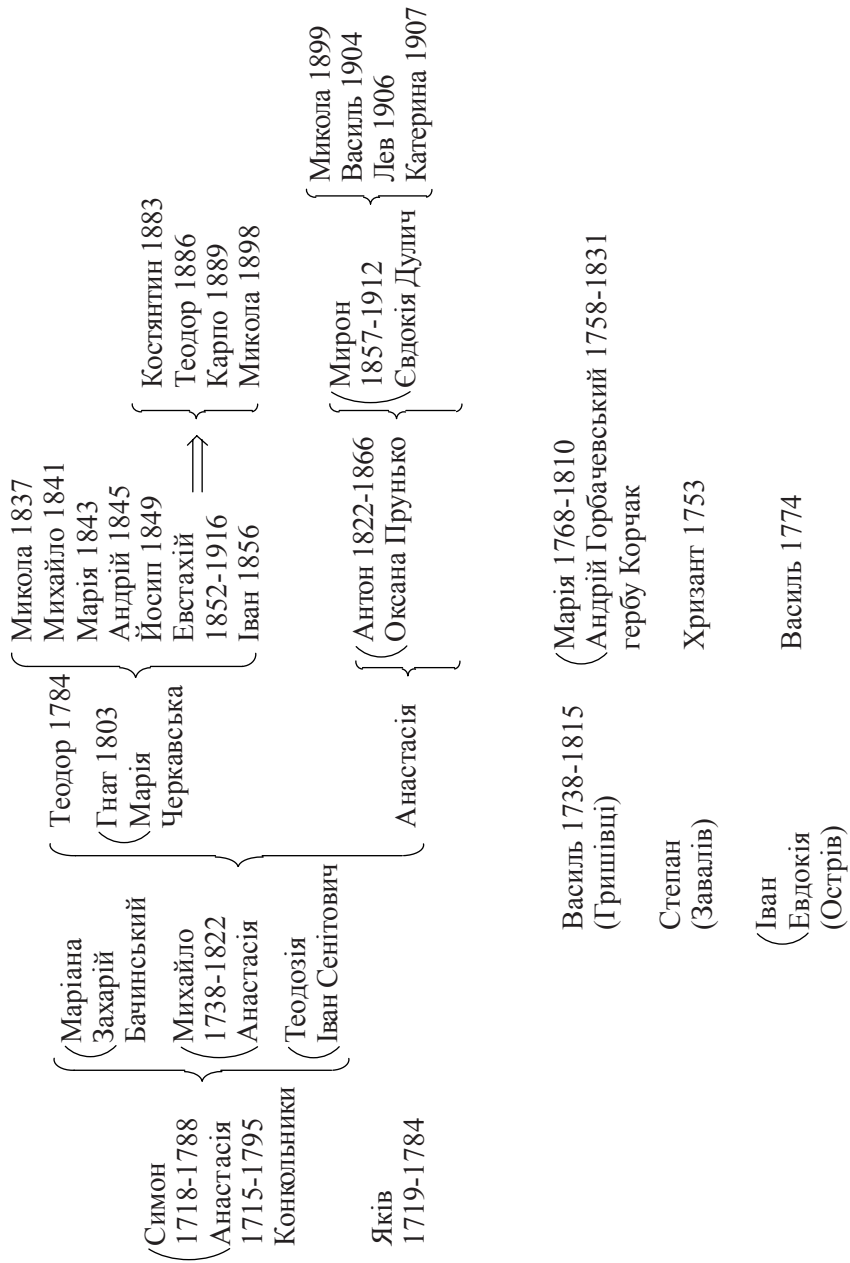
Таким чином, попередники роду Горбачевських в XIV-XVI ст. належали до шляхти, мали свій родовий герб, займали керівні посади у війську чи урядах різних міст Галичини: Перемишлі, Львові, Стрию, Слонімі та Кобрині.

ДАГРАМА ГЕНЕАЛОГІЇ ГОРБАЧЕВСЬКИХ

ЗА XVIII, XIX, XX ст.

Яків Горбачевський в шлюбі із Оленою Литвин народили трьох дітей: Василя, Івана та Теодора.

Василь одружується з Анастасією Петрів. Від нього також пішло три сини: Степан, Теодор, Іван та донька Анастасія.

Але рід продовжив згідно з діаграмою, одержаною на основі метричних записів, тільки Іван, від якого пішов Михайло. Від останнього в шлюбі з Теофілою Стеткевич народилися Сюзанна, Леонід, Клавдія, Михайло та Нагала. Продовженням роду Михайла та його дружини Марії Громницької були Мирон та Софія (1895).

У Івана (1732-1805), що походив від Якова та Магдалини, пішли діти Іван (1775-1795), Теодор (1778), Катерина (1780) та Анастасія (1786).

Третій син Якова Горбачевського та Олени Литвинової Теодор одружився з Тетяною Білою. В них було троє дітей: Мирон (1774), Юхим (1774-1828 рр.) та Анастасія (1778). Юхим був багатий на діти, він у шлюбі з Геленою Завальницькою привели на світ Марію-Магдалину (1804), Ганну (1806), Костянтина (1809-1868), Євдокію (1812), Єлисавету, Степана (1818), Юстину (1819) та Юлію (1823).

Від Костянтина Мироновича пішли Теодозія (1835-1895), Пелагея (1839), Юхим (1841-1845), який прожив тільки 3 роки, Іван (1845), знову Юхим (1856-1913). У Юхима від дружини Анастасії Завадецької була донька Марія (1890), що вийшла заміж за Франка Санотця.

Від Симона, брата Якова Горбачевського пішли Маріанна, яка вийшла заміж за Захара Бачинського, Михайло (1738-1822) – одружений з Анастасією, та Теодозія, що створила сім'ю із Іваном Сенітовичом. Від Михайла пішли діти Теодор (1784), Гнат (1803) та Анастасія. В Анастасії був син Антон, який в подружній парі з Оксаною Прунько мав сина Мирона. Останній створив сім'ю із Євдокією Дулич від них пішли Микола (1899), Василь (1904), Лев (1906) та Катерина (1907).

Гнат – син Михайла та Анастасії, одружившись з Марією Черкавською, народили: Миколу (1837), Михайла (1841), Марію (1849), Андрія (1845), Йосипа (1849), Євстахія (1856-1916), Івана (1856). В Євстахія були чотири сини: Костянтин (1883), Теодор (1886), Карпо (1889) та Микола (1898).

Від Василя (1738-1815) з Гришовець пішов Андрій Горбачевський (1758-1831), який одружився з Марією (1768-1810).

Брат Василя Степан проживав у Завалові. В нього був син Хризент. Ще один брат Василя Іван одружився з Євдокією і проживав в Острові зі своїм сином Василем (1714).

Від Симона з роду Горбачевських та його дружини Марії пішли Андрій, Ганна, Василь та Петро (1775-1831).

Подружжя Андрій (1753-1831) та Марія (1768-1810) Горбачевські гербу Корчак продовжили свій рід через Івана (1764-1813), Ганну (1786-1789), Василя (1789-1796), Катерину (1791-1793), Йосипа (1794-1801), Теклю (1787), Катерину (1800) і Юстину (1802-1802). Катерина і Юстина прожили відповідно два і не цілий один рік.

Іван Андрійович від шлюбу з Катериною Голодинською мав сина Івана (1912), що проживав у Небилові. Другий їх син Михайло (1812-1897) разом зі своєю дружиною Кароліною Трачек (1819) дали велике потомство синів і доньок: Емілія (1841), Сидонія (1844), Агнія (1849), Едмунд-Михайло (1859), Герман (1851-1855), Василь-Людovic (1854-1898), Вільгельм (1860), Альбіна (1856-1870), Амалія (1858), Марта (1862). Серед них – Едмунд дослужився до генерал-лейтенанта Австрії, а його син Домінік (1881) був австрійським ротмістером.

Ганна Ключенко (1761-1831), донька Симона і Марії, свій рід не продовжила.

Багате продовження залишили Василь та Петро, що походили від Симона. Василь від шлюбної дружини Марії Кліпановської мав чотири сини і одну доньку. Його син Микола (1802-1883) створив сім'ю з Петрунелею. Вони народили Адама (1852-1886) та доньку Іванну, яка вийшла заміж за Онуфрія Поляновського.

Адам одружився з Марією Терас, у них народився син Євген (1882). У Бенедикта Васильовича (1806-1869) та Ганни Хомич з Кончаків були такі діти: Теофіла (1841), Степан (1843-1873), Йосип (1845), Юліанна (1845), Гілярій, Софія, Клементина, Марія та Олександра. У Йосипа, що одружився з Сабіною Бородайкевич була донька Гелена, яка вийшла заміж за Гната Якимчука. Від цього шлюбу в них народилися Наталія, Ірина, Ольга та Роман.

Друга донька Йосипа, Стефанія була замужня за Пилиповичем Іваном. В них було два сини – Тарас і Роман.

Син Василя Горбачевського та Марії Кліпановської Яків (1817-1875) одружується з Гоноратою Воїнською (1833) в Зарубинцях біля Збаража. Від цього шлюбу в нього було 8 дітей: Корнелій (1850), Марія (1852), Іван (1854-1942), Антін (1856-1944), Яків (1858-1860), Клементина (1862), Йосип (1864), Стефанія (1868). В ранньому дитинстві помирали Корнелій, Яків, Клементина.

- 5
- (Петро 1775-1831
Розалія
Верхратська
- (Северин 1807-1888
Сюзанна Храневич
Куринці
- (Аполоній 1811-
Віктор 1812-
Теофіл 1814-
- (Текля 1803-1887
Іван Струтинський
гербу Сас
- (Евеліна 1835
Іполіт Брилінський
гербу Сас
- (Павло 1840-1894
Антонія Ягейлович
гербу Лабендз
- Юліан 1842-1861
Сюзанна 1844-1851
Климентина 1847-1851
Северина 1849-1851
Максимільян 1852-1853
- (Ераст 1855-
Аделя Кресінська
гербу Нечуя
Гіларі 1857-1859
- {
Олімпій 1892
Марія 1896
Сюзанна 1898
Северин 1900
Ганна 1902

Марія створила сім'ю, вийшовши заміж за священника Ереста Ходоровського, що мав парафію в селі Малашівцях Збараського району. Їхній син Юліян Ходоровський посвтав Стефанію Кузів. В них народилися дві доньки: Лідія, яка вийшла заміж за Левка Голінатого, та Ольга.

Із дітей Якова і Гонорати Горбачевських гербу Корчак до глибокої старості дожили брати Іван – всесвітньовідомий учений, професор, академік, ректор Чеського університету в Празі, міністр здоров'я Австро-Угорщини, та Антін.

Іван одружився з Емілією Білінською. В них було дві доньки Ольга (1883 р.) та Марія (Ася) (1885-1979). Ольга була заміжня за Василем Костівим.

Антін одружений з Мальвіною Мицьковською. Народили троє дітей: Галину, Лідію та Богдана. Лідія вийшла заміж за правника Івана Носика. Від шлюбу в них народилася донька Ірена-Романа, яка стала видатним художником, доктором мистецтвознавства, брала участь у різних світових конкурсах та виставках, працювала тривалий час головним художником Торонтського університету. Вчилася в університетах в Інсбруку (Австрія) та Онтаріо (Канада).

Остання донька Василя Горбачевського та Марії Клипановської Катерина створила сімейний шлюб із Іваном Білецьким.

Петро Горбачевський (1775-1831), що народився в сім'ї Симона і Марії, взяв шлюб із Розалією Верхратською. Вони мали чотирьох синів: Северин (1807-1888), Аполон (1811), Віктор (1812) та Теофіл (1814).

Северин після одруження із Сюзанною Храчевич у Кудринцях продовжив свій рід через своїх дітей: Текля (1833-1887), що вийшла заміж за Івана Струтинського гербу Сас; Евеліна (1835) заміжня за Іролітом Брилінським гербу Сас; Павло (1840-1899) одружився з Антонією Ягейлович.

Інші діти Северина і Сюзанни – Юліян (1842-1861), Сюзанна (1844-1851), Клементина (1847-1851), Северина (1849-1851), Максимільян (1852-1853) – помирали в ранньому віці.

Тільки Ераст (1855), що одружився з Аделею Крезінською гербу Нечуя, поповнив родовід п'ятьма дітьми: Олімпій (1892), Марія (1896), Сюзанна (1898), Северин (1900) та Ганна (1902).

Таким чином, на основі наведених генеалогічних діаграм, побудованих із метрикальних записів, можна стверджувати, що рід Івана Горбачевського тягнеться із XIV ст. і основоположником його був

Дмитро де Боратин (1370 р.). Від нього пішли родові гілки, які через 17 поколінь привели до Івана та Антона Горбачевських.

Попередники їх – це автохтонні жителі Галичини, які почасти займали провідне становище в місцевих урядах, духовній та військовій службах. Вони належали до родового гербу Корчак, що вказує на шляхетське походження Горбачевських. Попередники Івана Горбачевського проживали в Станіславській (нині Івано-Франківській), Тернопільській та Львівській областях.

Зокрема, Симон Горбачевський був священиком в Галичі, Кінчаках та Устю Зеленім. Його син Андрій (1758-1831) – священик в Езуполі тієї ж області. Священиком залишився працювати у Кінчаках і другий син Симона Василь. Третій син Симона Петро став священиком в Устю, тобто там, де колись працював батько.

Правнук Симона Іван Горбачевський став священиком у селі Небилів, що на Прикарпатті за Калушем.

Михайло – правнук Симона Горбачевського став військовослужбовцем в австрійській армії. По військовій лінії пішли син і внук Михайла: син – Едмунд-Михайло (1850 р.) дослужився до чину австрійського генерал-лейтенанта, а внук Домінік був ротмістром в австрійській армії. Ще один син Михайла – Василь – служив капітаном артилерії.

Сини Василя Горбачевського Яків (батько Івана та Антона), Бенедикт та Хризант стали священиками. Бенедикт – у Борщові, Скоморохах Нових і Вільхівцю, Яків – у Зарубинцях. Четвертий син Василя, дядько Івана Горбачевського, Микола, працював учителем у Підволочиську.

*Іван Горбачевський з
молодшою
донькою Марією
(Асею)
на відпочинку.*

*Чинні урядовці посоль-
ства УНР в Празі у 1932.
Марія-Ася Горбачевська
(зліва у першому ряду).
Коло неї директор
канцелярії Велегорський*

*Могила родини Горбачевських
на цвинтарі св. Матвія
на Шарці у Празі:
Іван Горбачевський
Емілія Горбачевська
Василь Костів, Ольга Костів
Марія Горбачевська*

*Іван Горбачевський
на смертній одрі 24.V.1942 р.*

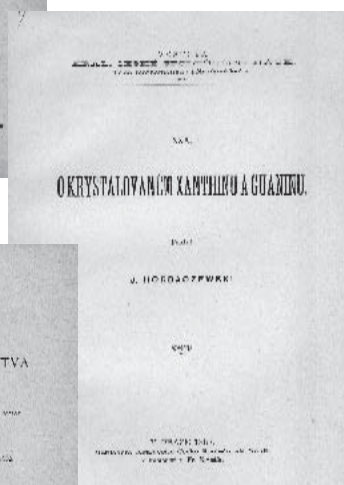
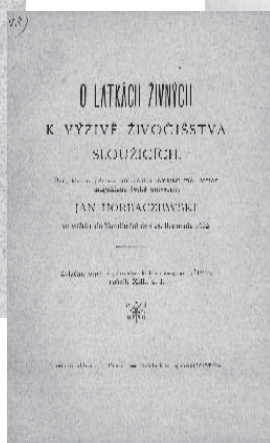
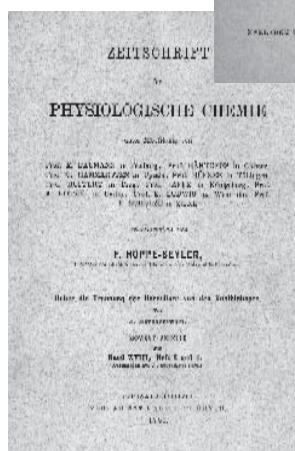
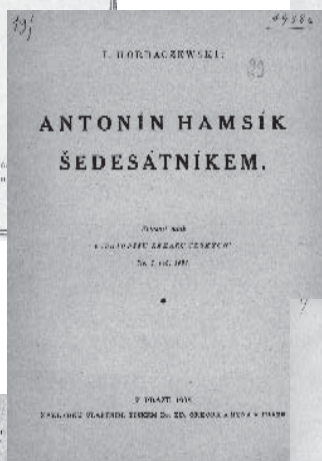
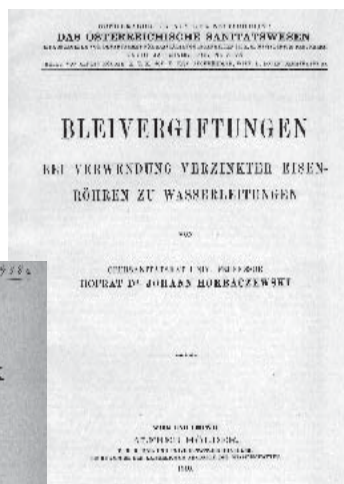
*Ірена-Романа Носик,
внучка Антона Горбачевського,
художниця, мистецтвознавець*

*Княгиня Ольга (мозаїка).
Робота Ірини Носик*

*Картини (інтер'єр та пейзаж)
роботи п. Ірини Носик внучки
А.Горбачевського*

Титульні сторінки праць проф. І.Горбачевського

НАУКОВІ ПРАЦІ ІВАНА ГОРБАЧЕВСЬКОГО ПЕРЕКЛАДАНІ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

СИНТЕЗ СЕЧОВОЇ КИСЛОТИ

д-р І.Горбачевський,

асистент лабораторії прикладної медичної хімії у Відні.

(Лабораторія проф. Е.Людвіга)

(Представлено на засіданні 2 листопада 1882 р.)

Мені вдалося добути штучно сечову кислоту таким чином: Чистий глікокол (добутий з гіпурової кислоти) був подрібнений в дрібний порошок, змішаний з 10 кратною кількістю чистої добутої з ціано-кислого аммонію сечовини і швидко нагрітої в колбі на металічній бані до 200-230 °С, аж поки спочатку безколірна і зовсім світла рідина забарвилася в коричнювато-жовтий колір і стала каламутною. Після охолодження розплавленої маси, вона була розчинена розведеним розчином лужного калію і світла жовточервона флюоресцентна рідина, яка утворилася в результаті цього, після перенасичення хлористим амонієм при змішуванні аміачного розчину срібла і суміші окису магнію дала осад. Осад, що утворився, був добре промитий аміачною водою, розкладений сірчаним калієм, потім профільтрований сірчаним сріблом і фільтрат підкислений соляною кислотою, внаслідок чого після згущення (концентрації) у водяній бані була виділена сечова кислота. Отримана таким чином сировина (вихідний продукт) була знову поміщена в розчин лужного калію і описані дії виконані повторно. В кінцевому результаті утворився жовтий кристалічний порошок, який мав такі властивості:

1. Він складався залежно від чистоти продукту або з ромбовидних плиточок (табличок) або з дуже характерних для нечистої сечової кислоти кристалів і з'єднань у формі точильного каменю.

2. Чистий продукт був дуже важко розчинний у воді і кислоті, так само в алкоголі й ефірі, зате легко розчинний в розчині рідкого натрію і їдкого калію.

3. При нагріванні (кип'ятінні) він редукував (відновлював) розчин Феллінга, а на холоді азотокислий окис срібла.

4. Він розчинявся в концентрованій азотній кислоті в теплі з утворенням коричневої пари і слабо випаровуючий розчин залишав після себе залишок червоного кольору, який під дією аміаку забарвлювався в багряночервоний, а під дією розчину їдкого калію в фіолетовий колір.

5. Таким чином, виявляється, що штучно добутий продукт має всі основні властивості і реакції характерні для сечової кислоти.

Елементарний аналіз очищеної речовини виявив такі результати:

I. 0.0918 г речовини дали 26.5^{ссм} азоту при t° 13.8 °C і 794 мм барометричного тиску.

II. 0.1236 г речовини дали 0.1617 г вугільної кислоти відповідно 0.04410 г вуглецю і 0.00498 г води, відповідно 0.00498 г водню.

Розраховано для C ₅ H ₄ N ₄ O ₃		Знайдено
C	35.72	35.68 %
H	2.38	4.02 %
N	33.33	33.49 %

Я залишаю за собою право на продовження досліджень, про які велась мова.

*Переклад на українську мову з німецької здійснила доц. кафедри іноземних мов Тернопільської державної медичної академії **Паласюк Г.Б.***

ТЕОРІЯ УТВОРЕННЯ СЕЧОВОЇ КИСЛОТИ В ОРГАНІЗМІ ССАВЦІВ

Доктор І.Горбачевський
Професор богемського університету, Прага

(Вісбаден. Видано Й.Ф.Бергманом, 1892 р.)

Нещодавно проф. Мареш опублікував статтю “Про засідання Віденської академії”, у якій була піддана критиці висунута мною теорія утворення сечової кислоти в організмі ссавців, на основі якої автор прагне показати теорію як суперечливу і необгрунтовану, проте, одночасно висуває вимогу – надати перевагу своїй теорії, яка була опублікована 5 років тому і мала такий самий зміст. Для того, щоб з’ясувати стан речей необхідно в першу чергу в’яснити, який зміст мають обидві теорії, про які мовиться.

Професор опублікував наукову статтю про походження сечової кислоти у січні 1887 (Sbornik lekarsky, II, 1), у якій було дано образне уявлення проведення дослідів: він довів на основі дослідів на людях, що сечова кислота є продуктом молекулярних змін протоплазми клітин, особливо залоз травлення.

У другій роботі (Ебенда II, 263), в якій обговорюється вплив багато випитої води на виділення сечової кислоти, містяться також деякі дані про утворення цієї кислоти у протоплазмі: тут мовиться, що завдяки досить багатій раптовій подачі води протоплазма так би мовити “оглушується”. Із речовин, що містять азот відмерлої протоплазми утворюється сечова речовина, у цей час так звана “оглушена” протоплазма виявляє набагато слабші молекулярні зміни, на основі якої з’являється після достатньої подачі води зменшена кількість сечової кислоти.

На основі моїх численних спостережень та спостережень інших вчених, я переконався, що сечова кислота є продуктом розкладу нуклеїнових складових частин тканин (Звіт про доповідь Віденської академії, розд. III, квітень 1881). На моє здивування професор Мареш опублікував тепер статтю (Часопис лікарський, 1891, № 49), у якій стверджується, що результати його вищезгаданої роботи повністю збігаються з моїми, тобто сечова кислота є продуктом розпаду тканин тіла. Тому він скаржиться на те, що у моїй науковій статті не

було жодного спогаду про його повністю ідентичну теорію. Якщо б цю теорію не було доведено ґрунтовно, то я б змушений був би її піддати критиці.

Внаслідок цього я був змушений відповісти на ці заперечення (Ебенда, № 50). На основі дослівної цитати із статті професора Мареша я звернув увагу перш за все на те, що наші теорії цілком різні. Він висловив побажання, щоб я висловив свою думку про його теорію, тоді як я вказую причини, через які вона не може розглядатися як доведена. Професор Мареш відповів на це в другій статті (Ебенда, № 51). Він вважає, що висунуті мною заперечення проти його теорії є незначними. Професор Мареш, який у першій статті стверджував, що моя теорія є ідентичною з його, тепер стверджує через 2 тижні, що моя теорія є необґрунтованою. Зрештою, обидві теорії, на його думку, є однакові, і він знову кидає докір, що його робота замовчується мною.

З огляду на вибрану у цій статті образливу форму полеміки я був змушений заявити, що не хотів би продовжувати дискусію (Ебенда, 1892, № 1).

Проте проф. Мареш не задовільнився цим, він хотів би перенести полеміку на засідання Віденської академії. Після відмови від дальших дискусій з проф. Марешом, я дуже неохоче погоджуюся на дискусію з ним, оскільки змушений це зробити, позаяк читачам уже згаданої статті про раніше ведену полеміку нічого не відомо.

Дозвольте спершу обговорити критику проф. Мареша моєї гіпотези, у якій не лише нічого суттєвого не було наведено, але й обґрунтування моєї гіпотези було прокоментовано таким чином, що найголовніше або зовсім не показано або показано лише побічно. В той час те менш важливе, що моя гіпотеза не може обґрунтувати, але й не заперечує, подається як основне. В результаті цього вся гіпотеза тлумачиться, як необґрунтована. Я протестую проти такої форми полеміки.

Моя гіпотеза утворення сечової кислоти у ссавців ґрунтується на наступних фактах:

При розкладі нуклеїновмісних тканин організму, крім організмів, які незначно враженні гниттям або перебувають в кип'ятку, виділяються речовини, які постачають сечову кислоту. Цей факт доводить, що в організмі розкладаються елементи, які містять нуклеїн; з цього можна зробити висновок, що при цьому розпаді в організмі виникає сечова кислота.

У нормі в організмі розпадаються в основному лише лейкоцити – з цього було зроблено припущення, що сечова кислота в нормі виникає лише із розкладених лейкоцитів.

Це припущення підтверджується тим, що при лейкемії, при якій білі кров'яні тільця розпадаються у великій кількості, виділення сечової кислоти постійно значно збільшується. Наше припущення підтвердує і дані про те, що хінін, який гальмує виникнення і розпад лейкоцитів, спричиняє зменшення кількості утворення сечової кислоти. Це стосується і атропіну.

Наступний факт, що при нестачі травлення лейкоцитозу, після споживання м'яса не спостерігається збільшення виділення сечової кислоти, як це буває в людей, в яких проявляється лейкоцитоз травлення, також підтверджує це припущення.

При багатьох патологічних станах – гарячці, виснаженні, отруєнні фосфором, кахексії тощо, розпадаються також нуклеїновмісні тканини організмів, тому виправдано припускати, що у цих випадках із продуктів розкладу, також із цих елементів виникає сечова кислота. Факт, що у всіх цих випадках утворення сечової кислоти збільшується, підтверджує вищезгадане припущення.

Завдяки згаданим фактам обґрунтовується висунута гіпотеза, але проф. Мареш у своїй статті про це зовсім не згадує і займається лише результатами дослідів, які самі по собі цю гіпотезу не можуть підтвердити і які він подає як основні положення гіпотези.

Таким чином читач може бути введений в оману.

Для того, щоб цю гіпотезу далі підтвердити, було проведено експерименти, які б виявили, чи із введеного в організм нуклеїну виникає сечова кислота. Хоч ці досліді підтвержують збільшення виділення сечової кислоти, наступні досліді свідчать, що нуклеїн спричинює лейкоцитоз. З цієї причини особливо наголошується, що ці досліді ще не можна закінчувати, адже нуклеїн, введений в організм, постачає саме сечову кислоту, а вона могла виникнути з лейкоцитів. Проф. Мареш знає ці висловлені мною думки, та все ж безтактно стверджує, що це виявив саме він.

Хоч ці експерименти з введенням нуклеїнів в організм не дали однозначного результату, однак зрозуміло, що вони не тільки не суперечать гіпотезі, а, навпаки, підтвержують її.

Було проведено ряд спостережень стосовно вмісту лейкоцитів у крові і кількості виділеної сечової кислоти. Усі спостереження показали, що у всіх випадках, коли вміст лейкоцитів у крові зростає, та-

кож збільшується виділення сечової кислоти. Це факт. Хоч досліди з нуклеїном і пілокарпіном показали, що збільшення виділення сечової кислоти не є таким відчутним, як після введення білка, хоч у обох випадках лейкоцитоз залишався однаковим, проте факт залишається фактом, що кожне збільшення вмісту лейкоцитів у крові приводить до підвищення виділення сечової кислоти.

Тепер професор Мареш приходить до висновку, що відношення між кількістю лейкоцитів в крові і виділеною кількістю сечової кислоти не доведено, і що це взагалі не можна довести. Не зрозуміло, що дає право проф. Марешу так висловлюватись після того, як усі досліди показали вищезгаданий результат, а отже йдеться про встановлений факт, але цілком перевернений.

Якщо в нормі сечова кислота може утворюватись не тільки з лейкоцитів, але й з епітелію, то це зовсім нічого не міняє. Зрештою, на цю обставину я звернув увагу у своїй роботі і вважав, що лейкоцити крові в основному постачають матеріал для утворення сечової кислоти, оскільки кількість в нормі розкладених інших елементів тканин за нашими теперішніми даними повинна бути незначна. Якщо б виявилось, що в нормі розпадаються у великій кількості також інші елементи тканин, хоч для таких тверджень немає жодних підстав, то й це не суперечило б моїй гіпотезі.

Ті факти, які наводилися в промові, що більше сечової кислоти виділяється, коли збільшується вміст лейкоцитів у крові, як підкреслює проф. Мареш, і що, зрештою, є само собою зрозуміло, можуть бути пояснені по-різному.

Моє завдання полягає в тому, щоб погодити ці факти з моєю гіпотезою утворення сечової кислоти.

Якщо пан проф. Мареш вважає, що ймовірнішим є те, що збільшення сечової кислоти з'являється як "побічний продукт" утворення лейкоцитів, хоч за моїми даними вона утворюється у великій кількості як продукт їхнього розпаду, то можу лише відмітити, що для того, щоб цю гіпотезу вважати допустимою, мені бракує доказів, а пан проф. Мареш не навів жодного.

Моя гіпотеза ґрунтується на тому, що більша кількість утворених лейкоцитів через декілька годин після появи лейкоцитозу з крові знову зникають, розпадаються, і цей розпад, так само як і їхнє утворення, не піддається обчисленню.

Оскільки мені відомо, що під час розпаду нуклеїновмісних елементів, які перебувають поза тілом, також виникає сечова кислота,

то можна зробити висновок, що утворення сечової кислоти пов'язане з їх розпадом. Розпадатись може тим більша кількість лейкоцитів, чим більше їх утворюється, отже, при малій кількості лейкоцитів у крові, їх розпадається менше. Тому справедливе твердження, що при більшій кількості лейкоцитів у крові їх розпадається більше, і утворюється більше сечової кислоти.

Отже, зрозуміло, що це пояснення цілком природне і допустиме, краще погоджується з мою гіпотезою, і не потребує від мене доказів. Приймаючи до уваги всі виявлені факти, як, наприклад, дію хініну, дію атропіну, стан при лейкемії, стани при недостатності травного лейкоцитозу, а також патологічні стани, які супроводжуються розпадом тканин, не можна сумніватися в тому, що принаймі тепер це пояснення є найбільш обґрунтоване.

Наступне заперечення пана проф. Мареша полягає в тому, “що фактично єдине положення” щодо утворення сечової кислоти саме під час гниття нуклеїновмісних тканин, фізіологічно також не може бути використано.

Перш за все слід зауважити, що твердження пана проф. Мареша, що дослідження на гниття – єдиний фактичний доказ моєї теорії, не є правдивим. Пан проф. Мареш не наводить інших, причому найвагоміших фактів, які згадувались вище.

Дослідження розпаду, на думку пана проф. Мареша, не можуть бути прийнятними з тої причини, що у випадку утворення сечової кислоти у тілі ссавців з нуклеїнів “він (розпад) відсутній”, так само як і при утворенні її з сечовини і глікоколу організм не має необхідної температури.

На це наївне твердження можна відповісти таким чином: ще у 1877 р. Кніріш зумів доказати факт утворення сечової кислоти в організмі птахів з глікоколу, при цьому птахи не були доведені до необхідної температури. Так само і синтез гіпурової кислоти з глікоколу і бензойної кислоти, який може відбутися лише при високій температурі, вдалося виконати при звичайній температурі не лише щодо всього організму чи непошкодженої нирки, але й органу в кашоподібному стані. Ці цікаві факти є загальновідомими, тим більше вони повинні бути відомі фахівцям. Немає жодних перешкод для розробки гіпотези про гниття за аналогією до інших процесів у організмі, так як гниття є головним чином гідрологічним процесом, а такі процеси відбуваються в організмі.

Відомо, що в організмі відбувається такий самий поділ, як і при гнитті, отже звідси можна зробити висновок про можливість поділу нуклеїнів в організмі як подібного до поділу, який відбувається при гнитті.

На кінець ще необхідно зауважити, що подальші дослідження, про які свого часу повідомлялось, виявили, що зі свіжих органів ссавців під дією сольових розчинів, а також води, могло відбуватися таке саме виділення сечової кислоти, як і при гнитті. Ці експерименти були б достатнім доказом для того, хто вважає, що в тілі тварини процес, подібний до гниття, є неможливим.

На закінчення ще одне зауваження про те, чому моя гіпотеза обгрунтовує факт, що сечова кислота є продуктом розпаду нуклеїновмісних елементів, бо пан проф. Мареш відображає справу так, ніби ця гіпотеза не є необхідною.

Перш за все, експерименти поза тілом виявили, що свіжі органи (пульпа селезінки) зі свіжою кров'ю, нагріті впродовж багатьох годин у температурному термостаті, не утворюють сечової кислоти. Але як тільки ця суміш починає гнити, сечова кислота утворюється. За результатами найновіших експериментів, в ході яких елементи тканин довгий час залишалися непошкодженими, кров і сироватка крові навіть могли зберігатися "живими". Якщо ж починається гниття, або органи тіла піддаються дії кип'ятку (сольового розчину чи навіть великої кількості води), то з цих органів можна отримати сечову кислоту. При цьому розкладаються елементи тканин. Отже, сечова кислота утворюється поза тілом лише тоді, коли елементи тканин розкладаються.

Умовою утворення сечової кислоти в організмі слід вважати розпад елементів тканин не лише на основі згаданих експериментів поза тілом, але також треба брати до уваги ту обставину, що значне збільшення виділення сечової кислоти в багатьох патологічних випадках, про які велась мова раніше, абсолютно неможливо пояснити інакше. Всі ці процеси проходять з розпадом елементів тканин, при цьому умови, за яких спостерігається збільшення утворення сечової кислоти в тілі, співпадають з умовами дослідів поза тілом.

Це все, що я хотів би відповісти на критичні зауваження пана проф. Мареша. А втім, ті питання, через які моя гіпотеза трактується як необгрунтована, я залишаю на розгляд спеціалістам.

Я повертаюся до обговорення теорії пана проф. Мареша, яка зводиться до того, що сечова кислота є продуктом молекулярних змін у

протоплазмі, особливо травної залози. Пан проф. Мареш обгрунтував свою теорію, як він сам висловився, на основі таких даних:

1. Кількість сечової кислоти є індивідуально визначеною.

2. Кількість сечової кислоти збільшується вже в перші години після споживання м'ясної їжі, в той час як збільшення сечовини спостерігається дещо пізніше.

3. Пілокарпін є причиною збільшення виділення сечової кислоти.

Всі ці факти можна пояснити по-різному. Це стосується як константи виділення сечової кислоти у стані голоду, так і того, що основна кількість сечової кислоти виділяється зразу ж після споживання м'ясної їжі, а також дії пілокарпіну, яку підтверджує кількість розкладених лейкоцитів.

Хоч жоден з вищезгаданих фактів, наведених паном проф. Марешом, не був ним поданий таким чином, щоб не вимагалось додаткових пояснень, проти його трактування не було б жодних заперечень, якби своє тлумачення він погоджував з іншими фактами.

Я вже раніше зауважив пану проф. Марешу, що його гіпотеза суперечить фактам і доказав це такими прикладами:

1. Під час перетравлювання їжі, багатой на жири і вуглеводи протоплазма травних залоз, безумовно, перебуває в дії. Однак, результати моїх досліджень, а також досліджень Канера переконливо свідчать, що коли до їжі, прийнятої людиною раніше, додати добавку з жирів і вуглеводів, внаслідок чого діяльність протоплазми травних залоз повинна значно активізуватись, кількість виділеної сечової кислоти не лише не збільшується, а навіть зменшується.

2. У людей, в яких не спостерігався травний лейкоцитоз, після споживання м'яса збільшення кількості виділення сечової кислоти не відбувалось, як це спостерігалось у людей з травним лейкоцитозом, хоч протоплазма їх травних залоз знаходилась в стані діяльності.

3. При важкій формі лейкемії в стані голоду також спостерігалось інтенсивне виділення сечової кислоти, хоч протоплазма, особливо травних залоз, не активізувала свою діяльність.

4. Посилене виділення сечової кислоти спостерігалось також при виснаженні, хоч протоплазма, особливо травних залоз, тут мало задіяна. Ці та інші факти прямо протирічать гіпотезі пана проф. Мареша.

З цієї причини її не можна вважати обгрунтованою.

Пан проф. Мареш відповів на ці зауваження так:

“на п. 1. Це зауваження не є важливе, бо не кожен прийом їжі повинен обов'язково викликати інтенсивну діяльність травних за-

лоз, – ця діяльність залежить значною мірою від виду їжі. У зв'язку з цим я виношу на Гейденгейнське обговорення теорію Шіффа, яку у наш час наполегливо відстоює Гіпард.

З іншого боку, сумнівними є дані про те, що після вживання жирів і вуглеводів збільшення сечової кислоти не спостерігалось, тому що з досліджень проф. Горбачевського випливає, що кількість виділення сечової кислоти збільшується також після споживання рослинної їжі. З експерименту з Канером, який протягом 70 днів харчувався одноманітною їжею “при рівновазі азоту”, я не хотів би робити висновки, які стосуються фізіології.”

Пункт 2 пан проф. Мареш пропустив.

Пункт 3 так само.

До п. 4 він зауважив, що і це заперечення є незначним, оскільки “той факт, що при виснаженні посилюється виділення сечової кислоти, на даний час довести проблематично”. Ні повідомлення Люціаніса про голодування, ні подібні повідомлення Мунка, Патона та Штокмана не містять інформацію про збільшення кількості сечової кислоти... А втім, коли це було б точно встановлено, то я міг би сказати, що за Гайденгейном, Роллетом та іншими, інколи при довготривалому виснаженні, сама собою виникає секреція кислого шлункового соку. За останніми даними Шрайбера у шлунку здорової людини при виснаженні спостерігається регулярна спонтанна секреція. Зрештою, я шукаю джерело продукування сечової кислоти не лише в клітинах залоз, але у й у всіх клітинах організму, які виявляють хімічний процес, пов'язаний з розпадом цитоплазми. При виснаженні, коли органи живляться за рахунок інших, для такого розпаду є достатньо можливостей.

Завдяки цим зауваженням пан проф. Мареш сподівався цілком спростувати вже згадані заперечення.

Немає потреби тратити зусилля на ці спростування, адже кожен фахівець вже може собі скласти про це думку, однак зауваження не можна було проігнорувати.

Перш за все, недопустимо критикувати наведені факти абсолютного необґрунтовано, не маючи жодних даних, які давали б підстави для критики, крім хіба того, що вони суперечать гіпотезі. Крім того, пан проф. Мареш мав би серйозніше поставитися до справи, тоді вся дискусія не видавалася б беззмістовним фарсом.

Тепер необхідно детальніше розглянути претензії, висловлені паном проф. Марешом щодо пріоритету і мотивувати їх.

Пан проф. Мареш раніше стверджував, що наші теорії ідентичні. Тепер він змінив свою думку і вважає, що (так, наприклад, 1. с. 15): “Принцип обох припущень є безсумнівно однаковим. Йдеться про те, що сечова кислота є продуктом тканин тіла, а не поживних речовин. Ніхто до цього часу так ясно не висловив цю ідею, і не доказав на основі фактів, як пан Горбачевський”.

Насамперед, необхідно прояснити останній пункт цього твердження. Я стверджував, що припущення, що сечова кислота утворюється не прямо з білка, належить не тільки нам двом. Воно було висловлене багатьма вченими до нас. Це, очевидно, зовсім різні речі.

Якщо пан проф. Мареш думає, що він перший, хто висловив ідею і підтвердив експериментально, що сечова кислота є продуктом тканин тіла, а не поживних речовин, то він помиляється. Пфлюгер вже у 1875 році у своїй сміливій гіпотезі про суть процесів життєдіяльності чітко і ясно констатував, що сечова кислота, так само як і інші продукти обміну речовин, виникає лише з живого білка клітин через дисоціацію білкової молекули. Пфлюгер обґрунтував свою гіпотезу і вважав утворення продуктів обміну речовин з харчового білка неможливим.

Чому пан проф. Мареш вважає цю гіпотезу вірною стосовно лише сечової кислоти, а не й інших продуктів обміну речовин, і чому сечовина, на його думку, повинна утворюватися прямо з білка, не зрозуміло ні з його дослідів, ні з його тлумачень.

Якщо пан проф. Мареш вважає, що сечовина утворюється прямо з харчового білка, то його міркування суперечать не тільки дослідженням Пфлюгера, але й інших вчених, які довели, що сечовина в організмі може утворюватись синтетичним шляхом з простих речовин, утворених з харчового білка, тобто амінокислот, солей амонію тощо. Це було доказано з допомогою багатьох цікавих експериментів. Перші експерименти були розпочаті у 1872 р. Шульцом і Ненкі, а завершені Шрьодером у 1882 р.

Отже, виходячи з цього, якщо пан проф. Мареш бачить відмінність утворення сечової кислоти і сечовини в тому, що сечова кислота утворюється не безпосередньо, а сечовина безпосередньо з харчового білка, то він не має рації.

Те, що пан проф. Мареш обґрунтував ідею утворення сечової кислоти через молекулярні зміни у протоплазмі без проведення експериментів, було сказано раніше. Факти, які обґрунтовують цю ідею,

можуть і повинні бути пояснені зовсім іншим способом, ніж це зробив пан проф. Мареш.

Отже, пріоритет ідеї, що сечова кислота є продуктом протоплазми, не належить пану проф. Марешу, так само, як і пріоритет ідеї, що вона не виникає безпосередньо з харчового білка.

З цього випливають такі висновки:

Основу нового вчення про утворення сечової кислоти в організмі заклали експерименти Кніріма у 1877 році, потім Масра, Жаффе і Шрьодера. Вони підтвердили, що сечова кислота в організмі птахів може утворюватися синтетичним шляхом з амінокислот і аміносолей. Визначали місце і спосіб утворення сечової кислоти. В цьому напрямку досить успішними були експерименти Шрьодера і Мінковського. На основі експериментів на гусях з видаленою печінкою Мінковський зробив висновок, що в організмі птахів сечова кислота в основній своїй масі утворюється через синтез з аміаку і молочної кислоти і лише незначна її кількість утворюється з ксантинових основ, а в організмі ссавців, де з аміаку утворюється сечовина, утворення сечової кислоти можливе лише з ксантинових основ.

Із Мінковським погодилось багато дослідників, яких я називаю у своїй роботі. Вони висловили припущення, що ксантинові основи є попередньою ступеню сечової кислоти. Були також проведені дослідження з метою безпосереднього з'ясування утворення цієї сечової кислоти у ссавців. Про утворення сечової кислоти із харчового білка уже давно ніхто не згадував.

Необхідно відзначити, що пан проф. Мареш, який займався цією проблемою, був із вищесказаним обізнаний. Його наукова стаття, однак, не вміщувала жодного натяку стосовно цього. Він також не зробив хоч найменшої спроби погодити думки інших дослідників зі своїми спостереженнями. Не було висловлено навіть припущення, що, можливо, нуклеїн чи ксантинові основи, які є складовими частинами клітин, при функціонуванні клітин можуть виробляти сечову кислоту.

Але як тільки я при допомозі дослідів, які опиралися на раніше згадувані спостереження, і не були абсолютно ніяк пов'язані з дослідженнями пана проф. Мареша, показав, яке відношення можуть мати нуклеїн і ксантинові основи до утворення сечової кислоти, а також зробив інші висновки, які випливають з цього щодо ролі клітин як носіїв нуклеїну, раптом пан проф. Мареш стверджує, що він “в принципі ці самі думки” висловив і довів експериментально 5 років тому.

Отже, думка, що сечова кислота утворюється не безпосередньо з білка, а з певних складових частин клітин, була обґрунтована ще до появи роботи пана проф. Мареша. Однак, пан проф. Мареш цілком цей факт випустив з уваги і не надав значення його вагомості.

Також заява пана проф. Мареша, про те, що він перший виявив хибність гіпотези щодо того, що сечова кислота є проміжним продуктом (напівпродуктом) утворення сечовини в організмі, не відповідає фактам. Згадувана гіпотеза як необґрунтована була відкинута уже давно, особливо з часу досліджень Сенатора (Virch. Arch. 72.35, 1868), Науніна і Ricca (Du-Bois-Rezmond's Arch. 1869. 381). Однак, пан проф. Мареш намагався обґрунтувати її в 1886 р. (Збірник лекцій, I, с. 263) на основі дослідів з введенням в організм великої кількості води, результатом яких було зниження кількості виділення сечової кислоти. Не зупиняючись на цьому детально, хотів би лише констатувати, що пан професор Мареш дотримувався згаданої старої гіпотези тоді, коли її помилковість була доведена ще задовго перед цим. Тепер мусимо ще обговорити справжні результати дослідів пана проф. Мареша.

З наведених паном проф. Марешом фактів випливає висновок, що утворення сечової кислоти є відносно незалежне від харчування.

Однак заслуга первинного виявлення цього факту також не належить панові проф. Марешові, а Г.Ранке, який виявив це ще в 1858 р. (Спостереження і досліди про виділення сечової кислоти в людини та ін., Мюнхен, 1858). На основі дослідів про вплив харчування на виділення сечової кислоти і сечовини Ранке (с. 13) робить висновок: "що виділення сечової кислоти відносно незалежне від виду спожитої їжі, однак прийом їжі взагалі (незалежно від виду спожитої їжі), спричиняв її значне збільшення". При цьому Ранке вважав, що збільшення виділення сечової кислоти викликається самим процесом травлення (актом травлення як таким). Ці досліди були підтверджені також Гайгом, а пізніше й іншими вченими.

Тепер завдяки своїм дослідом з введенням в харчовий раціон м'яса пан проф. Мареш дійшов до такої самої думки, тобто зробив висновок, що утворення сечової кислоти є відносно незалежне від харчування, але тлумачив він ці результати досліджень не як Ранке, а в тому значенні, що збільшення кількості сечової кислоти у великій мірі зумовлене діяльністю травних залоз. Це трактування є хоч і нове, але недостатнє.

Дивним є в усякому разі те, що хоч пан проф. Мареш у своїх щойно названих дослідях отримав такі самі результати, як Ранке і пізніше Гайг, однак він не вважає за доцільне згадати про це.

Пан проф. Мареш ігнорує також у своїй роботі спостереження інших дослідників, на основі яких вони висловлювали свої міркування стосовно утворення сечової кислоти в організмі, і які видаються більш аргументованими, ніж теорія пана проф. Мареша.

Така поведінка є необґрунтована і не дає права панові проф. Марешові в жодному разі присвоювати собі пріоритет цих тверджень.

Із всього сказаного випливають такі висновки:

1. Теорія пана проф. Мареша є передовсім не нова.

2. Найважливіший фактичний висновок досліджень пана проф. Мареша – відносна незалежність утворення сечової кислоти від харчування – є також не нова.

3. Згадана теорія є настільки загальна (абстрактна), що вона не може дати жодних конкретних нових відомостей щодо утворення сечової кислоти в організмі, і появилась ця теорія після уже раніше висловлених тверджень, що сечова кислота утворюється в клітинах, які містять ксантинові основи або з нуклеїнів.

4. Ця теорія є недостатньою. Виходячи з цього, пріоритет ідеї про те, що сечова кислота не утворюється безпосередньо з білка, що її утворення є відносно незалежне від харчування, що вона є продуктом клітин, що її утворення пов'язане з нуклеїном, який міститься в клітинах, належить так само мало панові проф. Марешу, як і мені. Ця обставина була врахована у моїй роботі, і пан проф. Мареш недавно на неї також звернув увагу.

З цієї причини пріоритет ідеї про утворення сечової кислоти не може бути присуджений панові проф. Марешу, і тому пред'явлені ним претензії щодо пріоритету видаються безпідставними і необґрунтованими.

В спеціальних положеннях і в поясненні окремих фактів і висновків, які з них випливають, моя теорія відрізняється від давніше висловлених думок, однак пан проф. Мареш не погоджується з моїми новими висновками.

Я відзначив і оцінив у своїй роботі результати досліджень пана проф. Мареша, завдяки яким були частково підтверджені і розширені висновки, зроблені раніше, а частково зроблені нові відкриття, як напр., дія пілокарпіну.

Звідси випливає, що твердження пана проф. Мареша, що його робота “замовчується” не відповідає фактам. З якою метою і з яким правом (на яких підставах) пан проф. Мареш взагалі веде цю полеміку – за таких обставин зрозуміти важко.

Прага, квітень 1892.

Вищезгадана відповідь була передана природничо-науковому відділові Імператорської (Кайзерівської) Академії наук у Відні з проханням прийняти в академічний звіт, в якому була опублікована полемічна стаття, яка стала причиною цієї дискусії. Однак, ця відповідь не була прийнята. Той факт, що в звіт засідань Академії була прийнята лише полемічна стаття і було відмовлено прийняти відповідь на цю статтю, є надзвичайно дивним і навряд чи може мати місце. Адже в усьому світі завжди було прийнято дотримуватись принципу “Audiatur et altera pars” (латинською мовою “хай буде вислухана і друга сторона”).

(Треба відмітити, що трохи пізніше проф. Мареш повністю погодився з теорією І.Горбачевського і став замість опонента його науковим соратником. – Я.Г.)

Переклад на українську мову з німецької здійснила доц. кафедри іноземних мов Тернопільської державної медичної академії Паласюк Г.Б.

О КРИСТАЛІЗОВАНИМ КСАНТИНІ І ГУАНІНІ

Написав І.Горбачевський (в Празі)

І. КСАНТИН

Ксантин є, як відомо, порошок безподобний (аморфний), котрого до тепер не удало ся скристалізувати. Коли при розкладаню сполук срібла засад ксантинових вилучили ся дуже красні кристали, покладав я їх з початку за сполуку нову, аж докладний розслід показав, що був то ксантин, що викристалізував з І дробиною (молекулом) води кристалізаційної. Такий кристалізований ксантин, як показало ся, дуже легко добути з препарату безподобного (аморфного) розріджуючи луговий розчин ксантина сильно водою а окисаючи его квасом оцтовим – найліпше таким способом: Безподобний, чистий або по крайній мірі не дуже занечищений ксантин розпускає ся в малій скількості лугу, розчин розріджує ся водою загіртою на яких 60 °С. так сильно, щоби в 2 л. розчину був 1 г. ксантина. Опісля тіч окисає ся квасом оцтовим, охолоджує помалу і лишає через кілька днів кристалізувати. Теплий розчин ксантина мусить бути зовсім чистий – коли би по окисненю мав змутити ся, треба борзо перефільтрувати (перецідити). При кристалізації вилучують ся на стінах і на дні посуду грузла кристалів, котрі видно вільним оком.

При мікроскопнім огляданю показало ся, що грузельця зложені з блискучих, великих, тонких плиток. Коли кристалізация відбуває ся борзо а особливо коли і ксантин не є зовсім чистий, витворюють ся малі кулеваті скупини (агрегати), подібні левцину, на котрих під мікроскопом іно лучисте і соосередне (радіальне і концентричне) смуговане видно. При ліпшій кристалізації виростають малі ромбічні, заокруглені плитки (яко бруски) або поодинокі або зложені в розиці (розети).

Кристалізований ксантин можна остаточно добути ще інакшим способом – іменно з розчину алькогольного. Ксантин розпускає ся в лузі, а розчин розріджує ся так сильно, щоби 1 г. був на яких 700-750 розчину. Опісля придає ся 1/3 на об'єм алькоголю а окисає ся квасом оцтовим. По кількох днях викристалізує ксантин так само, як описано перше. Без прибавки алькоголю не було би можна осягнути доброї кристалізації, бо з такого, зглядно стуженого (концентрованого) розчину вилучив би ся ксантин іно в части скристалізований, а в части безподобний.

Кристали ксантину мож сушити в порожнівці (Vacuumapparat) над квасом сірчаним при температурі звичайній до ваги сталої без зміни. Також загріванем на 110 °C они не змінюють ся. Але коли сушать ся при 125-130 °C, так тратять воду кристалізаційну і стають зовсім непрозорі. Аналіза (розбор) виказала:

- 1) 0.2862 g. в порожнівці сушених кристалів дали при 125-130 °C. 0.0301 g. води = 10.52 %,
- 2) 0.2183 g. дали при такім самім опрацьованю 0.0231 g. ваги = 10.58 %,
- 3) 0.1317 g. сушених кристалів дали при волюметричним становленню азота 36.9 ccm. N, міряного при 68 °C, а 733 mm. барометричного тиску = 32.73 %.

Найдено:	Вираховано про $C_5H_4N_4O_2 + H_2O$
Води крист. 10.52 %	10.58 %
“ “ 10.58 %	
Азота 32.73 %	32.82 %

- 4) 0.1325 g. кристалів висушених при 130 °C. дали 42⁻¹ ccm N, зміреного при 9.7 °C. і 734 mm. барометричного тиску = 36.82 %.

Найдено:	Вираховано про $C_5H_4N_4O_2$
Азота 36.82 %	36.84 %

З того виходить, що ксантин кристалізує з 1 молекулом (з одною дробиною) води кристалізаційної, котра доперва при високій зглядно температурі відходить. Знанє сего факта є важне з отсих причин: Описана власність ксантина може зжити ся до докладного схарактеризованя сполуки, що в богато випадках є дуже вигідне і потрібне. Дальше дає добра кристалізация поруку, що препарат є чистий. Остаточоно виходить з того конечно правило, що ксантин треба все сушити при 130 °C, позаяк і препарати, на перший погляд безподобні (аморфні), як звичайно дістають ся з розтворів трохи більше розрід-

жених можуть скривати менше або більше кристалізованого ксантина, котрий має воду кристалізаційну. Такий препарат, хоть і зовсім чистий, не може дати при аналізі чисел ані згідних між собою, або таких, що відповідали би ксантину, коли був сушений в порожнівці або при 110 °С, як тоє звичайно робить ся.

Заким було єе сконстатовано, я аналізував і перечищував препарати дуже чисті, але при аналізах не виходили числа, котрі би годили ся між собою і з формулою ксантина – так що був я якийсь час того переконаня, що ходить о сполуку нову; тим часом були то сумішки ксантина скристалізованого і безподобного.

Гарно витворені грузла (друзи) кристалів ксантина чистого, є дуже характеристичні, так що не тяжко їх відрізнити від сполук иньших, а особливо від других сполук ксантинових. Тимчасом є скупини, що викристалізували з нечистих розчинів а брускам подібні кристали, як і поєдинокі плитки з великих друз дуже часто зовсім подібні до кристалів квасу мочевого.

II. ГУАНІН

Також і тотя сполука вважає ся тілом безподобним (аморфним). Лиш Drechsel¹⁾ подає коротку замітку, що з розчину гуаніна, приправленого при 30-35 °С в сильнім амоняку при добровільнім випаровуваню амоняку вилучують ся кристалики, котрі, як здає ся, є ромбічні плитки і іголки. Тоє спостереженє можу потвердити, але отримані кристали були так подібні, що і при сильнім збільшеню не було можна їх форми розпізнати. Остаточно до тепер ще не доказано, чи тії кристали не складають ся з гуанін-амоняку, позаяк Kassel²⁾ при загріваню гуаніна з амоніяком дістав тоту сполуку.

Коли, перше описані досьвіди показали, що ксантин дуже легко скристалізувати, спробував я і гуанін тим самим способом до кристалізації привести.

І справді можна і гуанін так скристалізувати, але в тім випадку показало ся, що гуанін вже з теплого розчину і при сильнім розрідженю (1:2000) по окисненю вилучує ся борзо, так що не дістане ся кристалів більших. Показало ся дальше, що в тім випадку є користнійшим змішати теплий розтвір гуаніна (в луґу), концентрації 1:2000 з 1/3 об'єма (волюму) алькоголю, а опісля окисати квасом оцтовим. В часі кількох днів викристалізує гуанін на стінах, а на дні посуду в

досить великих грузлах (друзах), котрі мож видіти вільним оком. Мікроскопічне оглядане виказує кулясті або неправильні скупичі, з котрих більші є або зовсім прозорі, або іно на берегах (лкрайках) пропускають мало сьвітла. Менші агрегати, що перепускають досить сьвітла, зложені з граняків (призм) або остриць (пірамід) уложених в кулі або в сніпки і подібні форми. При здавленю розпадають ся скупини (агрегати) на відрізки куль, на котрих мож тепер складню (структуру) відріжнити та на поодинокі гранячки і острички, котрі бувають досить спорі.

Кристали вимивають ся водою, алькоголем і етером, виглядають як білий, тусклий порошок і не мають води кристалізаційної. Загріванем на 13 °C зовсім не змінюють ся. Кристалізований гуанін можна вже мікроскопно відріжнити від ксантина. Мікроскопне оглядане виказує сейчас ріжницю і від других засад ксантинових.

І. Горбачевський

ТЕПЕРІШНІЙ СТАН УКРАЇНСЬКОЇ НОМЕНКЛЯТУРИ НЕОРГАНІЧНОЇ ХЕМІЇ

1941

ОТТО ГАРРАССОВІЦ. ЛЯЙПЦІГ

З огляду на вимоги науки і практичного життя вживав я при викладах на українським вільнім університеті в Празі завсіди двох системів хемічної номенклятури: міжнароднього і українського народнього систему, що вже давніш витворився в Галичині, який я лише почасті змінив. Теж “Неорганічна хемія”, яка мала вийти зараз по виданню “Органічної хемії” 1924 р., але й досі не вийшла, бо вичерпався видавничий фонд, написана зі систематичним вживанням обидвох системів номенклятури, до подрібна вилочених і переведених. Протягом кільканадцяти літ, що від того часу минули, треба було номенклятуру кілька разів змінювати, бо настали ріжні основні зміни як міжнароднього так і народнього систему. Наслідком цих змін стали врешті, в останніх роках, обидва системи простіші, доцільніші, послідовні і зблизилися взаємно.

Теперішній стан української хемічної номенклятури є докладно знаний лише цим фахівцям-хемікам, котрі до подрібна слідкували за дотичною фаховою літературою, але всі інші, навіть фахівці, що, розпорошені по цілім світі, живють у тяжких умовинах життя, не могли його пізнати, особливо не знають української народньої номенклятури.

Так могло статися, що на початку цього року дехто з українських педагогів, зайнятих в Карпатській Україні, звернувся до мене з проханням: порадити в справі української хемічної номенклятури на тамошніх українських середніх школах, на котрих у цім напрямі панувало безладдя, збільшене ще чужомовними впливами.

Хоча ця справа стала там тепер неактуальною, дозволяю собі з цього приводу питання української хемічної номенклятури ще раз порушити. Така потреба являється загалом, а теж з цієї причини, щоб ширший загал тих, що справою цікавляться безпосередньо, міг її ближче пізнати, а далі теж тому, що значіння теперішнього стану в розвитку української хемічної номенклятури досі ані належно недоцінено.

Останні праці про українську хемічну номенклятуру проф. Семенцова, інж. Кандяка і Дра Цегельського знаходяться у “Збірнику матем.-природоп.-лікарської секції Н. Т. Ш.”, том XXVIII-XXIX, стор. 253-275. Там в теж ухвали згаданої секції Товариства.

Короткий перегляд номенклятури міжнародньої і народньої головних типів хемічних злук покаже теперішній стан її і взаємне відношення обидвох системів. Перше треба ще коротко згадати про назви первнів.

Номенклятура первнів (елементів). Окрім первнів, що мають народні назви: залізо (Fe), золото (Au), мідь (Cu), олово (олово) (Pb), ртуть (Hg), срібло (Ag), сірка (S), і первнів, яких назви загально прийнялися в українській мові: азот (N), водень (H), кисень (O), вапень (Ca), вуголь (вуглець, вуглень, угіль) (C), кремій (Si), мають усі інші первні назви чужі, по більшій части грецько-латинські. Частина їх має назви скорочені, загально вживані: арсен (As), фосфор (P), антімон (Sb), бор (B), криптон (Kr), неон (Ne), ксенон (X), хльор (Cl), бром (Br), йод (I) і т. д., але найбільша частина первнів має назви, які мають закінчення “іум”: літіум (Li), осміум (Os), радіум (Ra) і т. д. Велика більшість українських хеміків уживає назв цих первнів із закінченням “ій”, замість “іум” (літій, осмій, радій) – лише наші галицькі хеміки (вгорі згадана ухвала природоп. секції Н. Т. Ш. у Львові на основі реферату Цегельського, згл. Кандяка) домагаються знов, подібно як у давній галицькій номенклятурі, щоб при означуванню цих первнів залишити лише як найкоротшу форму слова (літ, осм, рад), бар (Ba), кадм (Cd), таль (Tl), ітр (Y), рутен (Ru), герман (Ge) і т. д. – залишаючи закінчення “ій” лише б первням. Про ці скорочені назви первнів я висловився вже давно, ще з приводу появи першого такого проекту, що вони, на мою думку, не є доцільні. Назви первнів лишаються і по скороченню чужі та стають окрім того менше виразні; вони напевно ані не збагатили б краси мови – однаково як н. пр. слово “індивід” (замість індивідуум).

Назви з “ій” певне теж не вдоволяють вповні, але вони не є так чужі, як скорочені, тай не затемнюють первісних, провідних назв і тому я їх теж вживаю.

Мабуть було б найкраще полишити первісні назви первнів з “іум”. Це відповідало б теж правилу, прийнятому загально, що приймається загалом незмінена назва якоїсь річечини така, яку дав її перший дослідник. Так зробили у більшості інші народи – між іншим теж полудневі словяне і чехи, хоч вони дуже дбають про справність мови.

Але вони мають правило, що при відмінюванні таких слів випускається “ум”, напр. кадміум – кадміа (не кадміума), стронціум – стронція (не стронціума), кадмієвий (не кадмієвний), стронцієвий (не стронцієвний). Коли б було можливо відмінювати таким способом теж в українській мові, було б найкраще полишити первісні назви первнів. Оглядів на потреби популяризації або буденного життя не треба тут брати на увагу, бо в цих випадках іде лише про первні з давніми народними назвами, а коли б була навіть мова про якийсь первень з “іум”, не було б труднощів, бо пояснення не трудне. Зрештою на такі слова як алюмініум, радіум, опіум, морфіум мабуть уже всі привикли, бо часто їх чують.

Як виходить зі сказаного, назви первнів все ще не є до решти устійнені. Натомість номенклатура хемічних злук, як покажеться далі, ішла своїм шляхом і устійнилася вдоволяюче.

Номенклатура окисів (оксидів). Найбільше труднощів і неладностей було давніше при означуванні окисів. Міжнародна номенклатура означувала їх ріжно: найчастіше зазначенням числа атомів кисня в молекулі окису (н. пр. Cl_2O хльормоноксид, ClO_2 хльордіоксид, Cl_2O_7 хльоргептоксид), або – залежно від нижчого чи вищого ступня окиснення голосівками “o” і “i” (FeO феррооксид, Fe_2O_3 ферріоксид, Hg_2O гідраргірооксид, HgO гідраргіріоксид).

Українська народня номенклатура характеризувала окиси наростками – залежно від ступня окиснення: “під-авий” (“під-истий”), “авий” (“истий”) “овий”, “над-овий”. Н. пр. FeO окис залізавий (залізистий), Fe_2O_3 окис залізовий; Hg_2O окис ртутявий (ртутистий), HgO окис ртутьовий; Cl_2O окис підхльоравий (підхльористий), ClO_2 окис хльораво-хльоровий (хльористо-хльоровий), Cl_2O_7 окис надхльоровий. Обидва системи не вдоволяли, не були ані виразні ані послідовні. Вистане порівняти лише окиси Hg_2O і FeO або HgO і Fe_2O_3 ; вони означувалися однаковими наростками, або голосівками, хоча мають зовсім інший склад.

Тому всі хеміки прийняли з великим вдоволенням пропозицію німецького хемічного товариства, щоб окиси означувалися просто зазначенням вартісности первня, що творить окис, римськими числами (I, II, III і т. д.) праворуч цього первня. Н. пр. Fe-II-O окис двовартісного заліза, $\text{Fe}_2\text{-III-O}_3$ окис тривартісного заліза, $\text{Hg}_2\text{-I-O}$ окис одновартісної ртуті, Hg-II-O окис двовартісної ртуті, $\text{Cl}_2\text{-I-O}$ окис одновартісного хльору, Cl-IV-O_2 окис чотиривартісного хльору, $\text{Cl}_2\text{-VII-O}_7$ окис семивартісного хльору. Коли вартісність є безсумні-

ву знана й лише одна, не треба її зазначувати, н. пр. Na_2O окис натрія, SrO окис стронція і т. д. Натомість коли вартісність якогось первня може бути ріжна а в данім випадку не б певно знана, треба висловити склад злуки стехіометрично, н. пр. N_1O окис двоазоту, діазотоксід, NOa двоокис азоту, азотдіоксід і т. д.

По заведенню цієї реформи, опісля прийнятої всіми, стало означування окисів зовсім просте, виразне і послідовне. Обидва системи номенклятури зрівнялися і кожний нарід означає окиси однаково, але рідною мовою. Згадані давніші способи означування окисів відпадають. Означування голосівками “о” і “і” вживається лише у комплексів (н. пр. ферроціанкаліум, ферріціанкаліум), але й ту не є конче потрібні. Назви: моно-, ді-, три- і т. д. оксиди, одно-, дво-, три- і т. д. окиси вживаються при висловлюванню стехіометричних формул окисів, але тоді мусять докладно вказувати склад окису.

В українській народній номенклятурі давніше вживані наростки: “під-авий”, “під-истий”, “авий”, “истий”, “овий”, “над-овий” відпадають зовсім, як зайві і ще теж з цієї причини, щоб не було непослідовностей при номенклятурі кислот¹⁾, що містять кисень і повстають з окисів, їхні назви виводилися перше від назв їхніх окисів. Н. пр. вгорі наведені 3 окиси хльору витворюють 4 кислоти, що давніше називалися: HClO кисл. підхльорова (підхльориста), HClO_2 хльорова (хльориста), HClO_3 хльорова, HClO_4 надхльорова. Ці назви кислот відпадають теж, бо нові назви їх виводяться тепер від назв солей, як покажется далі.

Перекиси. Лише коротко слід зазначити, що окиси, які виводяться від пероксиду, пероксиду водня H_2O_2 , характеризуються і далі словом “пер”, н. пр. Na_2O_2 пероксид, перокис натрія; BaO_2 пероксид, перокис барія. Однаково характеризуються теж інші такі злуки, н. пр. NO_4Na пернітрат, перазотан натрія; $\text{S}_2\text{O}_8\text{K}_2$ перзульфат, персірчан калія; NO_4H кисл. пернітратова, перазотанова і т. д.

Номенклятура солей кисневих кислот лишилася незмінна. Ці солі характеризуються – як відомо – залежно від ступня окиснення, згл. вартісности центрального атому аніону, наростками: у міжнародній номенклятурі “іт”, “іти” і „ат”, “ати” зі ступенуванням “гіпо” і “гіпер”; в українській народній номенклятурі „ин”, “ини” і

¹⁾ Слова кислота, зам. кислота вживаю по ухвалі укр. хеміків у Подєбрадах (4.1.1928). Чи воно прийметься, покажется у будуччині, але треба завважити, що “кислота” значить теж “кислість”, “aciditas” (ацідітет), і тому “кислина” може навіть ліпше відповідає слову “acidum”.

“ан”, „ани”, зі ступенуванням “під” і “над”. Н. пр. кисневі солі: NaClO гіпохлорит, підхлорин партія, NaClO_2 хлорит, хлорин партія, NaClO_3 хлорат, хлоран партія, NaClO_4 гіперхлорат, надхлоран натрія; $\text{K}_2\text{N}_2\text{O}_2$ гіпонітрит, підазотин калія, KNO_2 нітрит, азотин калія, KNO_3 нітрат, асотан калія і т. д.

Номенклатура кисневих кислот. Міжнародної номенклатури цих кислот не було і вживалися, крім латинських назв, лише народні назви – у кожній мові розуміється інші. Я жвавав уже від давна назв, витворених із назв солей, згл. їхніх аніонів, н. пр. гіпохлорит – кисл. гіпохлоритова, хлорит – кисл. хлоритова, хлорат – кисл. хлоратова, гіперхлорат – кисл. гіперхлоратова, гіпонітрит – кисл. гіпонітритова, нітрит – кисл. нітритова, нітрат – кисл. нітратова і т. д. Цеї номенклатури, що виповнює прогалину в міжнародній номенклатурі, вживається тепер загально.

Українська народня номенклатура називала ці кислоти згідно з назвами окисів, з котрих вони повстають (кисл. “під-ава”, “ава”, “-ова” і т. д.), як уже перше згадано. Кандяк звернув увагу (у праці вгорі наведеній), що назви кислот і солей витворені непослідовно. Н. пр. кисл. сіркава H_2O_3 творить солі, що називаються сірчини, але вони мали б називатися сіркани або сірчани – натомість сірчани називаються солі кисл. сірчан(ов)ої H_2SO_4 . Автор вказує, що народні назви кислот можна б виводити теж від народніх назв солей, згл. назв аніонів цих солей. Солі: “під-ини”, “ини”, “-ани”, а кислоти: “під-инова” “инова”, “-анова”, “над-анова”. Н. пр. підхлорини – кисл. підхлоринова, хлорини – кисл. хлоринова, хлорани – кисл. хлоранова, надхлорани – кисл. надхлоранова. Цей проект автора зовсім доцільний і послідовний; його прийняла теж природоп. секція Н. Т. Ш. у Львові і він переведений до подрібна в “Неорганічній хемії”. Назви кисневих кислот обидвох системів витворені отже однаковим способом.

Дуже просте відношення номенклатур кисневих солей і кислот обидвох системів, яке легко зятямити, зясує найкраще перегляд міжнародніх і народніх назв деяких солей і кислот на стор. 13. (М одно-вартісний металъ.)

Дехто вживав при означуванню цих кислот замість закінчення “іттва”, атова, “ітна”, “атна” (хлоритна, хлоратна, сульфитна, сульфатна) і т. д. Щоб не було непорозумінь і для одностайности, треба погодитися на одну форму.

Номенклатура бінарних солей. Міжнародня номенклатура означає ці солі наростками “ід”, “іди”: MF флюориди, MCl хлориди

ди, $M\text{Br}$ броміди, $M\text{I}$ йодіди, $M\text{CN}$ ціаніди, $M_2\text{S}$ сульфіді. У народній українській номенклатурі вживаю від давна теж цих назв замість первісних назв народньої галицької номенклатури: флюораки, хльораки, бромаки, йодаки, ціанаки. Лише в злуках сірки полишаю наросток “ак”: “сірчаки” замість “сульфіди”, бо до народньої назви: сірка – мабуть не зручно прилучити “ід” (сіркіди, сірчіди). Зовсім це саме мав теж чеська номенклатура, котра вживав завсіди наростка “ід”, але замість “сульфід” – “sirník”. Природописна секція Н. Т. Ш. у Львові (згідно з проектом Цегельського, згл. Кандяка) обстає знов за назвами наведених злук з наростком “ак”. На мою думку це зайве і не бажане, бо не пособляє упрощенню номенклатури. Треба розважити, що наростки “ід”, “іди” не в більш чужі українській мові як “ак”, “аки”, далі що упрощують номенклатуру, бо відповідають міжнароднім і по більшій часті теж іншим народнім назвам.

Зосібна треба ще завважити, що крім наведених бінарних солей є дуже багато інших бінарних злук, н. пр. боріди, теллюріди, селеніди, арсеніди, фосфіди, нітріди, карбіди, металліди, гідриди і т. д., котрі характеризуються теж наростками “ід”, “іди” не лише в міжнародній, але теж в українській народній номенклатурі, і послідовно не можна цих наростків відкидати при означуванню згаданих бінарних солей, до котрих треба зачислити теж азиди $M\text{N}_2$, яких назву з наростком “ак” було б тяжко витворити. Таким чином осягається повну згоду обидвох системів номенклатури міжнароднього і народнього теж у цім напрямі (з вийнятком “сірчаки”).

Номенклатура бінарних кислот. Гази: HF , HCl , HBr , HI , HCN , H_2S означає міжнародна (українізована) номенклатура: флюорід, хльорід, бромід, йодід, ціанід, сульфід водня, але від давна вживані назви теж добрі: флюоро-, хльоро-, бромо-, йодо-, ціано-, сірководень.

Кислини мають назви від назв солей, згл. аніонів: флюорідова, хльорідова, бромідова, йодідова, ціанідова, сульфідова (сірчакова). Віддавна вживаються теж назви: кислони флюороводнева, хльороводнева, бромоводнева, йодоводнева, ціановоднева.

Номенклатура більшитних кислот і засад, кислот і засадних солей. Кислини. Залежно від числа “кислотних” атомів водня, що знаходяться в молекулі якоїсь кислони, тобто котрі можна заступити металлями, відріжняються одно-, дво-, три- і т. д. ситні кислони. В інших мовах означувалися вони давніше як одно-, дво-, три- і т. д. засадні (основні), а тепер, по ухвалі міжнародньої

Назва соли			Назва її кислоти		
	міжнародня	народня		міжнародня	народня
MClO	гіпохлорит	підхлорин	HClO	гіпохлорітова	підхлоринова
MClO_2	хлорит	хлорин	HClO_2	хлорітова	хлоринова
MClO_3	хлорат	хлоран	HClO_3	хлоратова	хлоранова
MClO_4	гіперхлорат	надхлоран	HClO_4	гіперхлоратова	надхлоранова
MPH_2O_2	гіпофосфіт	підфосфорин	H_3PO_2	гіпофосфітова	підфосфоринова
M_2HPO_3	фосфіт	фосфорин	H_3PO_3	фосфітова	фосфоринова
M_2PO_3	гіпофосфат	підфосфоран	H_2PO_3	гіпофосфатова	підфосфоранова
M_2PO_4	фосфат	фосфоран	H_3PO_4	фосфатова	фосфоранова
$\text{M}_2\text{S}_2\text{O}_4$	гіпосульфит	підсірчин	$\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_4$	гіпосульфітова	підсірчинова
M_2SO_3	сульфіт	сірчин	H_2SO_3	сульфітова	сірчинова
M_2SO_4	сульфат	сірчан	H_2SO_4	сульфатова	сірчанова
$\text{M}_2\text{S}_2\text{O}_7$	піросульфат	піросірчан	$\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_7$	піросульфатова	піросірчанова
$\text{M}_2\text{S}_2\text{O}_8$	персульфат	персірчан	$\text{H}_2\text{S}_2\text{O}_8$	персульфатова	персірчанова
M_2CO_3	карбонат	вуглян	H_2CO_3	карбонатова	вугляннова

унії, означаються як одно-, дво-, три-кислотні кислоти, н. пр. HNO_3 , H_2SO_4 , H_3PO_4 і т.д.

Засади (основи)¹⁾. Аналогічно означаються засади залежно від числа гідроксілів: ОН в молекулі як одно-, дво-, три-ситні засади; по ухвалі унії як одно-, дво-, три-засадні (основні) засади (основи), н. пр. KOH , $\text{Ba}(\text{OH})_2$, $\text{Bi}(\text{OH})_3$ і т. д.

Солі нормальні і кислі. Коли в кислоті заступлені всі кислотні атоми водня металлями, є витворена сіль нормальна. Вона означається просто: хлорид, йодид, нітрат-азотан, сульфат-сірчан фосфат-фосфоран і т. д. Коли в більшситній кислоті лишилось один, два або більше кислотних атомів водня незаступлених металлями, є витворені солі кислі, гідросоли. На пр. триситна кислота фосфатова-фосфоранова H_3PO_4 витворює 3 ряди солей, н. пр. I. Na_3PO_4 , II. Na_2HPO_4 , III. NaH_2PO_4 . I = нормальна сіль: фосфат-фосфоран натрія, II і III є кислі солі, гідросоли. Міжнародня номенклятура означає, II = гідрофосфат натрія, III = дігідрофосфат натрія. В українській номенклятурі можна їх означити теж як гідросоли – як це сталося теж в інших мовах (гідрофосфоран і дігідрофосфоран натрія), але можна їх означити теж чисто народніми назвами: II = односитнокислий фосфоран, або однокислотний фосфоран натрія, III = двоситнокислий фосфоран, або двокислотний фосфоран натрія.

Солі засадні (основні). Коли при творенню солей з більшситних засад кислотами спотребовані всі гідроксілі (ОН) засади, повстає нормальна сіль, але коли в молекулі витвореної соли залишилось ще один або більше гідроксілів, називаються витворені солі засадні (основні) гідроксісоли. Н. пр. триситна засада $\text{Bi}(\text{OH})_3$ може з кислотиною нітратовою, азотановою HNO_3 витворити 3 ряди солей: I. $\text{Bi}(\text{NO}_3)_3$, II. $\text{Bi}(\text{OH})(\text{NO}_3)_2$ і III. $\text{Bi}(\text{OH})_2\text{NO}_3$. I є нормальний нітрат-азотан візмуту, II і III є засадні, гідроксісоли; II = гідроксінітрат-гідроксі-азотан візмуту, III == дігідроксінітрат-дігідроксіазотан візмуту. Чисто народньою номенклятурою можна їх означити: II = односитнозасадний (основний), або однозасадний (одноосновний) азотан візмуту, III = двоситнозасадний (двоосновний) азотан візмуту.

Загальне правило при означуванні всіх солей народньою і українізованою міжнародньою номенклятурою таке: аніон

¹⁾ Для означення грецько-латинського слова “Basis” (basieus), по німецьки = Base (basisch), вживаю слова “засада” (засадний), але багато укр. хеміків вживає назви “основа” (основний) а дехто теж “база” (базичний). Було б бажаним погодитися на одну назву.

ставиться наперед а катіон у другім відмінку. Н. пр. сірчан натрія, фосфоран калія, сульфат натрія, фосфат калія. Неукраїнізована міжнародня номенклятура ставить катіон наперед і сполучує з аніоном в одно слово, але тоді не сміє бути назва катіону (і розуміється теж аніону) українізована лише незмінена міжнародня: натріумсульфат, каліумфосфат.

Наведений короткий перегляд головних типів хемічних злук вказує, що хемічна номенклятура обидвох системів: українського народнього і міжнароднього є тепер розмірно дуже проста, послідовна і не робить жадних труднощів – лише номенклятура самих первнів не є ще – як виходить а попередніх завважень – достаточо устійнена.

Дозволяю собі звернути увагу наших хеміків зосібна на цей теперішній стан української хемічної номенклятури, котрий витворився в останніх роках, бо це має велике значіння для дальшого, успішного плекання хемії в українській мові.

Велика більшість українських хеміків – наддніпрянці – ще коротко перед війною ані не сміли вживати рідної мови при викладах або публікаціях з цієї царини науки, ані не знали української народньої хемічної номенклятури, що була створена вже давніше в Галичині. Тому, що вона була їм чужа, що була складніша як міжнародня, тай не була так вправна і вигідна як ця, вони всі заявили за системою, їм уже знаним, лише міжнародньої номенклятури – так як це сталося теж у полудневих словян.

Тепер, коли головні недостачі обидвох системів і труднощі їхнього зрівняння зникли і обидва системи значно зблизилися так, що кожний, хто знає міжнародній систем, може собі дуже легко засвоїти теж систем народній, думаю, що без сумніву всі українські хеміки приймуть його, бо він їм потрібний. Важні тут не лише вимоги популяризації науки. Не глядячи навіть на чисто народні мотиви, мало б це першзавсе дуже корисний вплив на мову українських хемічних публікацій, котрі не мусіли б містити так багато чужих слів, як тепер, коли вживається виключно міжнародньої номенклятури. Певно при всіх хемічних публікаціях – як у кожній іншій мові – мусять вживатися фахові чужі назви, бо без того ніяк не можна обійтися і ці назви однаково чужі теж у інших мовах, але не вживалося б дуже багато назв таких, котрі можна заступити своїми назвами, взятими з народньої номенклятури.

Протягом останніх кільканадцяти літ змінялася народня номенклятура кілька разів і одержала врешті безпечні основи, тай зблизи-

лася до міжнародної. По цій еволюції народної номенклатури можна сподіватися, що знання її поширяться і що в українській хемії прийдуть до вживання обидва системи: народній і міжнародній – так як і в інших народів.

Природопис.-лік. секція Н. Т. Ш. ухвалила в справі хемічної номенклатури таке загальне рішення: “Необхідно стреміти до усталення народної номенклатури для нижчих шкіл, учительських семінарій, народніх публікацій та практичного життя; для наукових праць, на вищих школах та вищих клясах гімназій прийняти між-народню номенклатуру.”

Ця ухвала робить вражіння, неначе б українська народня номенклатура була і могла бути лише така, що може вживатися для означування лише небагатьох простіших злук, які є предметом навчання на нижчих школах і под., та що до наукового вжитку здатна лише українізована міжнародня номенклатура. Мушу звернути увагу і ствердити, що обидва ці системи номенклатури мусять бути й тепер уже в зовсім однаково стійні і повні, і що можна їх однаково вживати з успіхом у всіх випадках-так як у всіх народів вживається номенклатури міжнародної. У “Неорганічній хемії” переведені обидва системи до подрібна. Головні основи їх подані в попередньому і кожний може собі самостійно їх витворити¹⁾.

Прага, май 1939.

---

¹⁾ Наведені номенклатурні завваження мали вийти друком у збірнику матем.-природ.-лік. секції Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Тому, що по заняттю Львова Сов'єтами зносили з Товариством зовсім перервані, видав їх Укр. Науковий Інститут у Берліні, що б вдоволити дійсну потребу і бажання тих, котрі цією справою цікавляться.

NEUE SYNTHESE DES KREATINS.

Von

J. Horbaczewski

Professor der med. Chemie an der bohm. Universitat in Prag.

(Am 17. Juli 1885 von der Redaction ubernommen.)

Volhard¹⁾ hat schon vor langerer Zeit das Kreatin aus Sarcosin und Cyanamid kunstlich dargestellt.

Der Verlauf der erwahnten Volhard'schen Kreatin-Synthese ist nicht vollstandig ubersichtlich und kann dieselbe als eine directe Anlagerung von Cyanamid an Sarcosin betrachtet werden, sie gestattet aber keinen sicheren Schluss auf die Constitution des Kreatins, respective Kreatinins.

Nachdem man aber als Zersetzungsproducte des Kreatins, respective Kreatinins Methylguanidin einerseits und Sarcosin und die Zersetzungsproducte des Guanidins andererseits erhalten hat, ist es hochst wahrscheinlich geworden, dass man das Kreatin als Methylguanidinessigsaeure, als eine der Methylhydantoinsaure analog gebaute Verbindung auffassen muss, wahrend dem Kreatinin, welches durch Abspaltung von einem Mol. Wasser aus dem Kreatin entsteht, eine dem Methylhydantoin analoge Constitution zukame.

Ein Versuch, der diese Ansicht direct bestatigen konnte, d. i. eine Synthese des Kreatins oder Kreatinins aus Sarcosin und Guanidin, ist bis nun zu nicht gegluckt.

Baumann²⁾ hat salzsaures Guanidin und Sarcosin zusammengeschmolzen und erhielt dabei eine leicht zersetzliche Verbindung von salzsaurem Guanidin und Sarcosin.

Der im Folgenden beschriebene Versuch zeigt, dass man aus Guanidin und Sarcosin Kreatinin erhalten kann.

Kohlensaures Guanidin wurde mit der gleichen Gewichtsmenge von Sarcosin gemischt und das feingepulverte Gemisch in Portionen zu etwa 2 Grm. in kleinen Becherglaschen oder Kolbchen durch etwa 2 Stunden auf 140-160 °C. erhitzt. Das Erhitzen wurde in einem gewohnlichen Trockenkasten, der zuerst auf 140 °C. vorgewarmt worden war, vorgenommen.

---

¹⁾ Chem. Centralblatt 1869.

²⁾ Berichte der d. chem. Gesellsch. Bd. 7.

Die Temperatur wurde langsam bis zu 160 °C. gesteigert und nach einiger Zeit wieder allmählich auf 140 °C. gebracht.

Beim Erhitzen schmilzt das Gemisch langsam unter starkem Schäumen. Die geschmolzene, anfanglich ganz farblose Masse wird allmählich gelb und dickflüssig, die Gasentwicklung aus derselben wird immer schwächer. Schliesslich wird die Schmelze fast ganz fest und erscheint ziemlich stark gelbbraun gefärbt.

Sie enthält neben einem syropösen Producte Kreatinin, welches letztere folgendermassen isolirt und gereinigt wurde:

Die erhaltene Schmelze wurde in wenig Wasser gelöst und die stark alkalisch reagirende Lösung mit Salzsäure bis zur neutralen oder schwach sauren Reaction versetzt, wobei Kohlensäure entwich. Vom abgeschiedenen schwachen Niederschlag wurde abfiltrirt und die Lösung zum dicken Syrup eingedampft, der in wenig starkem Alkohol gelöst wurde. Von der vorhinigen Trübung wurde abfiltrirt und die Lösung nach dem Versetzen mit essigsäurem Natron, mit alkoholischer Chlorzinklösung gefällt. Es krystallisirte sofort das sehr charakteristische Kreatininchlorzink in Nadeln, meist in Rosetten vereinigt. Um eine vollständigere Abscheidung zu bewirken, wurde einige stehen gelassen, dann das Kreatininchlorzink abfiltrirt und nach der üblichen Methode mit Bleioxyd in der Wärme zersetzt. Nach dem Ausfallen des gelosten Bleis und Eindampfen der klaren Lösung zum Syrup wurden nach dem Erkalten nur wenig gefärbte Krystalle erhalten, die aus einem Gemisch von Kreatin und Kreatinin bestanden. Beide wurden von einander durch kochenden absoluten Alkohol getrennt.

Das in Alkohol unlösliche Kreatin wurde aus Wasser umkrystallisirt und in farblosen schonen Prismen erhalten.

Das in heissem Alkohol gelöste Kreatinin krystallisirte nach dem Erkalten der Lösung heraus. Nach nochmaligem Umkrystallisiren aus starkem, kochendem Alkohol wurde auch dieses fast ganz farblos und rein erhalten.

Das so dargestellte und gereinigte Kreatinin lieferte bei der Elementaranalyse folgende Zahlen:

1. 0,1482 Grm. bei 100-105 °C. getrockneter Substanz gaben 0,0836 Grm. Wasser, entsprechend 0,0093 Grm. Wasserstoff = 6,28 Proc. und 0,2317 Grm. Kohlensäure, entsprechend 0,06319 Grm. Kohlenstoff = 42,63 Proc.

2. 0,1042 Grm. im Vacuum getrockneter Substanz gaben 35,0 Ccm. Stickstoff, gemessen bei 23,5 °C. und 743,4 Mm. Barometerstand = 36,91 Proc.

Berechnet für $C_4H_7N_3O$	–	Gefunden
C – 42,47 Proc.	–	42,63 Proc.
H – 6,19 “	–	6,28 “
N – 37,17 “	–	36,91 “

Das Kreatin, welches bei der Behandlung des Chlorziukkreatinins mit Bleioxyd erhalten und von Kreatinin durch kochenden Alkohol getrennt und dann aus Wasser umkrystallisirt wurde, lieferte bei der Analyse folgende Zahlen:

1. 0,1913 Grm. Krystalle verloren beim Trocknen im Vacuum über Schwefelsäure 0,0226 Grm. Krystallwasser = 11,82 Proc.

2. 0,1914 Grm. Krystalle verloren beim Trocknen bei 100 °C 0,0239 Grm. Krystallwasser = 12,46 Proc.

3. 0,1625 Grm. bei 100 °C. getrockneter Substanz gaben 47,75 Ccm. Stickstoff, gemessen bei 26 °C. und 744,5 Mm. Barometerstand = 31,92 Proc. Stickstoff.

Berechnet für $C_4H_9N_3O_2$	–	Gefunden
N – 32,06 Proc.	–	31,92 Proc.
Berechnet für $C_4H_9N_3O_2 + H_2O$	–	Gefunden
		I II
Krystallwasser – 12,08 Proc.	–	11,82 12,46 Proc.

Die sonstigen Eigenschaften des erhaltenen Kreatinins waren folgende: Die Lösungen desselben reagierten alkalisch und gaben die Reaction von Weyl mit Nitroprussidnatrium und Lauge, sowie die Zusatz-Reaction von Salkowski mit Essigsäure, desgleichen die Reaction von Maschke mit Fehling'scher Lösung.

Beim Eintragen von etwas festem Kreatinin in eine Lösung von salpetersaurem Silber bildete sich ein aus Nadeln bestehender Krystafllbrei, der sich beim Erwärmen löste und nach dem Erkalten wieder erschien.

Sublimatlösung erzeugte in nicht zu verdünnten Lösungen sofort einen krystallinischen Niederschlag.

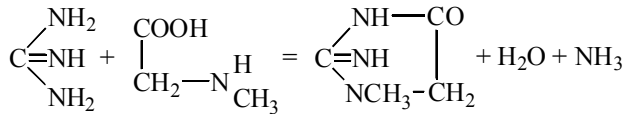
Phosphorwolframsäure und Phosphormolybdänsäure fällten nicht zu verdünnte und mit einer Mineralsäure angesäuerte Lösungen sofort krystallinisch.

Es hatte hiemit dieses künstlich dargestellte Kreatinin alle wichtigeren Eigenschaften des im Körper vorkommenden, sowie des aus dem nach Volhard künstlich bereiteten Kreatin, dargestellten Kreatinins.

Was die Ausbeute an Kreatinin bei dieser Reaction anlangt, so betragt dieselbe 25 Procent vom verwendeten Sarcosin (berechnet aus der Menge des erhaltenen Chlorzinkkreatinins).

Von den anderen Producten, die bei dieser Reaction entstehen, wurden bis nun noch nicht alle untersucht. Die fluchtigen Producte, welche sich beim Erhitzen bilden, sind: Wasser, Kohlensaure, Ammoniak und Methylamin.

Was den Verlauf der Reaction, wobei sich Kreatinin bildet, anlangt, so verlauft dieselbe zweifelsohne nach dem Schema:

Durch diese Reaction durfte hiemit der letzte noch ausstendig gewesene Beweis fur die Richtigkeit der erwahnten Kreatinin-, respective Kreatin-Formel erbracht sein.

ХРОНОЛОГІЧНИЙ СПИСОК ПРАЦЬ АКАДЕМІКА І.ГОРБАЧЕВСЬКОГО ТА ПРАЦЬ ПРО НЬОГО

1. Uber den Nervus vestibuli. (Wieber Berichte J. 1875).
2. Uber die durch Einwirkung von Salzsäure aus den Albuminoiden entstehenden Zersetzungsproducte. I. Abh. (Wiener Berichte J. 1879).
3. Uber das Verhalten des Elastins bei der Pepsinverdauung. (Zeitschrift f. physiolog. Chemie J. 1882.)
4. Synthese der Harnsäure. (Wiener Berichte J. 1882.)
5. Beiträge zur Lehre von der Uramie. (Mediz. Jahrb. J. 1883)
6. Uber künstliche Harnsäure und Methylharnsäure (Wiener Berichte J. 1885.)
7. O umele kyseliny mocove a methyl-mocove (Chemicke listy 1885)
8. Uber die durch Einwirkung von Salzsäure aus den Albuminoiden entstehenden Zersetzungsproducte . II Abh. (Wiener Berichte J 1885)
9. O produktech rozkladu, ktere vzni-kaji pusobenim kyseliny soln na albuminoidy Odd druhe. (Chemicke Listy 1886)
10. Neue Synthese des Kreatins. (Mediz Jahrb, Wien 1885) Nova synthesa kreatinu. (Chem. Listy 1886).
11. Notiz über die volumetrische Bestimmung des Gesamtstickstoffes im Harn und anderen Objecten aus dem Thierkörper (Medizinische Jahrbucher Jhg 1886)
12. O urcovani dusiku v moci a jinych objektech tela zviriciho. (Chemicke Listy 1886)
13. J Horbaczewski und F Kanera. Über den Einfluss von Glycerin, Fett und Zucker auf die Ausscheidung der Harnsäure beim Menschen (Wiener Berichte Jhr. 1886)
14. J Horbacevski a F Kanera Pokusy o tvoreni se kyseliny mocove v lidskem organismu (Chemicke Listy 1887)
15. Über eine neue Synthese und die Constitution der Harnsäure (Wiener Berichte J. 1887)
16. Nova synthesa a konstituce kyseliny liny mocove (Chemicke listy 1888)
17. Weitere Synthetische Versuche über die Constitution der Harnsäure und Bemerkungen über die Entstehung derselben in Thierkörper (Wiener Berichte. J 1887)
18. Dalsi syntheticke pokusy o konstituci kyseliny mocove a poznamky o jejim vzniku v tele zviricim.(Chemicke Listy 1888)

19. Untersuchungen uber die Entstehung der Harnsaure im Saugethierorganismus (Wiener Berichte. J. 1889)
20. O vzniku kyseliny mocove u ssavcu (Chemicke Listy 1890)
21. Beitrage zur Kenntniss der Bildung der Harnsaure und Xanthinbasen, sowie der Entstehung der Leuco-cythosen im Saugethierorganismus (Monatshefte f Chemie 12, 221, 1891)
22. Prispievky k poznani vzniku mocove kyseliny i xanthinovyh zasad, jakoz i leukocytos v organismu ssavcu (Casopis cs lekaru. 1891)
23. Zur Theorie der Harnsaurebildung. (Wiesbaden 1892)
24. K theorii o vzniku kyseliny mocove (Cas sь lekaru 1892)
25. Zur Kenntnis der Nucleinwirkung. (Allgem Wiener medizm Zeitung XXXVII. J. 1892)
26. K znamosti o ucinku nucleinu (Cas. sь lekaru. 1892)
27. Bemerkungen zum Vortrage des A. Kossel Uber Nucleinsaure (Du Bois Raymond's Archiv 1893)
28. Analyse zweier seltener Harnsteine. (Zeitschrift f Physiolog Chemie Bd XVIII. J 1893)
29. Analysa dvou vzacnych kamenu mocovych (Chem Listy 1894)
30. Uber die Trennung der Harnsaure von den Xanthinbasen (Zeitschrift f Physiolog Chemie Bd XVIII. J 1893.)
31. Delein kyseliny mocove od zasad xanthinovyh (Chem Listy 1894)
32. Uber krystallisiertes Xanthin und Guanin (Zeitschrift f. Physiolog. Chemie Bd XXIII. J 1897)
33. О кристалізованім ксантині і гуаніні (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, т. I, в. 1, 1897)
34. Загальний метод добування нуклеїнного квасу з органів (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, т. III, в. 1, 1898)
35. Причинки до пізнання виживи сільської людности Галицького Поділля (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, т. V, в. 2, 1899.)
36. K otazce o tvorbe tuku ve zvirecim organismu. (Zpravy sjezdu cs. lekaru a prirodozpytcu. Praha 1901.)
37. Про повстане товщу в звіриннім організмі. (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, т. VIII, в. 1, 1901.)
38. O dokazovani krve v soudnich pripadech. (Zpravy sjezdu cs. lekaru a prirodozpytcu. Praha 1901.)
39. Про виказане закраски крови. (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, т. VIII, в. 1, 1901.)

40. O latkach zivnych k vyzive zivocisstva slouzcich. (zivy, Praha, c. XIII, 1903.)
41. Lekarska chemie. I. Anorganicka chemie. Praha 1904.
42. Lekarska chemie. II. Organicka chemie. Praha 1905.
43. Уваги о термінології хемічній. (Збірник мат.-природ.-лік. секції НТШ, Львів, 1905, т. X.)
44. Lekarska chemie. III. Physiologicka chemie I. Praha 1907.
45. Lekarska chemie. IV. Physiologicka chemie II. Praha 1908.
46. O nove reakci pa bilkoviny. (Zpravy sjezdu cs. lekaru a prirodozpytcu. Praha 1908.)
47. Experimentelle Beitrage zur Kenntnis der Athiologie der Pellagra. I. Mitteilung. (Das osterreichische Sanitatswesen. 1910.)
48. Experimentalni prispevky k poznani etiologie pellagry. I. (Casop. cs. lekaru. 1910.)
49. Otravy pri pracich s lihem, denaturovanym methylalkoholem. (Cas. cs. lekaru. 1911.)
50. Experimentelle Beitrage zur Kenntnis den Athiologie der Pellagra. II. Mitteilung. (D. osterr. Sanitatswesen. 1912.)
51. Experimentalni prispevky k poznani etiologie pellagry. II. (Vest. kral. cs. Spol. nauk. 1912.)
52. Bemerkungen zur Mitteilung v. H. Raubitschek: "Zur Kenntnis der Pellagra." (Zentralblatt f. Bakteriologie, Parasitenkunde u. Infektionskrankheiten. I. Abt. Bd. 58.)
53. Bieivergiftungen bei Verwendung verzinkter Eisenrohren zu Wasserleitungen. (D. osterr. Sanitatswesen. 1916.)
54. Otravy olovem pri pouzivani pozin-kovanych vodovodnich trubic. (Casop. cs. lekaru. 1916.)
55. Ein Beitrag zur Kenntnis des Nahrwertes der Flechten. (D. osterr. Sanitatswesen. 1917.)
56. Vorschlage zur Darstellung von Zucker aus Holz und von Alkohol aus den Ablaugen der Sulfitzellulosefabriken. (Mitteilungen des k. k. Technischen Versuchsamtes. VI. J. 1917.)
57. Уваги до хемічної термінології. (Український Медичний Вістник. Прага 1923.)
58. Органічна хемія. Прага. Накл. Укр. Університ. 1924, стр. XII + 597. Горбачевський Іван: Теперішній стан української номенклатури неорганічної хемії.
59. Словарець до праці "Причини до пізнання виживи сільської людності галицького Поділля // Лікарський збірник НТШ. – 1899. – т. 2. – Вип. 2. – С. 1.

60. Про повстання товщу в зв'язині організмі //Збірник Математично-природоописне -лікарської секції НТШ. – 1901. – Т. 3. – Вип. 2. – С. 5
61. Нітропрусидова реакція білковин //ЦДІА України у Львові, ф. 834, оп.1, с.102, арк.2.
62. Дещо про вітаміни. Інавгураційний виклад ректора, професора Івана Горбачевського //Український вільний університет. – Прага, 1927. – С. 129-135.
63. Про українську хемічну термінологію //Український науковий з'їзд у Празі 3-7 жовтня 1926 р. – Прага, 1928. – С. 67.
64. Промова на закритті з'їзду //Український науковий з'їзд у Празі 1926. – Прага, 1928. – С. 71-73.
65. Промова при відкритті 2-го з'їзду //2-й український науковий з'їзд у Празі. – Прага, 1934. – С. 13-14.
66. Звідомлення про експериментальні роботи, виконані під його керуванням //2-й Український науковий з'їзд у Празі. – Прага, 1934. – С. 149-150.
67. З моїх споминів, моя санітарна праця //25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади. – Львів, 1935. – С. 14-17.
68. Теперішній стан української номенклатури неорганічної хемії. – Ляйпціг – Отто Гаррасавіц, 1941. – 17 с.

Список праць академіка І.Горбачевського, складений на основі публікацій

1. Доктор Михайло Гончаренко. Академік Іван Горбачевський // Лікарський вісник. – 1970. – Рік XVII, ч.1 (56). – С. 37-44.
2. Prof.Dr.Karel Kacl. Profesor Dr. Yan Horbaczewski // Casopis, Lekarů Caskych. – Rocnik, 1954. – cislo 22-23. – S. 578-580.

Список публікацій про І.Горбачевського

1. M.Naratil Almanach Ceskych Lekarův. Praha, 1913, s.99-100.
2. Форманек Е. 70-ліття проф. І.Горбачевського // Укр. мед. вісник. – 1924 – Ч.3-4 – С.5-10.
3. Кандек І. Збірник математично-природничо-лікарської секції НТШ. – Львів, 1930. – Т. XXVIII-XXIX. – С. 1-18.
4. Кабрел Г. Про деякі небезпеки для народного виживлення (зі споменів про професора доктора І.Горбачевського //Український медичний вісник. – 1924. – Ч. 2-3. – С.35.

5. Ottav Slovnik Naucny Nove Doby.Praha, 1933, s. 1202.
6. Редакція. Ювілей професора, доктора Івана Горбачевського (80-ліття життя) // Дзвони. – 1934. – Ч. 5. – С. 251.
7. В.И.П. Ректор, академік, професор, доктор Іван Горбачевський // Краківські вісті. – 1942. – № 13 (560). – С. 5.
8. Іван Мірчук. До роковини смерті проф.І.Горбачевського //Краківські вісті – 1943. – Ч. 106 (844). – С. 3-4.
9. Ф.Кост. Semainedes Horpitaus, 29, 2369, 1953.
10. Kacl K. Prof. Dr. Yan Horbacsewski, na pamet jeha 100. narozenin // Cosopia lekazu ceskich. – Praha, 1954. – S. 578-580.
11. І.Горбачевський Іван Якович //Українська радянська енциклопедія. – К.: 1960. – Т.. 3. – С. 365.
12. М.Шляхтиченко. Професор, доктор Іван Горбачевський (з нагоди 15-х роковин смерті) //Лікарський вісник. – 1958. – ч. 9. –С. 7-13.
13. Y.Turek. Historia Universitatis Carolinac Pragensis. Acta Universitatis Carolinac, Praha, 1960, т. 1, s. 194.
14. Prizucni slovník naučný 11, dit G-L, Praha.
15. Ярослав Баб'юк. Академік АН УРСР Іван Горбачевський (20-річчя з дня смерті) // Укр. біохімічний журнал. – 1962. – Т. XXXIV. – № 4. – С. 633-635.
16. Y. Horbaczewski, Antanin Hamsik. Casopis Lekaruv Ceskych, 1938, с. 2, s. 41.
17. Horbaczewski Yvan (-ce-), 1854-1942, ces. Lekar ukrajinskeho povodu, prof. Lek. chemie na Universite Karlove Praze. //Prizucni slovník naučný 11, dil. – G-L. – 1963. Praha. – s. 140.
18. О. Синиця. Дар музею //Прикарпатська правда. – Івано-Франківськ. 1967. – 18. X. – № 206. – С. 4.
19. М.Гончаренко. Академік І.Горбачевський //Лікарський вісник. – Ч. 1 (56). – XVII. – 1970. – С. 37-43.
20. Зайцев М. Іван Горбачевський (спогади професора УВУ в Празі). – 1970. – С. 511-516.
21. Karel Kacl. Vylucovani kyseliny Mocove A.Horbaczewskiho jidelni Listek.//Farmaco – terapeuticka zpravy. – 18. – 1972, 3. –С.196-199.
22. Станіслав Березовський (Польща). Горбачевський – один из основателей биохимии //руды отдела истории медицины и советского здравоохранения ВНИИ социальной гигиены и организации здравоохранения. – М.: 1971. – С.75-76.
23. Возний В.Ю. Видатні вчені-хіміки (довідник для вчителів). Київ: Радянська школа, 1973. – С.26.

24. І.В.Савицький. Основи біохімії. – Київ, 1965. – С. 245-246.
25. Іван Якович Горбачевський //Український календар. – Українська суспільно-культурне товариство. – Варшава, 1973. – С. 275.
26. М.Василега-Дерибас. Вчений, гуманіст, патріот (до 130 річниці народження) // Укр. Вісті. – 1984. – 22.01. – № 16, 17. – С.4.
27. Клим Яро-Славський. Збаражчина // Свобода (укр. щоденник). – Джерсі Ситі: Нью-Йорк, 1987. – 4 червня.
28. Yosef Adamec a kol. Horbaczewski Yan // Biograficky slovník prazski faculty. – Praha, 1988. – 1348-1939. – С.228.
29. Пимен Демус. Українське лікарське товариство. //Свобода (український щоденник). – Джерсі Ситі: Нью-Йорк, 1990. – Т. XXVII, Ч. 109. – С. 34.
30. Пимен Демус. Українське лікарське товариство. Його початки та діяльність до Першої Світової війни // Новий шлях. – LXI. – №36. – 1990, 8 вересня.
31. Юліян Мовчан. Доля української науки в історії медицини // Свобода. – Джерсі Ситі: Нью-Йорк, 1992. – Т. ХСІХ. – 149. – С.23.
32. Гонський Я.І. Іван Горбачевський – визначний вчений України і Чехословаччини і світова наука. – Тернопіль, 1993. – С. 21-26.
33. О.Юркевич. Іван Горбачевський – український вчений світової слави. //Українська думка (тижневик). – Лондон, 1993. – Т. XLVI. – Ч.14, Ч.15.
34. М.Василега-Дермбас. Апостол правди і науки // Вільне життя. – Тернопіль, 17.V.1994. – №56 (130 49). – С. 3.
35. Іван Головацький. Академік Горбачевський // Україна і світ. – 1994. – С. 9-10.
36. Kraml Y., Duchon Y. 110 let ceska likarske chemie a biochemie. – Praha, 1994. – S. 7-16.
37. Збірник матеріалів “110 Let ceske lekarske chemie a biochemie. – Praha, 1994. – 112 s.
38. Шендеровський В. Іван Пулюй і сучасність // Українське слово. – 1994. – 50. – С.7.
39. Лідія Дайчинець. Українець, шанований чехами // Часопис “Пороги”. – 1994. – V. 3. – С. 6-7.
40. В.В-га. В пам’ять Івана Горбачевського // Новий шлях. – Т. LXVIII. – Ч. 36. – 1995.– С. 2.
41. Гонський Я.І. Івану Яковичу Горбачевському – 145. – Тернопіль, № 5 (2). – С. 6.

42. Н.Н. В пам'ять І.Горбачевського // Часопис "Свобода". – 1995. – Ч. 159. – США (Нью-Йорк).
43. Михайлина Коцюбинська. Зіна Ганик-Березовська – знайма й незнана // Сучасність. – 1995. – 7-8 (липень-серпень).
44. Гонський Я.І., Сміян І.С. Іван Горбачевський //Здоров'я: Київ, 1997. – № 4. – (18 січня).
45. М.Шляхтиченко. Професор, доктор Іван Горбачевський (у 55-ті роковини смерті) // Нові дані – україн.універсальний журнал. – 1997. – Т. XLVIII. – 572-573. – С. 26-28.
46. Голод Ігор. Міністр Австро-Угорщини народився на Тернопільщині // Україна і світ. – 1999 р. – 19-25 травня, – № 9. – С.10.
47. Ростислав Крамар. Дивний скарб. Унікальний архів знайдено на сільському горіщі // Експрес. – Львів, 1999. – 16 травня.
48. Федір Чуприна. Українці в світовій науці // Україна і світ. – 2000. № 2. – С. 10.
49. Олександр Жарівський. Великі медики з України // Свобода (укр. щоденник). – Нью-Йорк, 2000. – 25 лютого.
50. Екзекутова СФУЖО. Доктор Тетяна Беднаржова в Канаді // Новий шлях (український тижневик). – 1999. – Т. 70. – Ч. 47. – С. 5.
51. Гонський Я.І., Губський Ю.І. Академік Іван Горбачевський: 60 років з часу смерті та 120 років від часу синтезу сечової кислоти // Мед.хімія. – 2002. – 4, № 4. – С. 96-97.
52. Гонський Я.І. Брати Іван та Антін Горбачевські // Медична академія. – Тернопіль, 2004. – лютий.
53. Горбачевський Іван. Енциклопедія українознавства. Наукове товариство ім.Шевченка. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 411.
54. Гонський Я.І. Учений, міністр, парламентарій, патріот // Медична академія. – Тернопіль, 6 лютого 2004. – № 4 (117). – С. 8-9.
55. М.Шот. Міжнародний рік академіка І. Горбачевського //Урядовий кур'єр. – 31.ІІІ.2004.

Зміст

Передмова	3
До 150-річного ювілею академіка Івана Горбачевського	5
І. Горбачевський і Австрія	10
І. Горбачевський і Німеччина	10
І. Горбачевський і Чехія	11
І. Горбачевський і Україна	15
І. Горбачевський у спогадах співвітчизників та іноземців	22
Заходи з відзначення заслуг і пам'яті акад. І.Горбачевського	64
Іван Горбачевський і Тернопільська державна медицина академія	72
Міжнародний рік академіка Івана Горбачевського	78
Науковий поступ Івана Горбачевського	81
Брати Іван та Антін Горбачевські	94
Листування І. Горбачевського	99
Родовід Горбачевських	126
Наукові праці Івана Горбачевського	143
Синтез сечової кислоти	143
Теорія утворення сечової кислоти в організмі ссавців	145
О кристалізованім ксантині і гуаніні	158
Теперішній стан української номенклатури неорганічної хемії	162
Neue Synthese des Kreatins	172
Хронологічний список праць академіка І.Горбачевського	176
Список публікацій про І.Горбачевського	179

Літературний редактор	<i>Віта Ситар</i>
Оформлення обкладинки	<i>Павло Кушик</i>
Технічний редактор	<i>Світлана Демчишин</i>
Коректор	<i>Орися Бринюк</i>
Комп'ютерна верстка	<i>Наталія Нижезгородова</i>

Підписано до друку 17.05.2004. Формат 60×84/16. Гарнітура Times.
Друк офсетний. Ум. др. арк. 10,69. Обл.-вид. арк. 11,5. Папір офсетний.
Наклад 500. Зам. 106.

Оригінал-макет підготовлено у відділі комп'ютерної верстки
видавництва “Укрмедкнига”
Тернопільської державної медичної академії ім. І.Я. Горбачевського.
Майдан Волі, 1, м. Тернопіль, 46001, Україна.

Надруковано у друкарні видавництва “Укрмедкнига”
Тернопільської державної медичної академії ім. І.Я. Горбачевського.
Майдан Волі, 1, м. Тернопіль, 46001, Україна.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 348 від 02.03.2001 р.